

ПАМ'ЯТІ КОЛЕГИ, НАУКОВЦЯ, ДРУГА

Ю

**рій Миколайович
ВОВКОТРУБ**

(1979 – 2011)

Кандидат історичних наук (2006 р.), доцент (2011 р.).

Доцент кафедри суспільних дисциплін і права Черкаського державного технологічного університету.

Народився 20 вересня 1979 р. у селі Бужанка Лисянського району Черкаської області.

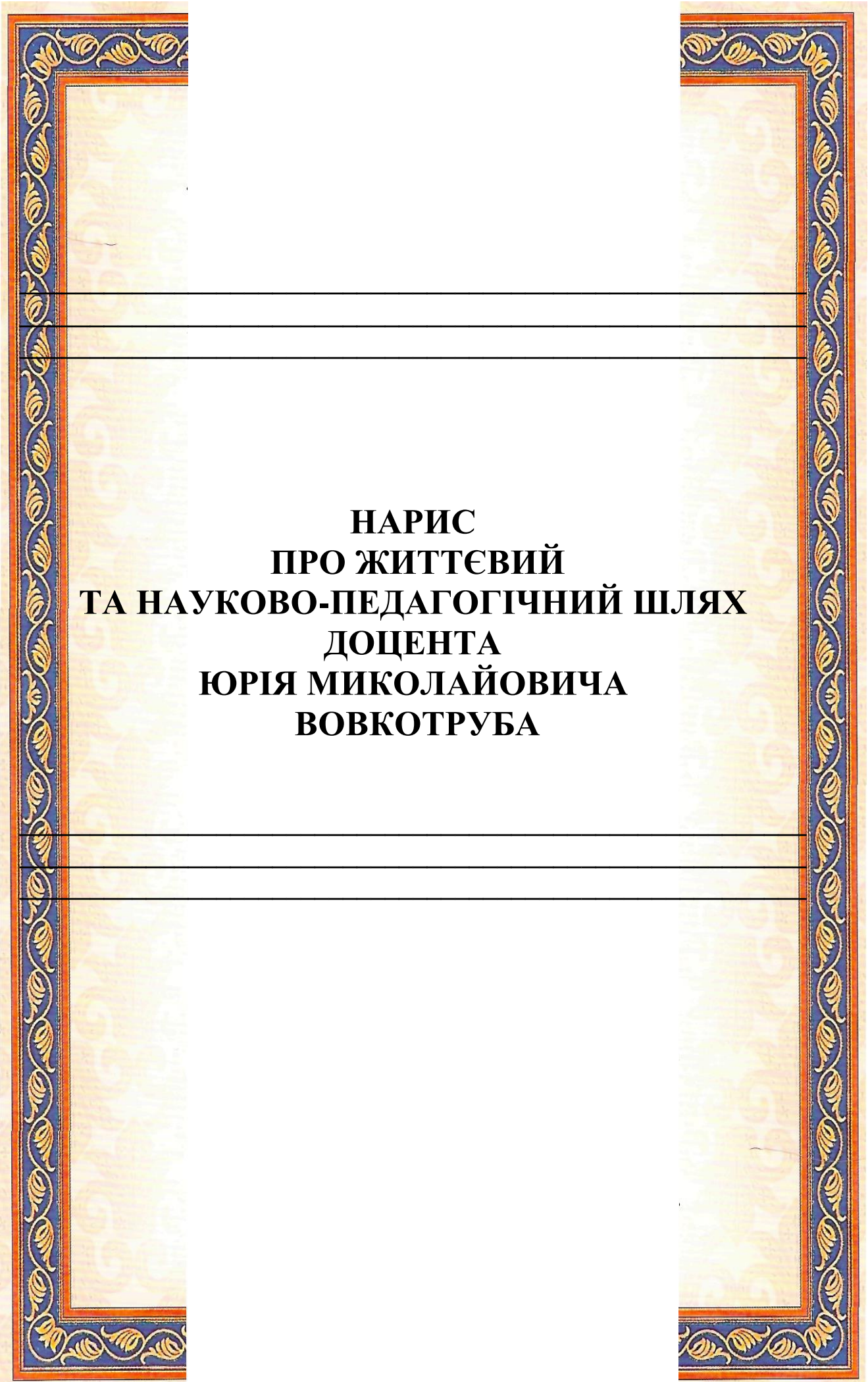
Член Наукового товариства істориків-аграрників (м. Черкаси) (із 2002 р.).

Член Українського товариства істориків науки (м. Київ) (із 2006 р.).

Член Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (із 2006 р.).

Член Осередку Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Черкасах (з 2007 р.).

Автор (співавтор) близько 90 наукових робіт.

**НАРИС
ПРО ЖИТТЄВИЙ
ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ШЛЯХ
ДОЦЕНТА
ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА
ВОВКОТРУБА**

**Юрій Миколайович
Вовкотруб**

Фото 2004 р.

Кожного дня ми ставимо собі питання: для чого я живу, який слід залишиться після мене? Хтось мріє про славу і почесні, а інший хоче спокійного життя та тихої вдячної праці. До таких простих і скромних трударів нашої сьогоднішньої буденності відноситься і постать молодого черкаського науковця Юрія Миколайовича Вовкотруба. Він ніколи не думав про почесні, навіть соромився в деяких ситуаціях занадто прискіпливої, позитивної, направленої в його адрес, характеристики його діяльності зі сторони науковців, колег, друзів. Він просто жив, просто боровся, просто говорив те, про що думав, не зраджував інших і, що головне, самого себе. Тому через це і заслужив глибоку повагу в науковому та краєзнавчому середовищі нашої держави.

Ще донедавна бібліографія праць, присвячених життю та науково-педагогічній діяльності черкаського історика, краєзнавця, народознавця, кандидата історичних наук, доцента Черкаського державного технологічного університету Юрія Миколайовича Вовкотруба (1979 – 2011 рр.), була порівняно скромною. Поодиноким стисло біографічним дослідженням життя та наукової спадщини науковця є праці М.І. Бушина “Учені Черкаського державного технологічного університету” та В.М. Лазуренка “Терези долі і науки” [1].

Народився Юрій Миколайович Вовкотруб 20 вересня 1979 р. у селі Бужанка Лисянського району Черкаської області в сім’ї Миколи Олександровича (1955 р.н.) і Людмили Андріївни (1953 р.н.).

В 1981 р. в Юрія з’явився брат Олег.

З 1986 р. по 1996 р. Юрій Миколайович навчався в Бужанській середній школі Лисянського району Черкаської області.

Після закінчення з відзнакою Бужанської середньої школи, у 1996 р. Юрій Миколайович вступив на навчання до Черкаського інженерно-технологічного інституту, який закінчив у 2001 р. за спеціальністю – “Металорізальні верстати та системи”, здобув кваліфікацію інженера-механіка.

До вступу в аспірантуру, з 06 серпня по 10 вересня 2001 р. працював інженером-будівельником, спеціалістом I категорії в Лисянському районному відділі освіти Черкаської області.

З 1 листопада 2001 р. по 1 листопада 2004 р. Юрій Миколайович Вовкотруб навчався в аспірантурі при кафедрі історії України Черкаського державного технологічного університету (далі – ЧДТУ). За роки навчання в аспірантурі молодий здібний науковець не лише

Вовкотруб Юрій Миколайович.
Перші місяці навчання в аспірантурі при кафедрі історії України
Черкаського державного технологічного університету.
15 листопада 2001 р.

фахово підготував до захисту дисертаційне дослідження, але і зарекомендував себе дійсно патріотично налаштованим молодим науковцем.

З 12 січня 2005 р. по 16 квітня 2007 р. Юрій Миколайович Вовкотруб – викладач кафедри історії України ЧДТУ [2; 12]. З 17 квітня по 31 серпня 2007 р. – викладач, а з 1 вересня 2007 р. – доцент кафедри суспільних дисциплін і права ЧДТУ [3].

Протягом педагогічної роботи у ЧДТУ Юрій Миколайович викладав такі навчальні курси, як "Історія України", "Історія науки і техніки", "Соціологія", "Політологія", "Основи психології та педагогіки", "Психологія" та "Психологія екстремальних стосунків".

У 2009 р. Ю.М. Вовкотруб за сумлінну працю, вагомий внесок у розбудову університету, значні наукові досягнення нагороджений Почесною Грамотою ЧДТУ.

Юрій Миколайович ніколи не цурався відповідальної, а в чомусь і новаторської роботи. Так, починаючи з 2006/07 навчального року в навчальних програмах Черкаського державного технологічного університету вперше запроваджено викладання курсу "Історія науки і техніки", і що приємно, першим, хто взявся самостійно читати цей

курс, був саме Юрій Миколайович Вовкотруб. А набуті за роки написання дисертації знання стали йому в пригоді.

Знаковою подією в житті молодого вченого став 2006 рік. Саме наприкінці грудня цього року, а саме 25 числа, Юрій Миколайович Вовкотруб успішно захистив дисертацію "Історія розвитку прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст.", на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 (історія науки і техніки) в спеціалізованій вченій раді Д 26.189.02 Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва Національної академії наук України. Науковими керівниками захищеної роботи були відомі в наукових колах нашої держави вчені – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач відділу історії науки і техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М.Доброва Національної академії наук України Храмов Юрій Олексійович і доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України ЧДТУ Бушин Микола Іванович [4].

Якщо говорити про коло наукових інтересів, якими цікавився Юрій Миколайович Вовкотруб, то це – історія науки і техніки, історичне краєзнавство, народознавство. Але найбільше його приваблювала історія науки і техніки, саме вивченню певних аспектів її розвитку на теренах України і було присвячено чимало його наукових розвідок [5].

Так трапилось, що доля мене познайомила з цією глибокопорядною молодого людиною, яка подавала великі наукові сподівання на етапі її початкового серйозного наукового формування у вже не близькому 2001 р. В цей рік Юрій Миколайович вступив на навчання до аспірантури Черкаського державного технологічного університету.

Пам'ятаю, як запропонував йому в 2003 р. співавторство у написанні на замовлення редакції обласної громадсько-політичної газети "Земля Черкаська" серії науково-популярних нарисів про історію українського чумацтва, і з якою завзятістю, енергією, і цілеспрямованістю цей молодий чоловік включився у написання цих матеріалів. Серія статей мала величезний резонанс серед жителів Черкащини, який спонукав до опублікування нарисів окремою книгою, яка мала назву "Каравани українського степу". Після виходу книги ми декілька разів виступали у прямих ефірах на всеукраїнському та обласному радіо та телебаченні, у нас брали не од-

**Юрій Вовкотруб захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки.
Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва
Національної академії наук України.**

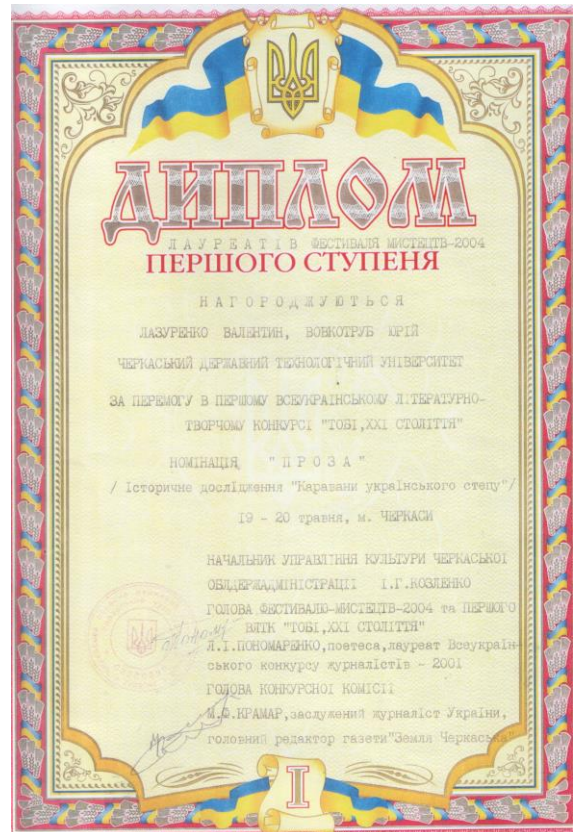
25 грудня 2006 р. м.Київ

**Перші хвилини в якості кандидата історичних наук.
Юрій Вовкотруб з колегами по ЧДТУ.
Національна академія наук України.**

25 грудня 2006 р. м.Київ

норазово інтерв'ю ряд друкованих всеукраїнських та регіональних ЗМІ. У 2004 р. за фінансової підтримки керівництва Черкаської облдержадміністрації вийшло друге видання цієї книги. Але і це ще не все. За науково-популярну книгу про самобутнє українське чумацтво “Каравани українського степу” (у співавторстві) на Першому Всеукраїнському літературно-творчому конкурсі “Тобі, XXI століття” та Фестивалі мистецтв – 2004, який відбувся 19 – 20 травня 2004 р., у номінації “Проза” Ю. М. Вовкотруб нагороджений Дипломом Першого ступеня. Це була перша вагома нагорода для молодій людини, яка самостійно і усвідомлено вирішила назавжди пов’язати свою долю з історичною наукою.

У 2007 р. Юрій Миколайович Вовкотруб видав головну книгу свого короткого земного життя – ґрунтовне наукове дослідження – “Нариси історії розвитку прикладної механіки в Україні в XIX ст.”

[6]. Рецензентами монографії виступили доктор технічних наук, професор Ю.Г. Лега, кандидат історичних наук, доцент В.М. Лазуренко, кандидат технічних наук С.А. Хорошева.

Декілька штрихів щодо специфіки і значення вищезгаданої роботи. Якщо брати в цілому, і дійсно подивитись на реконструкцію історії розвитку науки про машини, яку здійснив Юрій Миколайович Вовкотруб, то вона зроблена дуже добре і навіть більш того, виявлені такі питання та моменти, які змінюють наше уявлення про початок розвитку історії науки про

машини в Україні. Це дійсно велика заслуга молодого вченого.

Основні результати дослідження і сформульовані висновки були отримані шляхом вивчення та узагальнення значної кількості наукових публікацій, монографій, архівних документів, а також порівняльного і логічного аналізу та застосування соціологічного та наукометричного підходів.

Юрій Миколайович Вовкотруб вперше зробив спробу з власних позицій комплексно вирішити підняту ним проблематику, яка до цього часу не стала в Україні предметом спеціального вивчення. У процесі дослідження проблеми виявлено та запроваджено до наукового обігу нові факти з історії прикладної механіки в Україні, зокрема, виявлено та проаналізовано практично невідомі праці Я. П. Козельського “Механічні пропозиції” (1764 р.) та Ф. І. Меховича “Теорія машин” (1826 р.), виявлено невідомі досі дані з біографії названих учених.

Науковцем вперше у вітчизняній історіографії внесено корективи в усталені уявлення про роль Ф. І. Меховича, І. І. Рахманінова у розвитку прикладної механіки, як навчальної дисципліни та становленні технічної освіти в Україні. Також подано нові відомості про внесок В. М. Лігіна, В. Л. Кирпичова в розробку

Юрій Миколайович Вовкотруб готується до лекції для студентів Черкаського державного технологічного університету.

Фото 2008 р.

методів кінематичного, Х. І. Гохмана – кінематичного і структурного аналізу механізмів, Г. Ф. Проскури у динаміку машин, обґрунтовано пріоритет цих вчених у створенні та практичному використанні відповідних методів науки про машини.

У розрізі дослідження історії прикладної механіки в Україні у 2009 р. Юрієм Вовкотрубом видано науковий довідник “Хронологія розвитку прикладної механіки в Україні (ХІ – ХХ ст.)” [7].

Актуальність наукових доробків доцента ЧДТУ Юрія Миколайовича Вовкотруба визначається необхідністю доповнити національну історію науки і техніки та сприяти тим самим процесу інтелектуального збагачення України.

Давня творча, науково-педагогічна співпраця пов’язувала автора цього видання з доцентом Юрієм Миколайовичем Вовкотрубом. У співавторстві з ним написано п’ять книг (згадана вже вище науково-популярна – “Каравани українського степу” (два видання), науково-краєзнавча – “Без права на забуття. Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.”, науково-популярна “Хліборобські скарби. Створення, удосконалення і застосування господарського інвентаря українським селянством”, історико-краєзнавча – “Рух опору

на теренах Черкащини в роки німецько-фашистської окупації 1941 – 1944 рр.”) [8] та опубліковано 17 наукових статей.

Пишучи про колегу, хотілося б зазначити і про ту значну історико-краєзнавчу пошукову роботу, яку здійснював доцент Ю.М. Вовкотруб. Він був активним членом Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Брав участь практично у всіх науково-практичних конференціях, круглих столах, читаннях, що проводили краєзнавці області, допомагав

Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото перший справа) в колі відомих науковців України – заступника директора Інституту історії України Національної академії наук України, д.і.н., професора Станіслава Кульчицького (другий зліва), голови Ради наукового товариства істориків-аграрників, д.і.н., професора Анатолія Морозова (другий справа), к.і.н., доцента Наталії Земзюліної, к.і.н., доцента Валентина Лазуренка.

Фото 2007 р.

макетувати збірник матеріалів конференції “Черкащина в контексті історії України”. Він є автором (співавтором) значної кількості книг та статей краєзнавчої тематики. Серед них – “Чигиринщина в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету”, “Призваний історією, покликаний майбутнім”, “Черкаський край в особах. Маньківщина”, “Черкаський край в особах. Місто Канів”, “Рух опору на теренах Черкащини в роки німецько-фашистської окупації 1941 – 1944 рр.”, “Сонце над Тікичем. Лисянщина” та інші [9].

Пригадую, з якою любов’ю і скрупульозністю він писав статтю про історію і сьогодення Бужанського цукрового заводу [10], біля подвір’я якого пройшло його дитинство і юність, повз який він кожного ранку проходив, ідучи до школи, де і нині проживають його батьки. До речі, ще навчаючись в школі, в літній період з 14 червня по 01 липня 1994 р. Юрій Миколайович Вовкотруб працював підсобником, робітником I розряду Бужанського цукрового заводу. В останні роки він болісно переживав, що завод не працює на всі свої

потужності, що він знищується і занепадає. 9 вересня 2011 р., за день до смерті Юрія Миколайовича Вовкотруба, завод знову почав працювати. Але про це молодий вчений вже не дізнався. Але для нинішніх і прийдешніх поколінь він залишив писемний пам'ятник – ним написану історію Бужанського цукрового заводу.

За плідну роботу у дослідження і популяризацію окремих сторінок історії Черкащини, і зокрема, Лисянщини, рішенням президії Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців від 15 вересня 2006 р. Юрій Миколайович Вовкотруб нагороджений Почесною грамотою.

Юрій Миколайович Вовкотруб був членом Наукового товариства істориків-аграрників (з 2002 р.) [11], Українського товариства істориків науки (м. Київ; з 2006 р.), Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців (з 2006 р.), Осередку Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Черкасах (з 2007 р.).

Юрій Миколайович Вовкотруб в колі Героя України, академіка НАН України, голови Національної спілки краєзнавців України Петра Тимофійовича Тронька.
14 жовтня 2004 р.

Юрій Миколайович Вовкотруб займав активну громадянську позицію. У січні 2008 р. відповідно до доручення Віце-прем'єр-міністра України та листа Держкомархіву України він був включений, як представник від Черкаського державного технологічного університету до складу Тимчасової робочої групи по аналізу виявлених архівних документів пов'язаних з Голодомором 1932 – 1933 рр. на Черкащині.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006
тел. (0472) 71-00-92, факс (0472) 73-02-32
E-mail: chstu@chstu.cherkassy.ua

MINISTRY OF SCIENCE AND
EDUCATION OF UKRAINE
CHERKASY STATE TECHNOLOGICAL
UNIVERSITY

460, Shevchenko Blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006,
Phone +38(0472) 71-00-92, fax +38(0472) 73-02-32
E-mail: chstu@chstu.cherkassy.ua

" 17 " 01 2008 р № 61/01-26

Головне управління освіти і науки
Черкаської облдержадміністрації

На № _____

бул. Шевченка, 185, м. Черкаси, 18000

016162

На ваш лист щодо виконання доручення Віце-прем'єр Міністра України та листа Держкомархіву щодо кандидатур до складу тимчасової робочої групи по аналізу виявлених архівних документів пов'язаних з голодомором 1932-1933 рр. на Черкащині, надсилаємо списки кандидатів від Черкаського державного технологічного університету:

- Бушин Микола Іванович – доктор історичних наук, професор, зав.кафедрою історії України;
- Лазуренко Валентин Миколайович – помічник ректора з гуманітарної освіти та виховання, кандидат історичних наук, доцент, заступник голови правління Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців;
- Вовкотруб Юрій Миколайович - кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін і права;
- Лисенко Алла Іванівна - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України;
- Машенко Ірина Юріївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України;
- Перехрест Ірина В'ячеславівна - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України.

Ректор

Ю.Г. Лега

Виконавць:
Лазуренко В.М.
т. 71 00 90

За своє коротке, але сповнене великої енергії життя Ю.М. Вовкотруб взяв участь у 39 наукових заходах, з них 24 – Міжнародні науково-практичні конференції, 4 – наукові сесії, 3 – науково-практичні конференції, 3 – науково-краєзнавчі конференції, 2 – історико-краєзнавчі учнівські конференції, у Міжнародному

симпозіумі, Всеукраїнському симпозіумі та Всеукраїнській науковій конференції.

Ю.М. Вовкотруб автор (співавтор) близько 90 наукових робіт (17 у фахових виданнях), з них 9 книг (у співавторстві) та одноосібна монографія.

10 вересня 2011 р. на 32-му році раптово і несправедливо обірвалось життя молодого науковця Черкащини, щирого українця, уродженця славетної Лисянської землі Юрія Миколайовича Вовкотруба. Так розпорядилась його доля.

Рішенням кафедри історії України ЧДТУ (протокол №15 від 25 червня 2011 р.) Ю.М. Вовкотруб нагороджений ювілейною медаллю “10 років кафедри історії України ЧДТУ”. Посвідчення підписав ректор ЧДТУ, доктор технічних наук, професор, голова Ради ректорів Черкащини Юрій Григорович Лега. Цю нагороду отримала вже після смерті Юрія Миколайовича його дружина Олена.

Людина – це унікальна істота, яка є не просто творінням вищого розуму, призначеним для якихось практичних цілей, не просто відображенням Божої мудрості, могутності, творчого потенціалу. Людина, з точки зору християнства, є особою, яка має власний розум, власну волю, власні почуття. Призначенням людини, як вчить Біблія, є творити добро. Людиною доброти був Юрій Миколайович Вовкотруб. Його завжди супроводжувала щира посмішка, ніжний, сповнений глибокої поваги до співбесідника, погляд. Він ніколи не робив підлості. Хоча його провокували, особливо в останні роки його життя, на це певні особи з його робочого колективу. Він до глибини своєї щирої душі переживав ці моменти. Але завжди виходив з цих ситуацій з іскрою порядності і вдячності в очах. За це його і любили, і поважали.

Людина безсмертна не лише в релігійному розумінні, але й у своїх справах. Усе, що кожен із нас зробить, матиме свій слід у майбутньому і, таким чином, стане вічним, хоча самої людини давно вже й не буде. Найзагальніше покликання кожної людини — жити. І жити гідно. Часто ми “купуємося” на зовсім дрібні і скороминущі речі, а це принижує людину, робить її життя нецікавим і примітивним. Крім основного призначення, кожен з нас має своє особисте покликання. Бог кожного з нас знає і любить, і кожного наділяє тим чи іншим талантом, чи якоюсь характерною властивістю, яку людина може розвинути або змарнувати.

Підводячи підсумок вище приведених міркувань зазначу, що Юрій Вовкотруб свій талант не змарнував, а постійно його розвивав, вдосконалював, відшліфовував його до чистоти досконалості.

Світла пам'ять про Юрія Миколайовича Вовкотруба назавжди збережеться на сторінках історії України, адже він був взірцем чесності, справедливості та відповідальності.

Література:

1. Вовкотруб Юрій Миколайович // *Бушин М.І.* Учені Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси: Видавництво “Черкаський ЦНТЕІ”, 2010. – С. 172 – 173; *Лазуренко В.М.* Терези долі і науки. Микола Іванович Бушин: вчитель, наставник, людина. – Черкаси : ЦНТЕІ, 2004. – С. 79 – 81.

2. *Лега Ю. Г., Бушин М. І.* Шляхом до державного університету. – Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2003. – С. 219 – 222.

3. Черкаський державний технологічний університет. 50 років. – Черкаси: ЧДТУ, Вид. Чабаненко Ю., 2010. – С. 118.

4. *Вовкотруб Ю.М.* Історія розвитку прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.07 / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва. — Черкаси, 2006. — 211арк.; *Вовкотруб Ю.М.* Історія розвитку прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст. [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.07; НАН України, Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва, Черкаський держ. технологічний ун-т. – К., 2006. – 19 с.

5. *Приведені авторські статті Ю.М. Вовкотруба:* Проблеми розвитку вищої технічної освіти України як основи становлення прикладної механіки (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 3/4 (15/16). – Донецьк, 2003. – С. 88 – 92; Історія механіки на теренах України з найдавніших часів до кінця ХVІІІ століття // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 3 (21). – Донецьк, 2004. – С. 76 – 80; Внесок Ф.І. Меховича у становлення прикладної механіки в Україні // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип. 19. – С. 36 – 43; Становлення знань про машини в Україні у ХVІІ – ХVІІІ ст. // Нариси з історії природознавства і техніки: Збірник наукових праць / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, Українське товариство істориків науки. – К.: Фенікс, 2005. – Вип. 45. – С. 9 – 16;

Сільськогосподарські машини та їх застосування в аграрному секторі Наддніпрянської України (II половина XIX – початок XX ст.) // Український селянин: Зб. наук. праць / за ред. А. Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2006. – Вип. 10. – С. 249 – 252; Зародження прикладної механіки як науки в Україні у першій половині XIX ст. // Історичні записки: Збірник наукових праць. Вип. 11. – Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2006. – С. 55 – 62; Состояние технических знаний в Украине в XVII – XVIII ст. и особенности становления отечественной науки о машинах в XIX ст. // Наука о машинах в Украине. – К.: Феникс, 2006. – С. 35 – 41; Сільськогосподарське питання в Харківському практичному технологічному інституті наприкінці XIX – початку XX ст. // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 36. – С. 61 – 66; Науковий внесок Я. Козельського у становлення та розвиток механіки на теренах України у другій половині XVIII ст. // Сіверянський літопис: Зб. наук. праць. – Чернігів, 2008. – Вип. 5. – С. 87 – 90 та ін.

6. *Вовкотруб Ю.М.* Нариси історії розвитку прикладної механіки в Україні в XIX ст.: монографія. – Черкаси: "Вертикаль", видавець Кандич С. Г., 2007. – 200 с.

7. *Вовкотруб Ю.М.* Хронологія розвитку прикладної механіки в Україні (XI – початок XX ст.). – Черкаси, 2009. – 28 с.

8. *Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М.* Каравани українського степу. – Черкаси: "Ваш Дім", 2004. – 76 с.; *Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М.* Каравани українського степу. – Черкаси: "Ваш Дім", 2004. – 92 с. (друге видання); *Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М.* Без права на забуття. Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. – Черкаси: "Ваш Дім", 2005. – 372 с.; *Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М.* Хліборобські скарби. Створення, удосконалення і застосування господарського інвентаря українським селянством. – Черкаси: "Вертикаль", видавець Кандич С.Г., 2007. – 168 с.; *Лазуренко В.М., Вовкотруб Ю.М., Фрей Л. В.* Рух опору на теренах Черкащини в роки німецько-фашистської окупації 1941 – 1944 рр. – Черкаси: "Ваш Дім", 2006. – 28 с.

9. *Вовкотруб Ю.М.* Чигиринщина в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси, 2007. – 24 с.; *Вовкотруб Ю.М., Стрижак Є.М.* Призваний історією, покликаний майбутнім. – Черкаси: "Вертикаль", видавець ПП Кандич С.Г., 2006. – 144 с.; *Бушин М.І., Вовкотруб Ю. М.* Черкаський край в особах. 1941 – 2001.

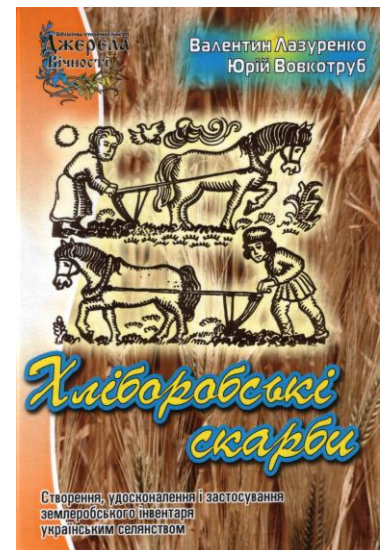
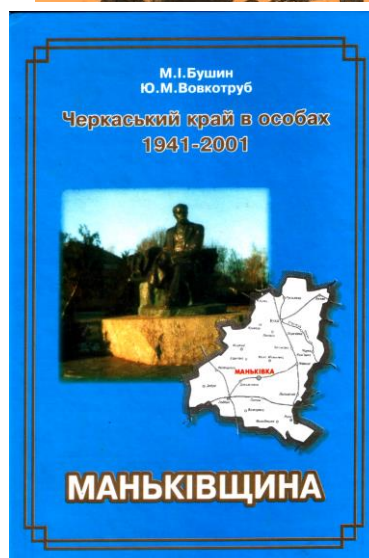
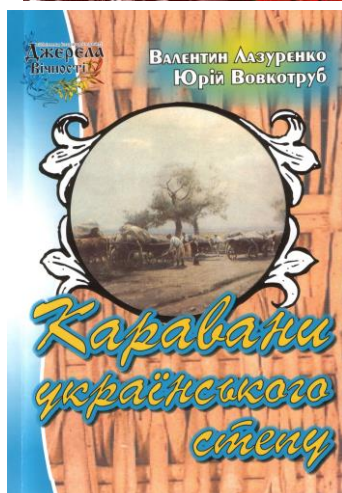
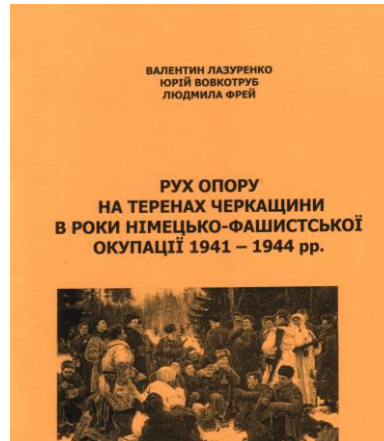
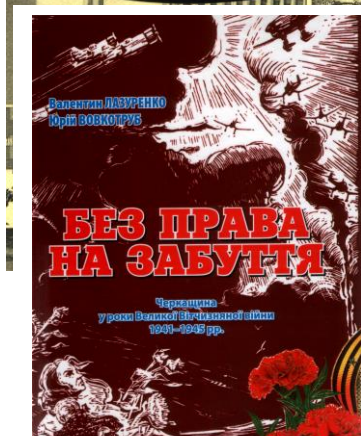
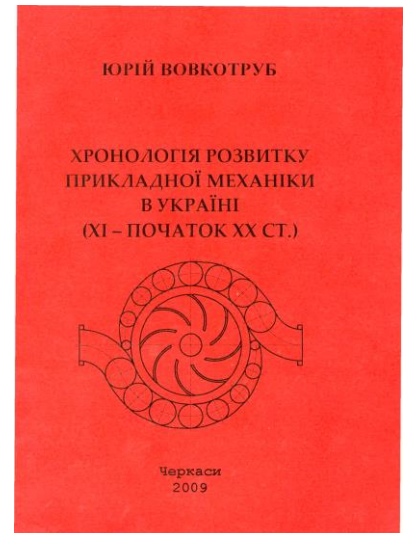
Маньківщина. – Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2004. – 385 с.; Бушин М. І., Вовкотруб Ю. М. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Місто Канів. Книга 13. – Черкаси: “Черкаський ЦНТЕІ”, 2005. – 352 с.; Лазуренко В.М., Вовкотруб Ю.М., Фрей Л. В. Рух опору на теренах Черкащини в роки німецько-фашистської окупації 1941 – 1944 рр. – Черкаси: “Ваш Дім”, 2006. – 28 с.; Бушин М.І., Вовкотруб Ю.М., Жицька Л.М. Сонце над Тікичем. Лисянщина. – Черкаси, 2011. – 290 с.; Лазуренко В. М., Вовкотруб Ю. М. Уродженці Черкащини – видатні постаті Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. // Черкащина в контексті історії України. Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. – Черкаси: “Ваш Дім”, 2005. – С. 353 – 368.

10. Вовкотруб Ю.М. Бужанський цукровий завод – пам’ятка промислової архітектури: історія та перспективи // Черкащина в контексті історії України. Матеріали Третьої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої проблемам охорони, збереження та використання історико-культурної спадщини. – Черкаси: Вертикаль, 2008. – С. 256 – 261.

11. Наукове товариство істориків-аграрників на 10-ту річницю діяльності. 2000 – 2010 / наук. ред. А.Г. Морозов; упоряд. І.А. Фареній. – Черкаси: “Вертикаль”, видавець ПП Кандич С.Г., 2010. – С. 18; 23.

12. Бушин М.І. Доторкнутися вічності. Фотоальбом, присвячений 10-річчю створення кафедри історії України ЧДТУ. – Черкаси: “Бізнес-стиль”, 2011. – С. 12 – 20; 29 – 31; 111 – 112; 188 – 190; 193.

ОПУБЛІКОВАНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ВОВКОТРУБА

---

1. Національна символіка незалежної України // Національний університет “Києво-Могилянська академія”. Миколаївська філія: Наукові праці. – Т. 10. Історичні науки. – Миколаїв: “Видавничий центр МФ НаУКМА”, 2001. – С. 114 – 119. – **фахове видання.** (співавтори Бушин М. І., Мащенко І. Ю.)

2. Особливості промислових трансформацій в Україні у другій половині XIX століття // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень”. Том 18. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С. 5 – 6.

3. Вивчаємо історію, щоб будувати нову Україну // Студентський меридіан. – 2003. – вересень. – № 7(8). – С. 6.

4. Особливості розвитку прикладної механіки в Україні у другій половині XIX століття // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта 2003”. Том 18. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 59.

5. Каравани українського степу // Соціал-демократ Черкащини. – 2003. – 1 серпня. – № 13 (39). – С. 7. (співавтор Лазуренко В. М.)

6. Каравани українського степу // Соціал-демократ Черкащини. – 2003. – 20 серпня. – № 14 (40). – С. 7. (співавтор Лазуренко В. М.)

7. Каравани українського степу // Соціал-демократ Черкащини. – 2003. – 1 вересня. – № 15 (41). – С. 7. (співавтор Лазуренко В. М.)

8. Особливості досліджень в галузі науки і техніки України наприкінці XIX – початку XX століття // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Україна наукова “2003”. Том 7. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 44 – 46. (співавтор Лазуренко В. М.)

9. Внесок вітчизняних вчених К. О. Зворикіна та К. Г. Шиндлера у модернізацію сільськогосподарського машинобудування України наприкінці

XIX – поч. XX ст. // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень 2003”. Том 3. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 61 – 62. (співавтор Лазуренко В. М.)

10. Проблеми розвитку вищої технічної освіти України як основи становлення прикладної механіки (кінець XIX – початок XX ст.) // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 3/4 (15/16). – Донецьк, 2003. – С. 88 – 92. – **фахове видання.**

11. Особливості запровадження здобутків науково-технічного прогресу у виробничу сферу України у дореформений період // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 5/6 (17/18). – Донецьк, 2003. – С. 22 – 25. – **фахове видання.** (співавтор Бушин М. І.)

12. Розвиток сільськогосподарської освіти на теренах України наприкінці XVII – XIX ст. // Український селянин: Праці Науково-дослідного інституту селянства / Інститут історії України НАН України. – Черкаси, 2003. – Випуск 7. – С. 26 – 28. – **фахове видання.** (співавтор Лазуренко В. М.)

13. Історико-краєзнавча серія “Черкаський край в особах. 1941 – 2001”: специфіка написання // Освіта і наука Черкащини. ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля ступені становлення й розвитку / Матеріали науково-практичної конференції. – Черкаси: ЧПБ, 2003. – С. 5 – 9. (співавтори Бушин М. І., Лазуренко В. М.)

14. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Маньківщина. – Книга 7. – Черкаси: Видавництво “ЦНТЕГ”, 2004. – 387 с. (співавтор Бушин М. І.)

15. Зародження та генезис прикладної механіки в Харківському університеті у першій половині XIX століття // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень 2004”. Том 8. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 34 – 35.

16. Історія механіки на теренах України з найдавніших часів до кінця XVIII століття // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 3 (21). – Донецьк, 2004. – С. 76 – 80. – **фахове видання.**

17. Каравани українського степу. – Черкаси: “Ваш Дім”, 2004. – 76 с. (перше видання) (співавтор Лазуренко В. М.)

18. Каравани українського степу. – Черкаси: “Ваш Дім”, 2004. – 92 с. (друге видання). (співавтор Лазуренко В. М.)

19. Рух опору на Черкащині в роки німецько-фашистської окупації (1941 – 1944 рр.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). Випуск 28. – Київ-Хмельницький-Кам’янець-Подільський: “Абетка-НОВА”, 2004. – С. 47 – 55. – **фахове видання.** (співавтор Лазуренко В. М.)

20. Без права на забуття. Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. – Черкаси: “Ваш Дім”, 2005. – 372 с. (співавтор Лазуренко В. М.)

21. Уродженці Черкащини – видатні постаті Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. // Черкащина в контексті історії України. Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. – Черкаси: “Ваш Дім”, 2005. – С. 353 – 367. (співавтор Лазуренко В. М.)

22. Видатний полководець Великої Вітчизняної війни І. Д. Черняхівський // Черкащина в контексті історії України. Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції Черкащини, присвяченої 60-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. – Черкаси: “Ваш Дім”, 2005. – С. 371 – 383.

23. Внесок Ф. І. Меховича у становлення прикладної механіки в Україні // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць / Відп. редактор О. Я. Пилипчук. – К., 2005. – Вип. 19. – С. 36 – 43. – **фахове видання.**

24. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Канів. – Книга 14. – Черкаси: Видавництво “ЦНТЕГ”, 2005. – 352 с. (співавтор Бушин М. І.)

25. Історія розвитку прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2006. – 19 с.

26. Становлення знань про машини в Україні у XVII – XVIII ст. // Нариси з історії природознавства і техніки: Збірник наукових праць / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, Українське товариство істориків науки. – К.: Фенікс, 2005. – Вип. 45. – С. 9 – 16. – **фахове видання.**

27. Сільськогосподарські машини та їх застосування в аграрному секторі Наддніпрянської України (II половина XIX – початок XX ст.) // Український селянин: Зб. наук. праць / за ред. А. Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2006. – Вип. 10. – С. 249 – 252. – **фахове видання.**

28. Специфіка досліджень у галузі прикладної механіки на теренах України в другій половині XIX ст. // XVI наукова сесія Осередку наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах: Матеріали доповідей на засіданнях секцій і комісій, 12 – 31 березня 2005 р. / за ред. В. В. Масненка. – Черкаси: Осередок НТШ у Черкасах, 2006. – С. 76 – 77.

29. Селянський рух на Чигиринщині у другій половині XIX ст. // Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції 17-18 травня 2006 р. – Черкаси: “Вертикаль”, 2006. – С. 184 – 188.

30. Сонце над Тікичем. Лисянщина. – Черкаси, 2011. – 290 с. (співавтори Бушин М. І., Жицька Л.М.)

31. Прикладна механіка на теренах України у другій половині XIX ст.: специфіка досліджень в галузі // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень – 2006”. Том 5. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 77 – 78. (співавтор Лазуренко В. М.)

32. Показники заможності селянського господарства років НЕПу: позиція союзного партійно-радянського керівництва 20-х рр. XX ст. // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка

наукових досліджень – 2006”. Том 5. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 66 – 69. *(співавтор Лазуренко В. М.)*

33. Зародження прикладної механіки як науки в Україні у першій половині ХІХ ст. // Історичні записки: Збірник наукових праць. Вип. 11. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – С. 55 – 62. – **фахове видання.** *(співавтор Лазуренко В. М.)*

34. Призваний історією, покликаний майбутнім. Валентин Лазуренко: науковець, історик, краєзнавець, людина. – Черкаси: “Вертикаль”, 2006. – 144 с. *(співавтор Стрижак Є. М.)*

35. Состояние технических знаний в Украине в XVII – XVIII ст. и особенности становления отечественной науки о машинах в XIX ст. // Наука о машинах в Украине (к 100-летию со дня рождения С. Н. Кожевникова). – К.: Феникс, 2006. – С. 35 – 41. – **фахове видання.**

36. Рух опору на теренах Черкащини в роки німецько-фашистської окупації 1941 – 1945 рр. – Черкаси: “Ваш Дім”, 2006. – 28 с. *(співавтори Лазуренко В. М., Фрей Л. В.)*

37. Чигиринщина в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету // Село Новоселиця: історія і сучасність. Матеріали Першої історико-краєзнавчої учнівської конференції Новоселицької ЗОШ І-ІІ ступенів Чигиринського району Черкаської області. – Черкаси, 2007. – С. 21 – 29.

38. Хліборобські скарби. Створення, удосконалення і застосування господарського інвентаря українським селянством. – Черкаси: “Вертикаль”, видавець Кандич С. Г., 2007. – 168 с. *(співавтор Лазуренко В. М.)*

39. Нариси історії розвитку прикладної механіки в Україні в ХІХ ст.: монографія. – Черкаси: “Вертикаль”, видавець Кандич С. Г., 2007. – 200 с. – **монографія.**

40. Використання сільськогосподарського реманенту на території України з найдавніших часів до початку 1 тис. н. е. // Сімнадцята наукова сесія Осередку Наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах: Матеріали

доповідей на засіданнях секцій і комісій, 14 – 24 березня 2006 р. / За ред. В. В. Масненка. – Черкаси: Осередок НТШ у Черкасах, 2007. – С. 54 – 56. (співавтор Лазуренко В. М.)

41. Внесок Я. Козельського у становлення та розвиток механіки на теренах України у XVIII ст. // Сімнадцята наукова сесія Осередку Наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах: Матеріали доповідей на засіданнях секцій і комісій, 14 – 24 березня 2006 р. / за ред. В. В. Масненка. – Черкаси: Осередок НТШ у Черкасах, 2007. – С. 56 – 58.

42. Чигиринщина в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси, 2007. – 24 с.

43. Валентин Миколайович Лазуренко. Біобібліографічний довідник. – Черкаси, 2007. – 36 с.

44. Історія розвитку прикладної механіки в Україні в XIX – першій чверті XX ст.: актуальність дослідження // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Новини наукової думки – 2007”. Том 8. Історія. Філософія. Психологія і соціологія. Музика і життя. – Пшемишль (Польща): Наука і освіта, 2007. – С. 18 – 19.

45. Історія появи українського чумацтва // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Наукова індустрія європейського континенту – 2007”. Том 11. Історія. Філософія. Політика. – Прага (Чехія), 2007. – С. 28 – 29. (співавтор Лазуренко В. М.)

46. Уявлення про машини в Київській Русі та нагромадження технічних знань в Україні у XVII – XVIII ст. // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта без кордонів – 2007”. Том 12. Історія. – Софія (Болгарія), 2007. – С. 55 – 56.

47. Штрихи до розвитку вчення про машини з найдавніших часів до XVIII ст.: світовий контекст // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта без кордонів – 2007”. Том 12. Історія. – Софія (Болгарія), 2007. – С. 69 – 71.

48. Торгова продукція українського чумацтва // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Сучасні наукові досягнення – 2008”. Том 8. Право. Історія. Політологія. – Пшемишль (Польща): Наука і освіта, 2008. – С. 92 – 93. (співавтор Лазуренко В. М.)

49. Сільськогосподарське питання в Харківському практичному технологічному інституті наприкінці XIX – початку XX ст. // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць / Відп. редактор О. Я. Пилипчук. – К., 2008. – Вип. 36. – С. 61 – 66. – **фахове видання.**

50. Штрихи до розвитку вчення про машини у XVIII ст.: світовий контекст // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Стратегічні питання світової науки – 2008”. Том 6. Право. Історія. Політологія. – Пшемишль (Польща): Наука і освіта, 2008. – С. 74 – 75.

51. Андрія – українське молодіжне свято // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Дні науки – 2008”. Том 11. Психологія і соціологія. Історія. – Софія (Болгарія), 2008. – С. 92 – 94.

52. Бужанський цукровий завод – пам’ятка промислової архітектури: історія та перспективи // Черкащина в контексті історії України. Матеріали Третьої науково-красознавчої конференції Черкащини, присвяченої проблемам охорони, збереження та використання історико-культурної спадщини. – Черкаси: “Вертикаль”, видавець Кандич С. Г., 2008. – С. 256 – 261.

53. Роль Києво-Могилянської академії в становленні прикладних знань в Україні у першій половині XVIII ст. // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Науковий простір Європи – 2008”. Том 17. Філософія. Історія. – Софія (Болгарія), 2008. – С. 98 – 99.

54. Транспорт українського чумацтва // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Науковий простір Європи – 2008”. Том 26. Технічні науки. – Софія (Болгарія), 2008. – С. 58 – 60. (співавтор Лазуренко В. М.)

55. Історія розвитку прикладної механіки в Україні в XIX – першій чверті XX ст.: штрихи до історіографії проблеми // Матеріали IV

Міжнародної науково-практичної конференції “Ефективні інструменти сучасних наук – 2008”. Том 10. Педагогічні науки. Історія. Політологія. Філософія. – Прага (Чехія), 2008. – С. 47 – 49.

56. Висвітлення подій Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету // Чигиринщина в історії України. Збірник 2. Чигиринщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Матеріали Другої історико-краєзнавчої учнівської конференції Суботівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Чигиринського району Черкаської області / за заг. ред. доцента В. М. Лазуренка. – Черкаси, 2008. – С. 37 – 41.

57. Сільськогосподарське питання в Харківському практичному технологічному інституті наприкінці XIX – початку XX ст. // Український селянин: Зб. наук. праць / за ред. А. Г. Морозова. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2008. – Вип. 11. – С. 115 – 117. – **фахове видання.** (співавтор Лазуренко В. М.)

58. Соціальний склад українського чумацтва // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Становлення сучасної науки – 2008”. Том 4. Економіка. Державне управління. Історія. – Прага (Чехія), 2008. – С. 100 – 101. (співавтор Лазуренко В. М.)

59. Науковий внесок Я. Козельського у становлення та розвиток механіки на теренах України у другій половині XVIII ст. // Сіверянський літопис: Зб. наук. праць / за ред. С. О. Павленка. – Чернігів, 2008. – Вип. 5. – С. 87 – 90. – **фахове видання.**

60. Роль Києво-Могилянської академії в становленні прикладних знань в Україні у другій половині XVIII ст. // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції “Новини наукової думки – 2008”. Том 9. Історія. Філософія. – Прага (Чехія), 2008. – С. 37 – 38.

61. Чигиринщина у працях науковців Черкаського державного технологічного університету // Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали

науково-практичної конференції 1-2 жовтня 2008 р. – Черкаси: “Вертикаль”, видавець Кандич С. Г., 2008. – С. 34 – 41.

62. Розвиток вчення про машини у XVII – XVIII.: світовий контекст // Вісімнадцята наукова сесія Осередку Наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах: Матеріали доповідей на засіданнях секцій і комісій, 5 – 27 березня 2007 р. / за ред. В. В. Масненка. – Черкаси: Осередок НТШ у Черкасах, 2008. – С. 54 – 57.

63. Його величність Борщ // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Ключові аспекти наукової діяльності – 2009”. Том 4. Економіка. Політологія. Історія. – Пшемишл (Польща): Наука і освіта, 2009. – С. 89 – 91.

64. Міжнародна освітня та наукова діяльність вищих навчальних закладів України (на прикладі Черкаського державного технологічного університету) // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Дні науки – 2009”. Том 9. Історія. Право. – Прага (Чехія), 2009. – С. 13 – 14.

65. Смачні товстуни в українській традиційній кухні // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Ключові проблеми сучасної науки – 2009”. Том 13. Історія. Філософія. Політика. – Софія (Болгарія), 2009. – С. 41 – 42.

66. Політологія: Програма навчальної дисципліни. – Черкаський державний технологічний університет. – Черкаси, 2009. – 14 с.

67. Позитивні та негативні наслідки вступу України в НАТО // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Новини передової науки – 2009”. Том 11. Історія. Філософія. Політика. – Софія (Болгарія), 2009. – С. 58 – 60. (співавтор Лисенко А. А.)

68. Психологія екстремальних стосунків: Програма навчальної дисципліни. – Черкаський державний технологічний університет. – Черкаси, 2009. – 15 с.

69. Методичні вказівки до написання рефератів з курсу “Політологія” для студентів усіх факультетів денної форми навчання / Укладачі: *В. І. Кунченко-Харченко, Ю. М. Вовкотруб.* – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – 16 с.

70. Хронологія розвитку прикладної механіки в Україні (ХІ – початок ХХ ст.). Науковий довідник. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – 28 с.

71. Методичні вказівки до проведення семінарських занять з дисципліни “Політологія” для студентів фінансово-економічного факультету денної форми навчання / Укладач: *Ю. М. Вовкотруб.* – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – 28 с.

72. Українська козацька держава Богдана Хмельницького у працях науковців Черкаського державного технологічного університету // Записки Осередку Наукового Товариства ім. Шевченка у Черкасах: Зб. наук. статей. – Том 2: Праці історико-філософської секції / за ред. *В. В. Масненка.* – Черкаси: Осередок НТШ у Черкасах, 2009. – С. 47 – 49.

73. Форми цілісного вияву активності особистості // Гуманітарний вісник. Серія: Педагогічні науки: всеукр. зб. наук. пр. [Текст] / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Число 14. Вип. 2. – Черкаси: ЧДТУ, 2009. – С. 35 – 38.

74. *Ф. І. Мехович* – засновник науки про машини в Україні. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – 24 с.

75. *Борони* // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні наукові розробки – 2010”. Том 14. Філологія. Історія. – Софія (Болгарія), 2010. – С. 90 – 91.

76. Аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Лисянського району // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання”. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – С. 62 – 64.

77. Методичні вказівки до написання контрольних робіт з дисципліни “Політологія” для студентів заочної форми навчання / Укладач: *Ю. М. Вовкотруб.* – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – 44 с.

78. Ф. І. Мєхович – становлення молодого вченого // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції “Дні науки – 2010”. Том 18. Право. Історія. Філософія. Політологія. – Прага (Чехія), 2010. – С. 38 – 39.

79. Поведінка та діяльність – форми цілісного вияву активності особистості // Актуальні проблеми практичної психології. Збірник наукових праць. Частина I. – Херсон, ПП Вишемирський В. С., 2010 р. – С. 104 – 106. – **фахове видання.**

80. Характерні ознаки для ідентифікації наукової школи // Тези доповідей до круглого столу щодо розвитку наукової школи професора Ю. П. Кунченка “Обробка сигналів і негауссівських процесів”, присвяченого до 50-річчя від дня заснування Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – С. 34 – 36.

81. Українська козацька держава Богдана Хмельницького у працях науковців Черкаського державного технологічного університету // “Наукові дослідження – теорія та експеримент 2010”: Матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 17 – 19 травня 2010 р. – Полтава: Вид-во “ІнтерГрафіка”, 2010. – Т. 7. – С. 50 – 53. (*співавтор Худoley О. С.*)

82. Роль Києво-Могилянської академії в становленні прикладних знань в Україні у XVIII ст. // Гуманітарний вісник. Серія: Історичні науки: всеукр. зб. наук. праць. – Число 15. Вип. 1 [Текст] / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – С. 71 – 75. (*співавтор Кунченко-Харченко В. І.*)

83. Типологія політичного лідерства як суспільного явища // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні досягнення європейської науки – 2010”. Том 13. Історія. Політика. Філософія – Софія (Болгарія), 2010. – С. 35 – 37. (*співавтор Боярчук Ю. Ю.*)

84. Состояние технических знаний в Украине в XVII – XVIII ст. // Современный научный вестник: Научно-теоретический и практический

журнал. № 1 (83) 2010. Серія: економіка, історія. – Белгород, 2010. – С. 90 – 94.

85. Ф. І. Мєхович – засновник науки про машини в Україні // Гуманітарний вісник. Серія: Історичні науки: всеукр. зб. наук. праць. – Число 16. Вип. 2 [Текст] / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – С. 33 – 39.

86. Роль лідера у створенні, формуванні та розвитку наукової школи // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Сучасний університет: перспективи розвитку”: 18 – 21 жовтня 2010 р. У 3 т. Т.1. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – С. 59 – 60.

87. Наукова діяльність К. Г. Шіндлера у галузі сільськогосподарського машинобудування та випробування сільськогосподарських машин // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Сучасний університет: перспективи розвитку”: 18 – 21 жовтня 2010 р. У 3 т. Т.3. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – С. 102 – 105 (*співавтор Селенков В.М.*)

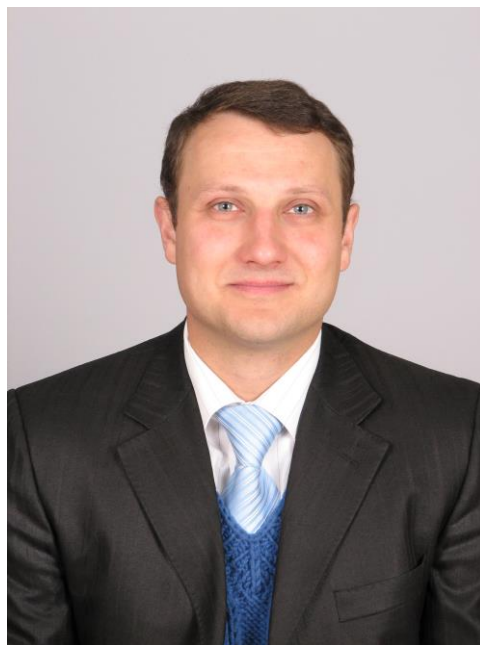

**АВТОРЕФЕРАТ ДИСЕРТАЦІЇ
ВОВКОТРУБА
ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА
НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ
КАНДИДАТА ІСТОРИЧНИХ НАУК**

Юрій Миколайович

Фото 2007 р.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ТА ІСТОРІЇ НАУКИ імені Г. М. ДОБРОВА
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВОВКОТРУБ Юрій Миколайович

УДК 621.01 (091) "19"

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРИКЛАДНОЇ МЕХАНІКИ В УКРАЇНІ
В ХІХ – ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТ.**

07.00.07 – Історія науки і техніки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис

Роботу розпочато в Черкаському державному технологічному університеті на кафедрі історії України, завершено у відділі історії науки і техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України

Науковий керівник: доктор фізико-математичних наук
ХРАМОВ Юрій Олексійович,
Центр досліджень науково-технічного
потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва
НАН України,
завідувач відділу історії науки і техніки

доктор історичних наук, професор
БУШИН Микола Іванович,
завідувач кафедри історії України
Черкаського державного технологічного університету

Офіційні опоненти: доктор фізико-математичних наук,
ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ В'ячеслав Олексійович,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут", професор

кандидат технічних наук,
АНТОНЮК Євген Якович,
Інститут механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України,
старший науковий співробітник

Провідна організація: Інститут історії України НАН України

Захист відбудеться "25" грудня 2006 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.189.02 в Центрі досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Грушевського, 4 к. 615.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України (01032, Київ, бул. Шевченка 60).

Автореферат розіслано "25" 11 2006 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук**

В. Г. Гармасар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасне визначення прикладної механіки широке і багатозначне. Це галузь механіки, присвячена вивченню руху і напруженого стану машин, конструкцій, робототехнічних систем та інших реальних технічних об'єктів. На основних положеннях і принципах прикладної механіки базуються загальні інженерні дисципліни – опір матеріалів, будівельна механіка, машинобудівна гідравліка, теорія машин і механізмів, деталі машин, механіка гірських порід тощо. Проте майже до середини ХХ ст. прикладна механіка розглядалась як наука про методи розв'язання задач, які мають першорядне значення в практиці розрахунку машин, і тому її зародження, становлення та розвиток відбувалися в результаті багатомісячних дослідів і спостережень над машинами. Таке розуміння прикладної механіки та її історії було підтверджено в результаті широкої дискусії про термінологію, зміст, методи та значення даної науки, яку провела у 1932 р. газета “Техніка”.

Прикладна механіка як наука про машини виникла наприкінці ХVІІІ ст., коли в результаті промислової революції кількісне збільшення та якісне покращення машин обумовили необхідність їх теоретичного осмислення. Протягом ХІХ – ХХ ст. в даній науці було сформовано цілий ряд наукових напрямів – кінематичний, динамічний, кінетостатичний аналіз механізмів машин, класифікація, структура і синтез механізмів, динаміка машин, вивчення тертя, вібрацій в машинах тощо.

Проте, не дивлячись на важливе значення науки про машини для сучасного машинобудування, а також на те, що вона як одна із найважливіших технічних дисциплін входить до обов'язкового мінімуму інженерної освіти вищих технічних шкіл світу, її історія на сьогодні досліджена недостатньо: не з'ясовано багато фактів розвитку, залишаються маловідомими біографії багатьох вчених, які створили та розвинули цю науку. Особливо відзначимо, що не дослідженим є внесок окремих країн в історію науки про машини; так, практично відсутня її історія в Україні. Існуючі поодинокі нариси історії окремих напрямів та огляди, присвячені ювілейним датам, не дають узагальнюючої картини розвитку науки про машини в Україні.

Важливою задачею становлення сучасної науки про машини, як і будь-якої іншої науки, є планування її подальшого розвитку, що вимагає попереднього з'ясування усіх існуючих і можливих її зв'язків з іншими напрямами трудової діяльності. Але з'ясування взаємозв'язків науки про машини та екстраполяція її подальшого розвитку неможливі без вивчення її історії на протязі більш чи менш тривалого періоду, що передувало екстраполюючому. Отже, вивчення історії науки про машини має суттєве значення не тільки для знання минулого цієї науки, але й для оцінки можливостей її майбутнього.

Актуальність теми дослідження визначається, нарешті, необхідністю доповнити національну історію науки і техніки, громадську історію, і сприяти тим самим процесу інтелектуального збагачення України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складовою частиною планів науково-дослідних робіт Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва НАН України в галузі історії науки і техніки. Тема: “Фундаментальні ідеї і теорії сучасного природознавства: історико-культурний і світоглядний контекст” (номер державної реєстрації 0104U00358).

Мета дисертаційного дослідження полягає:

- в історичній реконструкції становлення і розвитку прикладної механіки в Україні в XIX – першій чверті XX ст. у світовому контексті;
- визначенні її впливу на загальний стан технічної думки в Україні у зазначений період;
- висвітленні соціальних та культурних умов, за яких проводилися дослідження в даній галузі науки;
- виявленні закономірностей, факторів, які сприяли становленню в Україні прикладної механіки як науки, вітчизняних пріоритетів у цій галузі.

Загальній меті дослідження підпорядковані наступні завдання:

- з'ясувати ступінь вивченості проблеми і стану джерельної бази, здійснити історіографічний аналіз внеску вітчизняних вчених у розвиток прикладної механіки в Україні в XIX – першій чверті XX ст. з метою введення в науковий обіг масиву нових джерел;
- шляхом узагальнення джерельної бази відтворити цілісну історико-наукову картину розвитку прикладної механіки в Україні в XIX – першій чверті XX ст.;
- визначити загальні і специфічні закономірності передісторії формування прикладної механіки в Україні в XVII – XVIII ст.;
- визначити роль вищих навчальних закладів України у формуванні наукових кадрів, традицій, організації наукових досліджень, закладанні основ і спадкоємності ідей та методів у галузі прикладної механіки в XIX – першій чверті XX ст.;
- виявити та дослідити основні наукові напрями розвитку прикладної механіки в Україні в окреслений період, охарактеризувати творчі результати наукових досліджень вітчизняних вчених-машинознавців;
- узагальнити відомі і ввести в науковий обіг нові та мало відомі факти розвитку вітчизняної прикладної механіки окресленого періоду;
- у рамках досягнень світової науки XIX – першої чверті XX ст. в галузі прикладної механіки показати внесок українських вчених у розвиток цієї дисципліни; простежити процес сприйняття світовою науковою громадськістю доробку вітчизняної науки про машини.

Об'єктом дослідження є процес становлення і розвитку в Україні науки про машини в період, що підлягає аналізу, встановлення основних результатів досліджень у цій галузі, з'ясування усіх існуючих й можливих зв'язків науки про машини з іншими напрямками трудової діяльності.

Предметом дослідження є творчий доробок, навчально-організаційна і наукова діяльність вітчизняних вчених у ХІХ – першій чверті ХХ ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють ХІХ ст. – першу чверть ХХ ст. – тривалий період глибоких суспільно-політичних процесів в Україні, які істотно змінили її розвиток і мали безпосередній вплив на формування тих підвалин, що обумовили становлення і розвиток вітчизняної прикладної механіки. Нижня межа визначається відкриттям у 1805 р. першого вищого навчального закладу України – Харківського університету, де було вперше започатковано викладання публічних лекцій з прикладної механіки. Верхня межа доведена до першої чверті ХХ ст. – часу, коли наукова робота в галузі прикладної механіки почала відокремлюватися від навчальної.

Хронологічні рамки дослідження подекуди порушено, що пов'язано з необхідністю показати передісторію зародження науки про машини в Україні. За рамками дослідження залишились три чверті ХХ ст. – період значних наукових результатів та диференціації прикладної механіки, який потребує окремого дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- вперше сформульовано та розроблено актуальну історико-наукову тему, яка не отримала до сьогоднішнього дня всебічного й об'єктивного висвітлення в історичній та науковій літературі;

- здійснено системне дослідження великої сукупності праць щодо розвитку прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст. з позиції сучасної науки про машини та сучасного стану історико-наукових досліджень у цій галузі;

- на основі узагальнення та порівняльного аналізу історико-наукового матеріалу вперше відтворено цілісну картину розвитку прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст. у контексті світової науки та соціокультурних умов в Україні;

- введено до наукового обігу нові факти з історії прикладної механіки в Україні, зокрема виявлено та проаналізовано практично невідомі праці Я. П. Козельського “Механічні пропозиції” (1764) та Ф. І. Меховича “Теорія машин” (1826), виявлено невідомі досі дані з біографії вказаних вчених;

- внесено корективи в усталені уявлення про роль Ф. І. Меховича, І. І. Рахманінова у розвитку прикладної механіки як навчальної дисципліни та становленні технічної освіти в Україні;

- подано нові відомості про внесок В. М. Лігіна, В. Л. Кирпичова в розробку методів кінематичного, Х. І. Гохмана – кінематичного і

структурного аналізу механізмів, Г. Ф. Проскури у динаміку машин, обґрунтовано пріоритет цих вчених у створенні та практичному використанні відповідних методів науки про машини;

- досліджено шляхи міжнародної наукової співпраці вчених України та іноземних країн в галузі прикладної механіки в ХІХ – першій чверті ХХ ст.;

- до наукового обігу залучено нові архівні джерела, які дозволяють з достатньою мірою достовірності відтворити об'єктивну картину становлення і розвитку прикладної механіки як науки про машини в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст.

Методологічну та теоретичну основу дисертації складають принципи історизму та об'єктивності знання, математичний та понятійний апарат теоретичної та прикладної механіки, теорії машин та механізмів. Реалізація цих принципів ґрунтується на спільному використанні різноманітних наукових методів: історико-науковому аналізі діяльності вчених в галузі прикладної механіки в ХІХ – першій чверті ХХ ст., хронологічному аналізі визначних подій у зазначений історичний період та порівняльному аналізі першоджерел, перших видань монографій та підручників, журнальних статей з досліджуваної проблеми, спеціальної літератури з історії науки та техніки, громадянської історії. Поряд з цим використовуються окремі елементи наукознавчого аналізу: періодизація, схематизація, статистичний аналіз тощо .

Практичне значення і реалізація результатів дослідження. Теоретичні висновки, узагальнення і фактичний матеріал дисертаційного дослідження дають реальну можливість провести об'єктивну оцінку значення наукового потенціалу науки про машини ХІХ – першої чверті ХХ ст. для сучасної теорії машин і механізмів, знайти шляхи до його застосування та подальшого вдосконалення. Основні положення дисертації можуть бути корисними при розробці спецкурсів та написанні узагальнюючих праць з історії науки і техніки, історії України, а також підручників та навчально-методичних посібників з прикладної механіки, теорії машин і механізмів.

Матеріали та результати дослідження вже використовуються в курсах лекцій з історії науки та техніки, прикладної механіки, історії України на відповідних кафедрах Черкаського державного технологічного університету; вони знайшли втілення в довідникових виданнях та наукових біографіях маловідомих українських вчених-машинознавців.

Апробація результатів дослідження. Зміст дисертації обговорювався на засіданнях відділу історії науки і техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, кафедрах історії України та прикладної механіки Черкаського державного технологічного університету. Основні положення і висновки дисертації оприлюднені на наукових конференціях: Міжнародна науково-практична

конференція “Динаміка наукових досліджень” (2002) (м. Дніпропетровськ); VI Міжнародна науково-практична конференція “Наука і освіта 2003” (м. Дніпропетровськ); Міжнародна науково-практична конференція “Україна наукова 2003” (м. Дніпропетровськ); II Міжнародна науково-практична конференція “Динаміка наукових досліджень 2003” (м. Дніпропетровськ); III Міжнародна науково-практична конференція “Динаміка наукових досліджень 2004” (м. Дніпропетровськ); V Міжнародна науково-практична конференція “Динаміка наукових досліджень – 2006” (м. Дніпропетровськ); на XVI науковій сесії Осередку НТШ (м. Черкаси); на VI Всеукраїнському симпозіумі з проблем аграрної історії (м. Черкаси).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 16 наукових праць, серед яких 8 – у фахових виданнях, визначених ВАК України, 7 – у збірниках матеріалів наукових конференцій та семінарів, 1 – у книзі “Наука про машини в Україні” (К., 2006). Загальний обсяг публікацій понад п’ять друкованих аркушів.

Особистий внесок здобувача. Три наукові праці написано у співавторстві:

1. Розвиток сільськогосподарської освіти на теренах України наприкінці XVII – XIX ст. (співавт. В. М. Лазуренко) // Український селянин: Праці Науково-дослідного інституту селянства / Інститут історії України НАН України. – Черкаси, 2003. – Випуск 7. – С. 26 – 28 (авторська участь – підбір і узагальнення матеріалу, співавторська – редагування матеріалу).

2. Особливості запровадження здобутків науково-технічного прогресу у виробничу сферу України у дореформений період (співавт. М. І. Бушин) // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 5/6 (17/18). – Донецьк, 2003. – С. 22 – 25 (авторська участь – підбір і узагальнення матеріалу, співавторська – редагування матеріалу).

3. Зародження прикладної механіки як науки в Україні у першій половині XIX ст. (співавт. В. М. Лазуренко) // Історичні записки: Збірник наукових праць. Вип. 11. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – С. 55 – 62 (авторська участь – підбір і узагальнення матеріалу, співавторська – редагування матеріалу).

Структура дисертації визначена метою та завданням дослідження. Робота складається із вступу, п’яти розділів, що містять 15 підрозділів (173 стор.). Загальний обсяг дисертації становить 210 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі розкрито актуальність теми та її наукову новизну, обґрунтовано мету і завдання дослідження, визначено його предмет і об’єкт, хронологічні межі, показано зв’язок дисертаційної роботи з науковими програмами і темами, її практичне значення, характеризується

методологічна основа дослідження, інформується про апробацію дисертації.

У розділі 1 “**Стан наукової розробки проблеми**” здійснено історіографічний аналіз наукової літератури вітчизняних та іноземних дослідників за темою дисертації, розкрито джерельну базу дослідження. У підрозділі 1.1. “*Історіографія проблеми*” при проведенні дослідження автор керувався працями з історії природознавства¹ та навчальним посібником з історії української науки і техніки².

Історіографічний матеріал науки про машини охоплює лише деякі аспекти розвитку останньої, спеціального дослідження з історії даної науки в Україні в історичний період, що охоплює ХІХ – першу чверть ХХ ст., немає. Тому історіографію, що безпосередньо стосується вказаної проблеми, можна умовно поділити на декілька груп:

- роботи загальноісторичного змісту, які розкривають соціально-економічні та культурні процеси в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст.;
- праці, що висвітлюють розвиток технічної освіти, історію навчальних закладів України;
- дослідження з історії машинознавства та примикаючих питань, персоналії.

До робіт загальноісторичного змісту, в яких дано оцінку соціально-економічного стану в промисловій, зокрема машинобудівній сфері України у розглядуваний період, належать колективні монографії “История Украинской ССР” (т. 2, 1982), “История народного хозяйства Украинской РСР” (т. 1, 1983), а також наукові праці М. О. Цагалова, В. Аврамова, О. О. Нестеренко, В. Я. Лаверичева, В. І. Бовикіна³. Сучасний погляд на історію господарства України від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства подано у навчальному посібнику за загальною редакцією Б. В. Лановика⁴.

---

¹ Павленко Ю. В., Руда С. П., Хорошева С. А., Храмов Ю. О. Природознавство в Україні до початку ХХ ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах. – К.: Видавничий дім “Академперіодика”, 2001. – 420 с.; Развитие естествознания в России (XVIII – начало XX века) / Под ред. С. Р. Микулинского, А. П. Юшкевича. – М.: Наука, 1977. – 535 с.; История механики в России / Под ред. А. Н. Боголюбова, И. З. Штокало. – К.: Наук. думка, 1987. – 392 с.; История отечественной математики. – К.: Наук. думка, 1966-1971. – Т. 1 – 4.

² Бесов Л. М. Історія науки і техніки. 3-є вид., перероб. і доп. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2005. – 382 с.

³ Цагалов Н. А. Очерки русской экономической мысли периода крепостного права. – М.: Наука, 1956. – 18 с.; Аврамов В. Місто. – К., 1956. – С. 18.; Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні. – К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1962. – 320 с.; Нестеренко О. О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату України в кінці ХІХ – початку ХХ ст. – К.: Держполітвидав, 1952. – 180 с.; Лаверичев В. Я. Крупная буржуазия в пореформенной России (1861 – 1900 гг.) – М.: Мысль, 1974. – 252 с.; Бовыкин В. И. Формирование финансового капитала в России. – М.: Наука, 1984. – 287 с.

⁴ Україна і світ. Історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства: Навчальний посібник для вузів / Під заг. ред. Б. В. Лановика. – К.: Генеза, 1994. – 368 с.

Розвиток технічної освіти висвітлювався у працях В. В. Данилевського, І. М. Максина, О. П. Мандрики, В. І. Онопрієнка, Т. О. Щербань, Ф. Я. Нестерука, А. А. Чеканова⁵.

Історію вищих навчальних закладів України досліджували Д. І. Багалій, Д. К. Вишневський, В. С. Іконніков, Є. К. Лазаренко⁶. Дослідженню вищих технічних навчальних закладів присвячені праці П. Г. Рубіна, Е. П. Степановича⁷. До окремої групи, що висвітлюють розвиток технічної освіти та історію навчальних закладів в Україні, належать колективні наукові роботи⁸.

Окрему групу складають роботи з історії машинознавства та примикаючих питань. Вони висвітлюють деякі аспекти розвитку прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст. Так, значний інтерес викликають дослідження з історії машинознавства О. М. Боголюбова, А. Т. Григор'яна, О. П. Мандрики, А. І. Сідорова, П. К. Худякова⁹.

Додатковим і досить цікавим є матеріал бібліографічного плану, персоналії. Він відображає питання формування та діяльності викладацьких кадрів, характеристики викладачів, методику викладання прикладної механіки. До таких робіт можна віднести праці К. А. Андрєєва, А. М. Антовіля, О. М. Боголюбова¹⁰.

⁵ Данилевский В. В. Очерк истории техники XVIII – XIX веков. – М.-Л.: Соцэкгиз, 1934.; Максим И. М. Очерк развития промышленного образования в России. 1883 – 1908. – Пб, 1909. – 175 с.; Мандрыка А. П. Очерки развития технических наук. – Л.: Наука, 1984. – 105 с.; Оноприенко В. И., Щербань Т. А. // Становление высшего технического образования на Украине. – К.: Наук. думка, 1990. – 140 с.; Очерки истории техники России: 1861 – 1917 гг. / Под. ред. Ф. Я. Нестерука, А. А. Чеканова. – М.: Наука, 1975. – 395 с.

⁶ Багалій Д. І. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805 – 1905). – Харьков: Харьк. ун-т, 1906. – 330 с.; Вишневский Д. К. Киевская Академия в первой половине XVIII ст. (Новые данные, относящиеся к истории этой академии за указанное время). – К., 1903. – 371 с.; Историко-статические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях императорского университета св. Владимира (1839 – 1884). – К.: Изд. ун-та св. Владимира, 1884. – 416 с.; Лазаренко Є. К. 300 років Львівського університету. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1961. – 278 с.

⁷ Рубин П. Г. Исторический очерк возникновения Екатеринославского высшего горного училища и его деятельность за первое десятилетие: 1899 – 1909. – Екатеринослав, 1909. – 147 с.; Степанович Е. П. Высшая специальная школа на Украине (конец XIX – начало XX в.) – К., 1991. – 100 с.

⁸ Академические списки Имп. университета св. Владимира (1834 – 1884). – К.: Изд. ун-та св. Владимира, 1884. – 200 с.; Из истории Киевского политехнического института. Т. 1 (1898 – 1917): Сб. документов и материалов. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1961. – 388 с.; Історія Київського університету. – К., 1959. – 630 с.; Розвиток науки в Київському університеті за 100 років. – К.: Вид-во КДУ, 1935. – 202 с.; Физико-математический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования. 1805 – 1905. – Харьков, 1908. – 358 с.; Харьковский политехнический институт: 1885 – 1985. История развития. – Харьков, 1985. – 223 с.

⁹ Боголюбов А. Н. История механики машин. – К.: Наук. думка, 1964. – 463 с.; Григорьян А. Т. Механика от античности до наших дней. – М.: Наука, 1974. – 479 с.; История механики с древнейших времен до конца XVIII в. / Под ред. А. Т. Григорьяна, И. Б. Погребысского. – М.: Наука, 1972. – 414 с.; Сидоров А. И. Очерки по истории техники. – М.: Гостехиздат, 1925. – 65 с.; Худяков П. К. Краткий очерк развития машиностроения в России // Производительные силы России. Отдел XII. – Спб., 1896. – 17 с.

¹⁰ Андрєєв К. А. Василий Григорьевич Имшенецкий: Биограф. очерк // Зап. Харьк. ун-та. – 1895. – 3. – С. 1 – 65.; Антовиль А. М. Русские ученые – основоположники теории механизмов: Крат. очерк. – М.: Машгиз, 1951. – 141 с.; Боголюбов А. Н. Теория механизмов и машин в историческом развитии ее идей. – М.: Наука, 1976. – 466 с.

Історіографічний аналіз проблеми свідчить, що поза увагою дослідників залишилися питання передісторії вітчизняної прикладної механіки, її становлення як предмета викладання у XIX ст., визначення ролі університетів України у цьому процесі, що практично відсутня узагальнююча повна й об'єктивна історія розвитку даної науки в XIX – першій чверті XX ст.

Джерельну базу дисертаційного дослідження склали різноманітні документи і матеріали, які можна поділити на дві групи: 1) архівні матеріали; 2) першоджерела – монографії, навчальні посібники з прикладної механіки вчених XVIII – першої чверті XX ст.

Більша частина архівних матеріалів сконцентрована в Центральному державному історичному архіві України м. Київ (ЦДІАУ), державному архіві м. Київ (ДАК), державному архіві Харківської області, а також Інституті рукопису наукової бібліотеки НАН України ім. Вернадського.

У роботі використано матеріали ЦДІАУ: ф. 54 (“Про Я. П. Козельського – просвітника XVIII ст.”), ф. 275 (“Список викладачів Київського політехнічного інституту”) ф. 442 (“Київський політехнічний інститут та Новоросійський політехнічний інститут в Миколаєві (1869 р.)”), ф. 705 (“Список викладачів Харківського технологічного інституту”), ф. 707 (“Відомості про службу та наукову діяльність І. І. Рахманінова”), ф. 2162 (“Харківський практичний технологічний інститут”), ф. 1680 (“Харківський технологічний інститут”). У фондах державних архівів м. Київ та Харківської області використаний Ф. 16 і відповідно ф. Р-1682 (“Харківський технологічний інститут”).

Ці документи є носіями інформації про внутрішній стан, наукову та методичну діяльність вузів. Багато інформації містять звіти про роботу, навчальні плани, плани роботи предметних комісій, штатний розклад, навантаження викладачів, протоколи засідань. Загальна кількість досліджених фондів – 23, документи багатьох з яких вперше введено до наукового обігу.

Було опрацьовано багато підручників, навчальних посібників, монографій з прикладної механіки вчених XIX – першої чверті XX ст. – В. І. Альбицького, М. Б. Делоне, Д. С. Зернова, В. Л. Кирпичова, О. О. Радцига, Д. П. Рузького, Я. В. Столярова, К. Е. Реріха. Значним виявився блок першоджерел, складений із праць вчених XVIII ст. Це твори Ф. Прокоповича, Я. П. Козельського, І. Фальковського, А. Гільтенбранда. Особливо звернуто увагу на монографію Ф. І. Меховича “Теорія машин” (1829) – першу теоретичну працю з прикладної механіки в Україні.

Розділ 2 “Передісторія прикладної механіки в Україні (XVII – XVIII ст.)” складається з трьох підрозділів. У підрозділі 2.1. “Розвиток вчення про машини у XVII – XVIII ст. Світовий контекст” показано, що прикладна механіка, першим об'єктом вивчення якої були машини,

виникла в кінці XVIII ст. в період промислового перевороту, коли виникло машинне виробництво. Цьому процесу передувало накопичення знань спочатку про найпростіші пристосування, так звані “прості машини”, потім про власне машини – млини, різноманітні вантажопідйомні, військові, гідротехнічні машини, механічні годинники, замки тощо. Теоретичного вивчення машин майже до середини XVIII ст. не існувало: вони тільки описувалися. Складні машини розглядалися як складені з “простих машин”, і під “наукою про машини” розумілася статика “простих машин”. Про це свідчить, наприклад дев’ятитомна праця Я. Лейпольда “Театр машин” (1725 – 1726).

Практична технологія XVIII ст. накопичила значну кількість різноманітних машин і технічних пристроїв, зокрема верстатів. Розвиток машин-знарядь стимулював винахід Дж. Уаттом (1769, 1782) парової машини як універсального двигуна. Почалася промислова революція XVIII ст., яка характеризувалася виробництвом машин за допомогою машин, що і зумовило необхідність теоретичного вивчення останніх. Показано, що основами загальної теорії машин першим зайнявся Л. Ейлер, який поставив (1747 – 1767) питання про дослідження машин у стані руху і з урахуванням дії сил. Л. Карно вивів (1783) закон руху машин, а Г. Монж вказав (1794 – 1795) на передачу та перетворення рухів як на визначальну функцію машин, обґрунтував необхідність виявлення тих “елементарних машин” (механізмів), за допомогою яких можна отримати встановлені перетворення рухів. Дана концепція Г. Монжа отримала (1808) розвиток у “Курсі побудови машин” Х. Ланца та А. Бетанкура. Таким чином, почав вимальовуватися зміст науки про машини – вчення про склад машин, вчення про їх рух та вчення про дію сили у ній. Було показано, що статика “простих машин” не може пояснити дії машин і не може служити основою побудови нових машин, проте до кінця XVIII ст. і навіть на початку XIX ст. вона залишалася основною в науці про машини.

У підрозділі 2.2. *“Уявлення про машини в Київській Русі та нагромадження технічних знань в Україні у XVII – XVIII ст.”* показано, що процес формування та накопичення природничо-технічних знань на теренах України слід пов’язати з утвердженням Київської Русі як єдиної давньоруської держави, відокремленням ремесла від сільського господарства, розширенням міжнародних контактів. Сліди практичних знань в галузі механіки простежуються в житловому та фортифікаційному будівництві, прикладному мистецтві, зброярстві. Для будівництва використовувалися вантажопідйомні та підйомно-транспортні машини, літописні свідчення вказують на металеві машини як специфічний вид озброєння. “Статут” Ярослава Мудрого про земські справи свідчить про застосування млинів у залізодобувному промислі та сільському господарстві. Монголо-татарська навала у XIII ст. призвела до тимчасового

занепаду ремесла і відповідно до гальмування техніко-прикладних знань на території України у цей період.

Процес відновлення і подальшого нагромадження знань в галузі прикладної механіки почався в Україні в XIV – XVI ст. Показано, що основними енергетичними машинами цього періоду залишалися водяні й вітрові млини. Побудова годинників та млинів, книгодрукарство, ткацтво, виготовлення пороху, металургійне та гірниче виробництво, обробка матеріалів, будівництво були тим фундаментом, на якому розвивалася техніка й прикладні знання в Україні в XVII – XVIII ст. Наприкінці XVIII ст. в Україну почали завозитися складні токарні верстати, а для устаткування першого вітчизняного Луганського заводу, з яким пов'язано започаткування машинобудування в Україні – парові машини. У будівництві, на верфях, у ливарному виробництві використовувалися різні конструкції портових та вантажопідйомних поворотних кранів, у Херсонському, Миколаївському та Одеському портах – одно-, дво- та багатоківшові землечерпалки. Завдяки інтенсивній праці винахідників (О. Полєв, І. Макаров, П. Кислий, І. Лутков та інші) число різнорідних машин та механізмів в Україні зростало, їх виготовлення поступово переходило від ручного до машинного, але винахідництво обмежувалося знаннями, вмінням та інтересами винахідників. Постало питання необхідності підготовки технічних кадрів через заснування технічних шкіл.

У підрозділі 2.3. *“Роль Києво-Могилянської академії, Харківського колегіуму, Львівського університету в становленні прикладних знань в Україні у XVIII ст.”* відмічено, що стан технічної освіти в Україні в XVIII ст. визначався рівнем викладанням загальнотехнічних дисциплін, зокрема механіки та її прикладних аспектів у зазначених навчальних закладах. При вивченні машин головна увага приділялась підйомно-транспортним та гідравлічним машинам, для елементарного розрахунку яких було достатньо знання статички “простих машин”. Тому саме статика “простих машин” складала не тільки основний зміст шкільної механіки, але й науку про машини в Україні у XVIII ст. Так, у Києво-Могилянській академії Ф. Прокопович першим на терені України наводив (1707 – 1709) приклади практичного застосування статички до розрахунку рівноваги та дії сил в “простих машинах”, що використовувалися в будівельній, гірничій та інженерній практиці. У Львівському університеті А. Гільтенбранд викладав курс технології та сільськогосподарських наук на основі підручника *“Перші основи механіки, необхідні в сільському господарстві”* (1799), в якому розглядалася в основному специфіка “простих машин”. У Харківському колегіумі та у створених при ньому додаткових класах особлива увага приділялась “інженерству, артилерії та геодезії”, тобто практичним знанням, що включали елементи теорії “простих машин”.

У другій половині XVIII ст. побачили світ вітчизняні підручники практичної спрямованості – “Механічні пропозиції ...” Я. П. Козельського (1764, 2-е вид. – 1787) та “Скорочення змішаної математики” І. Фальковського (1793). Присвячені прикладним аспектам механіки дані праці містили відомості про прості й складні машини, давали достатньо повне уявлення про суму знань в галузі науки про машини в окреслений період в Україні.

Аналіз розвитку механічного мистецтва та накопичення знань про машини в XVII – XVIII ст. – періоді, який слід вважати передісторією прикладної механіки в Україні, показує, що відрив теоретичної думки від прикладної почав поступово звужуватися з середини XVIII ст. Значною мірою цьому сприяло: 1) видання підручників А. Гільтенбранда, Я. П. Козельського, І. Фальковського, в яких разом з елементами прикладної механіки описового характеру подавалися деякі теоретичні відомості про те, як побудувати машини; 2) видання на терені Російської імперії творів Л. Магніцького, Г. Крафта, Г. Скорнякова-Писарева, призначених для практиків різних галузей інженерної справи; 3) ознайомлення з перекладною світовою технічною літературою – працями Я. Лейпольда, Б. Белідора, Х. Вольфа, що привернули до себе увагу широтою охоплення розглядуваних технічних проблем. Проте, як і в європейських країнах, в Україні наприкінці XVIII ст. знання про машини зосереджувалися на теорії “простих машин”, основоположні праці Л. Ейлера, Г. Монжа, Л. Карно залишалися поза увагою як іноземних, так і вітчизняних практиків.

Розділ 3 – “Прикладна механіка в Україні у першій половині XIX ст.” складається із чотирьох підрозділів. У підрозділі 3.1. “Становлення науки про машини. Світовий контекст” показано, що в першій половині XIX ст. в прикладній механіці вже окреслилися дослідження окремих питань кінематики й динаміки машин, деталей машин, опору матеріалів, кінематика отримала загальноприйнятну назву. У цьому процесі визначальну роль відіграли французькі вчені: А. Борнї ввів поняття прикладної механіки (1818), Г. Коріоліс та Ж. Понселе заклали основи динаміки машин (1829 – 1839), А. Ампер обґрунтував місце науки про рух в механіці машин і назвав її кінематикою (1834), А. Нав’є застосував механіку пружного тіла до розрахунку машин (1826), Ж. Крістіан розвинув ідею тричленного поділу машини (1822), Ф. Саварі, Т. Олів’є, М. Шаль розробили важливу складову науки про машини – кінематичну геометрію (1842 – 1850). В першій половині XIX ст. професор Кембріджського університету Р. Вілліс заклав (1841) основи кінематики механізмів: ввів поняття механізму, запропонував класифікацію останніх, яка стала загальноприйнятною і застосовувалася з невеликими змінами та доповненнями майже до 30-х років XX ст. Результатом розрахунків елементарних складових машини як реальних фізичних тіл, створених із

певних матеріалів, було заснування німецькими вченими Ю. Вейсбахом та Ф. Редтенбахером розділу науки про машини – деталей машин (1845 – 1854).

Таким чином, історія прикладної механіки першої половини ХІХ ст. – це фактично історія європейської прикладної механіки, оскільки її становлення і розвиток визначали в основному такі країни, як Франція, Англія, Німеччина, де на той час наука про машини мала вже загальноприйнятну схему, викладалася у вищих навчальних закладах, починала плідно працювати на науковий та технічний прогрес.

У підрозділі 3.2. – *“Тенденції зародження прикладної механіки як науки в Україні”* обґрунтовується думка, що становлення прикладної механіки в Україні відбувалося із певним запізненням у порівнянні з європейським рівнем науки про машини, головним чином у зв’язку із специфічними особливостями розвитку України у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Кріпацтво і мануфактура, що були в основі вітчизняної промисловості першої половини ХІХ ст., з її ручною технікою, гідравлічним колесом в якості двигуна та спорадичним використанням машин, гальмували зростання продуктивних сил, зумовлювали повільний та запізнений порівняно з передовими країнами Західної Європи розвиток економічного життя. Процес перетворення мануфактури в машинну фабрично-заводську промисловість розпочався в Україні з 30-х років ХІХ ст. Для його здійснення потрібні були наукові й технічні кадри, а уся спадкована від ХVІІІ ст. Львівська та Києво-Могилянська академії, Харківський колеґіум вже не могли задовольнити зростаючі потреби. Крім того, в країні не було жодного навчального технічного закладу. Тому вирішення на той час проблеми підготовки технічних кадрів через відкриття у 1805 р. Харківського, в 1834 р. – Київського університетів та відновлення у 1817 р. Львівського університету виявилось значним поштовхом для становлення прикладної механіки в Україні.

У підрозділі 3.3. *“Навчальні курси прикладної механіки у Львівському, Харківському та Київському університетах”* проаналізовано зміст навчальних курсів з прикладної механіки, що викладалися у першій половині ХІХ ст. в Україні. У Львівському університеті Я. Гольфельд, А. Гільтенбранд, Ф. Кодеш, І. Лемох приділяли увагу питанням застосування механіки у будівництві, відомості з механіки машин містили в основному теорію “простих машин”. У Харківському університеті Т. Ф. Осиповський, М. М. Архангельський викладали теорію “простих машин” за підручником Франкера “Механіка”, відомості з прикладної кінематики на основі праці Л. Пуансо “Загальна теорія рівноваги та руху системи” (1806), а з 1836 р. М. А. Дяченко започаткував публічні лекції з прикладної механіки. Вони включали загальні відомості про рушійні сили, “прості машини”, правила побудови складних машин та їх частин, про гідравлічні колеса, вітряки, парову машину та елементи її теорії.

Викладання прикладної механіки було добре поставлено в Київському університеті, де її читали С. С. Вижевський, Г. В. Гречина, з 1838 р. М. А. Дяченко, а потім О. М. Тихомандрицький, А. А. Дяченко. В основу курсів були покладені праця Франкера “Механіка”, робота Г. Монжа “Початкові основи статyki”, яка містила принцип перетворення рухів у машині, твори М. Ф. Ястржембського “Курс практичної механіки” (1837), присвячений теорії рівноваги й руху твердих і рідких тіл, загальній теорії руху машин, теорії передач та основам опору матеріалів, “Початкові основи загальної та прикладної механіки” (1846), де розглядалися питання застосування загальних положень механіки до розрахунку дії фабричних машин.

У підрозділі 3.4. “Ф. І. Мехович та його підручник “Теорія машин (1826 – 1829)” висвітлюється наукова, науково-організаційна і педагогічна діяльність Франца Івановича Меховича (1784 – 1852) – професора Кременецького ліцею та Київського університету, архітектора і спеціаліста в галузі прикладної механіки, ім’я якого незаслужено забуто, а науковий доробок практично не досліджено. Ф. І. Мехович – автор першого в Україні твору з прикладної механіки “Теорія машин” (1826, 2-е видання – 1829), написаного в розвиток ідей Г. Монжа, А. Ампера, Г. Коріоліса, Л. Нав’є. Цей твір до сьогодні не аналізувався і в спеціальній та історико-науковій літературі посилань на нього немає. Розкрито основний зміст твору, метою якого за наміром Ф. І. Меховича є виклад загальної теорії машин. Перу вченого належать також праці “Курс цивільної архітектури” (1824 – 1826), “Реальний курс практичної механіки з фігурами” (1838), “Органологія машин”, програма викладання прикладної механіки в Київському університеті.

Таким чином, у першій половині ХІХ ст. в Україні були закладені підвалини становлення прикладної механіки як навчальної дисципліни. Цей процес тісно пов’язувався з педагогічною діяльністю вчених-механіків вітчизняних вищих навчальних закладів. Було підготовлено навчальні програми з теорії машин (Ф. І. Мехович, М. А. Дяченко, О. М. Тихомандрицький), котрі певною мірою відповідали світовому рівню досліджень з прикладної механіки, оскільки віддзеркалювали зміст праць провідних вчених-машинознавців світу – Г. Монжа, Дж. Борнї, Г. Коріоліса, Ж. Понселе, М. Ф. Ястржембського, Л. Нав’є. Проте плідне наукове вивчення машин почалося в Україні лише у другій половині ХІХ ст., коли працями М. В. Остроградського та його учнів в Україні було підготовлено для цього необхідний фундамент.

Розділ 4 “Прикладна механіка в Україні у другій половині ХІХ ст.” складається із наступних чотирьох підрозділів. У підрозділі 4.1 “Розвиток основних напрямів дослідження машин. Світовий контекст” проаналізовано процес подальшого розвитку і диференціації прикладної механіки. В другій половині ХІХ ст. в ній виділилося вчення про

механізми, їх структуру, класифікацію і синтез, кінематику і кінетостатику, сформувався такі напрями дослідження, як теорія передач, динаміка машин, теорія регулювання ходу машин.

Започаткував розробку питань структурного аналізу і аналітичного синтезу механізмів П. Л. Чебишов (1854). Починаючи з 1864 р. різні аспекти кінематики шарнірних механізмів розробляли Ш. Посельє, Л. Ліпкін, С. Робертс, А. Келі, Дж. Сільвестр, Г. Кемпе, Г. Гарт та інші вчені. До 1883 р. число праць у цих напрямках науки про машини наблизилося до 80. Ф. Рело у 1874 р. дав визначення механізму, ввів поняття кінематичної пари як елементарної складової механізму, розробив принцип творення нових механізмів і тим самим заклав основи теорії механізмів. Аналітичні та графічні методи кінематичного дослідження механізмів розробили (1879 – 1888) О. Мор, Р. Сміт, А. Кеннеді, Ф. Грасгоф, Л. Бурместер, кінетостатичного – А. Морен (1846), Р. Прелль (1873). В теорії передач у другій половині ХІХ ст. основна увага приділялась зубчастим механізмам, теорію яких запропонував Т. Олів'є (1842),

Динаміку машин у другій половині ХІХ ст. розробляли А. Лешательє, А. Івон-Вільярсо, Ч. Портер, І. Радінгер, Е. Шлік та інші. Закони тертя та теорію маховика і регуляторів вивчали Ю. Вейсбах, Ф. Редтенбахер, Ф. Грасгоф. Задачу регулювання ходу машин, що постала в середині ХІХ ст. у зв'язку із значним збільшенням швидкостей машин, розв'язували Д. Максвелл, який виголосив думку про доцільність застосування регуляторів астатичного типу (1868), І. Вишнеградський, який розвинув теорію регуляторів прямої і непрямої дії, та А. Стодола, який заклав основи нелінійної теорії регулювання.

Таким чином, у другій половині ХІХ ст. було закладено основи теорії шарнірних механізмів, кінематичної геометрії, узагальнюючі праці Ф. Грасгофа, Л. Бурместера, Ф. Рело в галузі прикладної кінематики й динаміки машин стимулювали нові ідеї в теорії машин. Суттєвою особливістю цих досліджень був їх високий математичний рівень, проте машинобудування, що зростало швидкими темпами, вимагало у першу чергу не теоретичних розробок, а інженерних методів розрахунку.

У підрозділі 4.2. *“Особливості становлення прикладної механіки як науки в Україні”* показано, що особливістю історичного розвитку України в окреслений період був її запізнений вступ на шлях ринкових відносин. До 60-х років ХІХ ст. в Україні переважало кріпосницько-поміщицьке господарство, промисловий переворот закінчився лише у 80-ті роки ХІХ ст. Проте, незважаючи на значні залишки кріпосництва, в країні набув швидких темпів процес подальшого розподілу суспільної праці, швидкими темпами розвивалися залізничний транспорт, машинобудування для таких галузей промисловості, як гірнична і гірничозаводська, цукрова, бавовняна, винокурна. Це стимулювало прогрес техніки і відповідно технічної думки.

Тому, якщо в першій половині XIX ст. в Україні лише закладалися підвалини для становлення прикладної механіки як науки, вона мала в певній мірі описовий характер і викладалася у вітчизняних університетах як складова прикладної математики або механіки чи фізики, то у другій половині XIX ст. вітчизняні вчені започаткували дослідження в галузі технічної кінематики, динаміки машин, розробку загальних методів аналізу та синтезу механізмів, створення науково обґрунтованої їх класифікації.

У підрозділі 4.3 “Становлення в Україні прикладної механіки як навчальної дисципліни” обґрунтовується думка, що цей процес нерозривно пов’язаний з Київським, Харківським, Львівським та особливо заснованим у 1865 р. Новоросійським (Одеським) університетами, роль фізико-математичних факультетів та відділень яких у справі розвитку технічних знань в Україні значна, але і до сьогодні недостатньо досліджена.

Виявлено, що в процесі становлення в Україні у другій половині XIX ст. прикладної механіки значну роль відіграв професор Київського університету І. І. Рахманінов (1826 – 1897), діяльність якого у даному напрямі до теперішнього часу залишилася маловідомою науковому загалу. Вчений першим на терені Російської імперії поставив (1862) питання про необхідність заснування при університетах технічних відділень, наполягав на введенні в університетах викладання прикладної механіки, будівельної механіки, опору матеріалів, нарисної геометрії, креслення. Він же першим поставив питання і про необхідність наукового машинознавства, яке б являло собою поєднання теорії й практики.

Крім І. І. Рахманінова у Київському університеті у другій половині XIX ст. різні аспекти прикладної механіки у курсі загальної механіки викладали В. П. Єрмаков, Г. К. Суслов, П. В. Воронець. У Харківському університеті прикладну механіку читали Д. М. Деларю, В. П. Алексєєв, І. Д. Соколов за підручником останнього “Динаміка” (1860) та творами Л. Нав’є, Ж. Понселе. В. Г. Імшенецький у курсі загальної механіки розглядав питання про рівновагу сил в машинах з урахуванням пасивного опору, читав публічні лекції з прикладної механіки. О. М. Ляпунов, В. А. Стеклов в лекціях з аналітичної механіки викладали елементи кінематичної геометрії, а В. А. Стеклов крім того читав ще лекції з опору матеріалів та теорії пружності. У Львівському університеті механіку та її прикладні аспекти викладали І. Лемох, О. Фабіан, Ю. Пузина, а у Львівській технічній академії (заснована у 1844 р.) курси лекцій з вищої математики “з особливою увагою до її застосувань в технічних спеціальностях”, механіки з її прикладними аспектами, будівництва шляхів та водних сполучень читали Л. Жмурко, А. Райзингер, В. Зайончковський, П. Дзивинський, Б. Абданк-Абаканович. Особлива увага приділялась викладанню теорії шарнірних механізмів, теорії зубчастих коліс, теорії регуляторів у Новоросійському університеті, де відповідні курси читали

В. М. Лігін, Х. І. Гохман, І. М. Занчевський, Д. М. Зейлігер, М. С. Васильєв.

Таким чином, у другій половині XIX ст. прикладна механіка стала одним із предметів навчального процесу у вітчизняних університетах. Вона була або складовою курсу загальної механіки, або читалася окремо як прикладна механіка, або викладалася у формі публічних лекцій і містила, крім вчення про механізми та загальної теорії машин, вчення про двигуни, теорію парових, газових машин, машин-знарядь, вітряних приводів тощо.

У підрозділі 4.4 “Розвиток математичних методів дослідження механізмів машин” з’ясовано, що в Україні у другій половині XIX ст. значна частина праць в галузі прикладної механіки була написана університетськими математиками і механіками, що надало останній відбиток строгої науковості та одночасно глибокого зв’язку з практикою, притаманними їй і в наш час.

Разом з утвердженням механіки машин як навчальної дисципліни пріоритетні дослідження в галузі теорії зубчастих і шарнірних механізмів, теорії зачеплень, теорії структури та синтезу механізмів, теорії гвинтового обчислення були проведені в Новоросійському університеті В. М. Лігіним, Х. І. Гохманом, І. М. Занчевським, Д. М. Зейлігером. Встановлено, що практично маловідомими залишилися наступні факти:

– В. М. Лігін створив (1874) першу класифікацію як існуючих, так і неіснуючих, але теоретично можливих зубчастих коліс на основі їх характерних параметрів;

– Х. І. Гохман першим ввів (1890) в науку про машини поняття ступені вільності, розробив на цій основі теорію кінематичних пар й запропонував їх класифікацію. Такий підхід до класифікації кінематичних пар був першим в історії прикладної механіки машин, він продовжує залишатися в основі сучасної теорії кінематичних пар, і саме Х. І. Гохману належить пріоритет його введення в прикладну кінематику, оскільки результати вченого, опубліковані у 1890 р., повністю перекривають розробки Г. Кенігса, опубліковані лише у 1901 р. Праця Х. І. Гохмана “Кінематика машин”, видана малим тиражем, залишилася у свій час маловідомою науковому загалу і не отримала належного визнання. Тут же відмітимо, що Х. І. Гохман розвинув загальну теорію зачеплень, чим доповнив дослідження Т. Олів’є в галузі зубчастих механізмів. Крім того, Х. І. Гохман дослідив окремі випадки побудови просторових шарнірних механізмів;

– учні В. М. Лігіна І. М. Занчевський, Д. М. Зейлігер, а також О. П. Котельников (1895) заклали основи теорії гвинтів, створили нові методи розв’язання задач кінематики, провели дослідження в галузі кінематичної геометрії.

Однією із найголовніших задач прикладної механіки у другій половині XIX ст. була задача синтезу механізмів для відтворення

математичних залежностей. Показано, що вітчизняним вченим належить заслуга створення теорії синтезу механізмів для механічного креслення кривих, а саме, Л. Жмурко теоретично обґрунтував та побудував перший інверсний інтегратор, а також конікограф, еліпсограф, елісопараболограф, циклограф (1864 – 1879), його учень Б. Абданк-Абаканович – інтеграф, параболограф, спірограф (1881 – 1886), М. Б. Делоне – реверсор, проектор, еліпсограф, механізм для відтворення руху за гармонійним законом (1894 – 1898).

Наприкінці ХІХ ст. фундаментальні результати світового рівня в галузі стійкості руху отримав (1892) у Харківському університеті О. М. Ляпунов. Стійкість руху має важливе значення для процесів у фізиці, астрономії, біології, техніці, зокрема в теорії машин. Це необхідна умова для того, щоб динамічна система знаходилася поблизу стану рівноваги або періодичного руху як завгодно довго. О. М. Ляпунов дав строге визначення поняття стійкості руху, яке стало головним, запропонував два методи дослідження, у тому числі метод, що отримав назву прямого.

Таким чином, в окреслений період в Україні тенденція до виділення окремих галузей із загальної науки про машини збільшилася. Крім питань кінематики й динаміки машин, вчення про двигуни в ній, почало відокремлюватися вчення про деталі машин, вчення про стійкість руху, кінематична геометрія. У всіх цих напрямках вітчизняні вчені отримали результати світового рівня.

Розділ 5 “Прикладна механіка в Україні у першій чверті ХХ ст.” складається з трьох підрозділів. У підрозділі 5.1. *“Нові ідеї в науці про машини. Світовий контекст”* розкрито процес подальшої диференціації прикладної механіки. Показано, що у першу чверть ХХ ст. разом із відносним спадом інтересу до досліджень теорії структури, класифікації, а також синтезу плоских механізмів, значного розвитку отримали роботи в галузі теорії просторових механізмів (Дж. Беннет, О. М. Малишев, В. П. Горячкін та ін.). Визначилося чітке розмежування між прикладною кінематикою – теорією механізмів – і теоретичною кінематикою, представленою класичною працею Г. Кенігса (1897). Результати досліджень в галузі кінематичної геометрії були введені в теорію механізмів. В теорії передач крім подальших розробок теорії зубчастих механізмів розпочалися роботи в галузі теорії фрикційних, кулачкових, мальтійських механізмів, а також механізмів з гнучкими ланками (Г. Альт, М. І. Мерцалов, Р. Бейєр). Важливі дослідження в галузі кінетостатики механізмів отримали Р. Прелль, Ф. Віттенбауер, М. Є. Жуковський, Л. В. Ассур.

В динаміці машин у найзагальнішій формі були поставлені задачі динаміки машин-знарядь, особливо у застосуванні до сільськогосподарських машин (В. П. Горячкін), машин металургійної та гірничої промисловості (Л. Левенсон). Продовжувалися подальші роботи в

галузі теорії регулювання ходу машин (Р. Мізес, М. Є. Жуковський), розпочалися теоретичні розробки в галузі теорії машин автоматичної дії (В. П. Горячкін).

У підрозділі 5.2. “Становлення в Україні вищої технічної освіти та прикладна механіка в навчальному процесі” розкрито становлення прикладної механіки як навчальної дисципліни у вищих технічних навчальних закладах України (ХПТІ, КП, КВГУ). Показано, що за порівняно короткий час в них склалась кваліфікована і якісна система викладання прикладної механіки, підготовлені оригінальні навчальні підручники, авторами яких були Д. С. Зернов (1895 –1897), Д. П. Рузьський (1900), М. Б. Делоне (1901), В. І. Альбицький (1905), В. Л. Кирпичов (1901, 1907), О. О. Радциг (1908), Я. В. Столяров (1911, 1926). Процес формування навчальних програм, навчальних курсів був відмічений безпосереднім впливом дослідницької практики провідних викладачів та їх наукових досягнень, що відповідали рівню світових наукових розробок в галузі науки про машини. Це і визначало достатньо високий рівень підготовки інженерних кадрів, здатність молодих спеціалістів порівняно швидко адаптуватися до процесу виробництва, ставати активними учасниками і провідниками впровадження технічних розробок.

У підрозділі 5.3. “Основні результати досліджень в галузі прикладної механіки в Україні в першій чверті ХХ ст.” розкрито внесок вітчизняних вчених у розвиток прикладної механіки у вказаний період. Серед проблем науки про машини ними розроблено вчення про структуру і класифікацію механізмів машин (Х. І. Гохман, Я. В. Столяров), розвинуто методи кінематичного (В. М. Лігін, Х. І. Гохман, М. Б. Делоне, В. Л. Кирпичов, К. Е. Реріх) і кінетостатичного (В. Л. Кирпичов, К. Е. Реріх) дослідження механізмів, кінематичної геометрії (В. М. Лігін, Д. М. Зейлігер, І. М. Занчевський, О. П. Котельников), а також синтезу механізмів (Л. Жмурко, Б. Абданк-Абаканович, М. Б. Делоне). Кінематичне та динамічне проектування кулачкових механізмів розробляв Я. Л. Геронімус, теорію зубчастих механізмів – В. М. Лігін, Х. І. Гохман, В. І. Альбицький, механізмів з гнучкими в’язями – І. Я. Штаерман. Дослідження просторових механізмів започаткував Х. І. Гохман. В галузі динаміки машин значна низка праць належить Д. С. Зернову, Д. П. Рузьському, К. Е. Реріху, Я. Л. Геронімусу, Г. Ф. Проскурі, динаміки живих механізмів – Я. І. Грдині, теорії регулювання ходу машин – Г. Ф. Проскурі, К. Е. Реріху, Я. І. Грдині, а в галузі машин автоматичної дії – Я. І. Грдині. У багатьох розділах і у розв’язанні низки задач прикладної механіки вітчизняні вчені одержали фундаментальні результати. Це – теорія пружності та опір матеріалів (В. Л. Кирпичов, С. П. Тимошенко), теорія механізмів машин (В. М. Лігін, Х. І. Гохман), теорія векторів (Д. М. Зейлігер, І. М. Занчевський, О. П. Котельников). Серед маловідомих фактів можна вказати на дослідження В. Л. Кирпичова з теорії методів кінематичного

аналізу швидкостей та прискорень механізмів; метод шаблонів (К. Е. Періх), а також метод розрахунку маховика в теорії регулювання ходу машин (Г. Ф. Проскура).

ВИСНОВКИ

1. З'ясовано ступінь вивченості проблеми і стан джерельної бази, вперше комплексного здійснено історіографічний аналіз внеску вітчизняних вчених у розвиток прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст. Встановлено, що наявна джерельна база є в цілому репрезентативною для дослідження поставленої проблеми, представлена різноманітними матеріалами, основними серед яких є перші видання монографії, підручники вчених-машинознавців та архівні документи.

2. Виявлено джерела, до сьогодення практично не досліджені і тому не використані в сучасних наукових дослідженнях, що дозволило ввести в науковий обіг нові та мало відомі факти розвитку вітчизняної прикладної механіки окресленого періоду. Так, в науковий обіг введено:

– перший в Україні твір з прикладної механіки “Теорія машин” (1826, 2-е видання – 1829), який до тепер зберіг своє значення. Він належить Ф. І. Меховичу (1784 – 1852) – професору Кременецького ліцею та Київського університету, архітектору і спеціалісту в галузі прикладної механіки, ім'я якого незаслужено забуто, а науковий доробок практично не досліджено;

– нові документи ДАК (фонд 16), що розкривають роль професора Київського університету І. І. Рахманінова у становленні прикладної механіки як наукової та навчальної дисципліни в КПІ.

3. Шляхом узагальнення джерельної бази відтворено цілісну історико-наукову картину і окреслено основні етапи розвитку прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст. у її зв'язку з теоретичною механікою, нарисною та кінематичною геометріями, будівельною механікою, опором матеріалів, з'ясовано їх взаємовплив.

4. Виділено передісторію та три етапи розвитку прикладної механіки, що дозволяє більш чітко охарактеризувати відтворену картину:

– ХVІІ – початок ХІХ ст. слід вважати передісторією прикладної механіки в Україні, оскільки у цей період проходило інтенсивне накопичення знань про машини (млини, годинники, транспортні, вантажопідйомні машини, різні верстати) і було зроблено перші спроби введення цих знань, як стативи “простих машин” у навчальний процес Києво-Могилянської та Львівської академій, Харківського колегіуму;

– перший етап (перша половина ХІХ ст.), накопичення досвіду викладання прикладної механіки в Харківському та Київському університетах;

– другий етап (друга половина XIX ст.), становлення прикладної механіки як навчальної дисципліни, формування вищої технічної школи в Україні;

– третій етап (перша чверть XX ст.), розвиток прикладної механіки як науки при навчальних закладах системи вищої технічної освіти.

5. Обґрунтовано, що поширення прикладних знань і становлення прикладної механіки як науки значною мірою обумовлювалися соціальними умовами України в системі Російської та Австро-Угорської імперій, запізнілим у порівнянні з європейськими країнами промисловим розвитком, і відповідно запізнілим створенням професійної мережі вищих технічних навчальних закладів в Україні.

6. Виявлено та досліджено основні наукові напрями розвитку прикладної механіки в Україні в окреслений період. Це перш за все становлення науки про механізми, опір матеріалів як вчення про міцність частин машин, динаміка машин, основи машинознавства. Важливими дисциплінами інженерної освіти були нарисна геометрія та креслення. Напрямок вивчення машин, який складався із з'ясування сутності їх частин – механізмів та пошуку систематики останніх, привів до двох розділів теорії механізмів – аналізу та синтезу.

7. Охарактеризовано внесок вітчизняних вчених-машинознавців у розвиток прикладної механіки в XIX – першій чверті XX ст. Ними розроблено вчення про структуру і класифікацію механізмів машин, розвинуто методи кінематичного і кінетостатичного дослідження механізмів, кінематичної геометрії, а також синтезу механізмів, кінематичне та динамічне проектування кулачкових механізмів, теорію зубчастих механізмів, механізмів з гнучкими в'язями, досліджено просторові механізми.

8. У рамках досягнень світової науки XIX – першої чверті XX ст. в галузі прикладної механіки показано внесок українських вчених у її розвиток і простежено сприйняття доробку вітчизняної науки про машини у світі. Вітчизняні вчені одержали фундаментальні результати світового рівня з теорії стійкості руху (О. М. Ляпунов), теорії пружності та опору матеріалів (В. Л. Кирпичов, С. П. Тимошенко), теорії механізмів машин (В. М. Лігін, Х. І. Гохман), теорії векторів (Д. М. Зейлігер, І. М. Занчевський, О. П. Котельников), будівельної механіки (В. Л. Кирпичов, О. М. Динник, К. Симінський). Навчальні посібники Ф. І. Меховича, Д. С. Зернова, Х. І. Гохмана, В. М. Лігіна, В. Л. Кирпичова, Д. П. Рузького, М. Б. Делоне, О. О. Радцига, Я. В. Столярова, С. П. Тимошенка увійшли до світового фонду в галузі прикладної механіки.

Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені у наступних публікаціях автора:

1. Проблеми розвитку вищої технічної освіти України як основи становлення прикладної механіки (кінець XIX – початок XX ст.) // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. – Донецьк, 2003. 3/4 (15/16). – С. 88 – 92.

2. Розвиток сільськогосподарської освіти на теренах України наприкінці XVIII – XIX ст. // Український селянин: Праці науково-дослідного інституту селянства / Інститут історії України НАН України. – Черкаси, 2003. – випуск 7. – с. 26 – 28. – Співавтор В. М. Лазуренко.

3. Особливості запровадження здобутків науково-технічного прогресу у виробничу сферу України у дореформений період // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 5/6 (17/18). – Донецьк, 2003. – С. 22 – 25. – Співавтор М. І. Бушин.

4. Історія механіки на теренах України з найдавніших часів до кінця XVIII століття // Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал. 3 (21). – Донецьк, 2004. – С. 76 – 80.

5. Внесок Ф. І. Меховича у становлення прикладної механіки в Україні // Історія української науки на межі тисячоліть: Зб. наук. праць / Відп. редактор О. Я. Пилипчук. – К., 2005. – Вип. 19. – С. 36 – 43.

6. Становлення знань про машини в Україні у XVII – XVIII ст. // Нариси з історії природознавства і техніки: Збірник наукових праць / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України, Українське товариство істориків науки. – К.: Фенікс, 2005. – Вип. 45. – С. 9 – 16.

7. Зародження прикладної механіки як науки в Україні у першій половині XIX ст. // Історичні записки: Збірник наукових праць. Вип. 11. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – С. 55 – 62. – Співавтор В. М. Лазуренко.

8. Сільськогосподарські машини та їх застосування в аграрному секторі Наддніпрянської України (II половина XIX – початок XX ст.) // Український селянин: Зб. наук. праць / за ред. А. Г. Морозова – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2006. – Вип. 10. – С. 249 – 252.

9. Стан технічних знань в Україні в XVII – XVIII ст. та особливості становлення вітчизняної науки про машини в XIX ст. // Наука про машини в Україні (до 100-річчя з дня народження С. М. Кожевнікова). – К.: Фенікс, 2006. – С. 35 – 41.

10. Особливості промислових трансформацій в Україні у другій половині XIX ст. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень”. Том 18. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С. 5 – 6.

11. Особливості розвитку прикладної механіки в Україні у другій половині XIX ст. // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта 2003”. Том 18. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 59.

12. Внесок вітчизняних вчених К. О. Зворикіна та К. Г. Шіндлера у модернізацію сільськогосподарського машинобудування України наприкінці XIX – початку XX ст. // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень 2003”. Том 3. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 61 – 62. – Співавтор В. М. Лазуренко.

13. Особливості досліджень в галузі науки і техніки України наприкінці XIX – початку XX ст. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Україна і освіта “2003”. Том 7. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 44 – 46. – Співавтор В. М. Лазуренко.

14. Зародження та генезис прикладної механіки в Харківському університеті у першій половині XIX століття // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень 2004”. Том 8. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 34 – 35.

15. Специфіка досліджень у галузі прикладної механіки на теренах України в другій половині XIX ст. // XVI наукова сесія Осередку наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах: Матеріали доповідей на засіданнях секцій і комісій, 12 – 31 березня 2005 р. / за ред. В. В. Масненка. – Черкаси: Осередок НТШ у Черкасах, 2006. – С. 76 – 77.

16. Прикладна механіка на теренах України у другій половині XIX ст.: специфіка досліджень в галузі // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень – 2006”. Том 5 – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С. 77 – 78.

АНОТАЦІЯ

Вовкотруб Ю. М. Історія розвитку прикладної механіки в Україні в XIX – першій чверті XX ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки. – Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України. – К., 2006.

У дисертації розкрито процес зародження, становлення та розвитку прикладної механіки в Україні в XIX – першій чверті XX ст. Виявлено та досліджено основні наукові напрями еволюції прикладної механіки в Україні в окреслений період, зокрема вчення про механізми, опір матеріалів, динаміка машин, основи машинознавства.

Виділено передісторія та три етапи розвитку прикладної механіки в Україні до першої чверті XX ст.

Виявлено перший в Україні твір з прикладної механіки “Теорія машин” (1826; 2-е вид. 1829) Ф. І. Меховича. Розкрито роль М. А. Дяченка, І. І. Рахманінова, В. М. Лігіна, Х. І. Гохмана у становлення та розвитку прикладної механіки в Україні. Охарактеризовано внесок вітчизняних вчених-машинознавців у розвиток прикладної механіки досліджуваного періоду.

Таким чином, науковою працею заповнено прогалину у вітчизняній історіографії в питанні генезису та еволюції прикладної механіки в Україні в ХІХ – першій чверті ХХ ст.

Ключові слова: прикладна механіка, механіка машин, механізм, кінематична пара, наука, техніка, “прості машини”, статика, кінематика, динаміка.

АННОТАЦІЯ

Вовкотруб Ю. М. История развития прикладной механики в Украине в ХІХ – первой четверти ХХ ст. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.07 – история науки и техники. – Центр исследований научно-технического потенциала и истории науки им. Г. М. Доброва НАН Украины. – К., 2006.

Данная диссертация является специальным историческим исследованием, в котором комплексно рассмотрены процессы становления и развития прикладной механики в Украине в ХІХ – первой четверти ХХ ст. Осуществлена попытка воссоздания целостной картины истории развития этой области науки в Украине в данный период. Впервые осуществлён анализ значительной части работ с исследованной темой. Диссертация содержит ряд малоизвестных фактов рассмотренной проблемы.

Анализ работ предшествующих исследователей позволяет утверждать, что специальной работы, дающей общее представление о истории развития прикладной механики в Украине в ХІХ – первой четверти ХХ ст., не было создано, что и обусловило выбор темы исследования. В диссертации сделан историографический анализ трудов общеисторического содержания, которые раскрывают социально-экономические и культурные процессы в Украине в анализируемый период. Осуществлен анализ работ, которые освещают развитие технического образования и историю учебных заведений Украины. Рассмотрены исследования в области машиноведения и труды ученых-педагогов высшей школы в ХІХ – первой четверти ХХ ст. Используя общепринятую методику, в диссертационном исследовании обобщено значительное количество документов государственных архивов, ранее не вводимых в научный оборот.

В диссертации показано представление о машинах в Киевской Руси и накоплении технических знаний в Украине в XVII – XVIII ст. Раскрыта роль Киево-Могилянской академии, Харьковского коллегиума и Львовского университета в становлении прикладных знаний в Украине в XVIII ст. Представлены сведения о научной деятельности таких ученых этого периода, как Ф. Прокопович, Я. П. Козельский, И. Фальковский, А. Гильтенбранд.

На основании архивных документов показаны учебные курсы по прикладной механике в Львовском, Харьковском и Киевском университетах первой половины XIX ст. Раскрыта педагогическая деятельность А. Гильтенбранда, Т. Ф. Осиповского, Н. Н. Архангельского, А. Н. Тихомандрицкого, Н. А. Дьяченка.

Отдельно впервые на основании архивных документов показана научная деятельность Н. А. Дьяченка и его публичные лекции по прикладной механике; проанализирована роль Ф. И. Меховича в развитие прикладной механики в Украине и впервые введена в научный оборот его книга “Теория машин” (1826 – 1829 pp.).

Раскрыта роль первых высших технических учебных заведений Харьковского технологического, Киевского политехнического и Екатеринославского горного институтов в развитие прикладной механики в Украине.

Содержатся интересные материалы по научной деятельности Х. И. Гохмана, Я. В. Столярова в области структуры и классификации механизмов машин, рассмотрены методы кинематического и кинетостатического исследования механизмов В. Н. Лигина, Х. И. Гохмана, Н. Б. Делоне, В. Л. Кирпичева, К. Е. Рериха, показана кинематическая геометрия В. Н. Лигина, Д. Н. Зейлигера, И. М. Занчевского, А. П. Котельникова, а также синтез механизмов Л. Жмурка, Б. Абданк-Абакановича, Н. Б. Делоне. Показаны разработки кинематического и динамического проектирования кулачковых механизмов Я. Л. Геронимуса, теорию зубчатых механизмов – В. Н. Лигина, Х. И. Гохмана, В. И. Альбицкого.

На основе новых источников выявлен вклад Х. И. Гохмана в исследования пространственных механизмов. В области динамики машин рассмотрены научные работы Д. С. Зернова, Д. П. Рузского, К. Е. Рериха, Я. Л. Геронимуса, Г. П. Проскуры, динамики живых механизмов – Я. И. Грдины, теории регулирования хода машин – Г. П. Проскуры, К. Е. Рериха, Я. И. Грдины, а в области машин автоматического действия – Я. И. Грдины.

Таким образом, научной работой восполнен пробел в отечественной историографии по вопросу становления и развития прикладной механики в XVII – XVIII ст.

Ключевые слова: прикладная механика, механика машин, механизм, кинематическая пара, наука, техника, “простые машины”, статика, кинематика, динамика.

ANNOTATION

Vovkotrub Y. M. The history of the development of applied mechanics in Ukraine in the 19h – first quarter of the 20th century – Manuscript.

The dissertation is for the degree of Candidate of Historical science. Speciality 07.00.07 – The history of science and technique. – Center of investigation of scientific and technological potential and historical science named after G. M. Dobrov, Ukrainian national academy of science. – Kyiv, 2006.

The dissertation exposes the process of originating, forming and developing of applied mechanics in Ukraine in the 19h – first quarter of the 20th century. It discovered and explored the main scientific trends of evolution of Applied Mechanics in Ukraine in outlining period, specifically the studies about mechanisms and strength of materials, dynamics of engines, and basis of machine science.

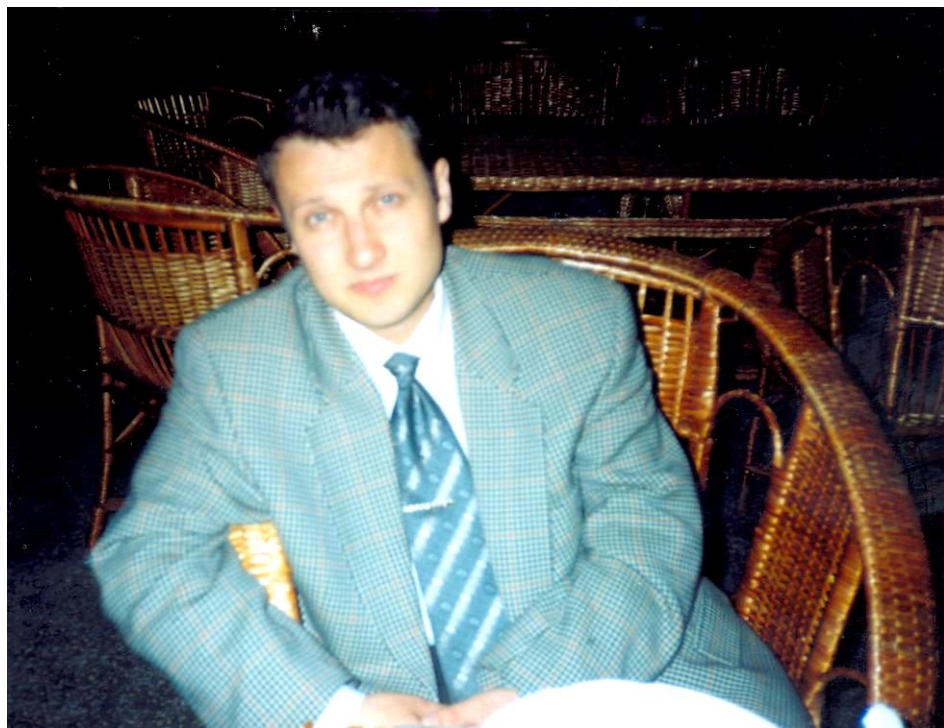
Four stages are marked out in the development of Applied Mechanics in Ukraine before the first quarter of the 20th century such as, from the 17th century till the beginning of the 19th century; the first half of the 19th century, the second half of the 19th century, the first quarter of the 20th century.

The first writing work in Applied Mechanics was revealed “The Theory of Machines” (1826; the 2nd edition, 1829) F. Mekhovych. The role of M. Dyachenko, I. Rakhmaninov, V. Ligin, Kh. Gokhman, was exposed in the forming and development of Applied Mechanics in Ukraine. The contribution of nature scientists of machine science in the development of Applied Mechanics of the researched period was characterized.

Thus, due to this scientific work the gap in the native historiography in the question of genesis and evolution of Applied Mechanics in Ukraine in the 19th – first quarter of the 20th century was filled.

Key words: Applied Mechanics, the mechanics of machines, mechanism, kinematic steam, science, technic, “simple machines”, statics, kinematics, dynamics.

**ДЕЯКІ АВТОРСЬКІ НАУКОВІ СТАТТІ
ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА
ВОВКОТРУБА**

**Вовкотруб
Юрій Миколайович**

Фото 2005 р.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ, ЯК ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ПРИКЛАДНОЇ МЕХАНІКИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

В даній статті розглядаються проблеми розвитку вищої технічної освіти України в кінці ХІХ – початку ХХ століття. В ній акцентується увага на аналізі наукових підходів щодо підвищення ефективності вищої технічної освіти на Україні даного періоду.

Відмінності історичного розвитку України наприкінці ХІХ – початку ХХ століття від розвитку європейських країн, і зокрема, її провінційний статус, аж ніяк не сприяли проведенню в ній власне наукових досліджень. Лише наприкінці ХІХ століття із запізненням на два століття, розпочались дослідження прикладної механіки. Це стало можливим завдяки створенню на території тодішньої України Харківського (1805), Київського (1834) та Новоросійського (1865, Одеса) університетів. Саме науковці цих вузів, поряд із безпосереднім навчальним процесом розпочали на кафедрах та в лабораторіях власне науково-дослідницьку діяльність [1].

Серед наукових кіл, особливо в II половині ХІХ століття одною із широко обговорюваних проблем при визначенні шляхів подальшого розвитку вищої технічної освіти в Україні стала альтернатива підготовки спеціалістів технічного профілю в університетах або спеціальних технічних вищих навчальних закладах. Особливо гостро це питання обговорювалося на початку 60-х років ХІХ століття. Це було викликано пропозицією професора Київського університету І.І. Рахманінова відкрити в університеті технічні відділення. У науковця відразу ж знайшлися опоненти, серед яких був і відомий на той час математик П.Л. Чебишев, який послідовно відстоював ідею відкриття на теренах України спеціальних технічних вузів. При перегляді університетського уставу 1863 року розглядалась і можливість заснування при фізико-математичних факультетах університетів технічних відділень, однак рішення тоді не було прийнято, і дана проблема продовжувала залишатися предметом дискусій навіть до 1917 року.

Прибічники університетської освіти для підготовки інженерних кадрів вважали, що для спеціалістів в галузі техніки потрібна ґрунтовна загальнонаукова підготовка, глибоке вивчення фундаментальних наук – математики, фізики, механіки, хімії та вироблення навиків самостійної науково-дослідницької діяльності. В тогочасних технологічних інститутах викладалося багато прикладних дисциплін, проте на вивчення фундаментальних наук і самостійного засвоєння матеріалу залишалось досить обмаль часу. Крім цього, наукова кваліфікація викладачів

тогочасних вузів, як правило, поступалась кваліфікації професорів університетів [2, с. 7 – 8]. Тому відкриття в університетах технічних відділень, на переконання більшості тогочасної науково-технічної інтелегенції дозволила б піднести рівень загальнонаукової підготовки студентів-техніків за рахунок кращої постановки викладання фундаментальних наук.

В числі аргументів на користь загально-університетської освіти були і твердження про нераціональність відриву прикладного знання від фундаментального, про необхідність їхнього розвитку на шляху інтеграції. При цьому зазначалось, що прикладні галузі знання перестали бути простим зібранням практичних рецептів та рекомендацій і перетворились в ході науково-технічного прогресу в самостійні науки, а зв'язок їх з фундаментальним знанням суттєво ускладнив і перетворив у взаємну залежність. Технічні науки вирости із прикладних розділів фундаментальних галузей знань. В результаті оформлення самостійного наукового статусу технічних наук виявилось, що набір практичних схем, методик і правил перестав бути обов'язковим елементом прикладного знання та був витіснений в сферу фундаментальних наук [3, с. 2 – 3]. Крім цього вказувалось на той факт, що відкриття нових спеціальних технічних вузів буде коштувати значно дорожче, аніж обладнання університетів для підготовки спеціалістів технічного профілю.

Багаточисленні противники виключно університетського методу спеціалістів аргументовно вказували на неможливості якісної постановки технічної освіти в університетах. Між найбільш послідовних прибічників організації вищих технічних наукових закладів був В.Л. Кирпичов, який переконував у тому, що оскільки відмінність між вищою технічною школою і університетом полягає в тому, що перша випускає інженерів, підготовлюючи їх для практичної справи, то маючи це за мету, необхідно із самого початку будувати систему технічної освіти. Для інженера, на думку В.Л. Кирпичова, фундаментальна наука грає важливе, але не виключне значення, і тому слід розпочинати викладання технічних дисциплін саме з перших курсів.

Безумовно наприкінці ХІХ – початку ХХ століття досить важко було визнати можливість підготувати висококваліфікованого інженера в університеті – занадто суттєво прийшлося б перебудувати і тодішню університетську освіту. Наприклад, наприкінці ХІХ століття якість викладання хімії в університетах була більш високою, ніж в технологічних інститутах, тим не менш випускник університету – спеціаліст в галузі хімії – не зміг би кваліфіковано працювати інженером, оскільки хімік-технолог повинен будувати фабрики і заводи, проектувати і відбудовувати печі, резервуари тощо, а для цього необхідні ґрунтовні знання по опору матеріалу, будівничому мистецтву, а тим більш по прикладній механіці, наявність практичних навиків проектування і виробництва будівничих

робіт та багато іншого чого неможливо отримати в університеті. Із цього робився висновок про різні методи викладання фундаментальних, прикладних та технічних наук при підготовці інженерів. Якщо для перших підходили використовувані заходи університетського викладання, то по мірі переходу до прикладних і особливо технічних дисциплін, зростала специфіка їх оформлення як учбових курсів і методів викладання [4, с. 3].

Особливо гострою перешкодою на шляху розвитку технічної освіти на базі університетів, стояло суттєве розширення лабораторної і учбово-допоміжної бази університетів, запровадження нових кафедр прикладної направленості та зміна методик викладання. Крім цього, в університети за існуючими порядками не могли поступити випускники реальних училищ, котрі склали значну долю студентів вузів, тобто виникав цілий ряд складних проблем, вирішити які в становищі кісткового бюрократичного механізму управління Російської імперії було практично неможливим.

Хоча дискусії про переваги технічної освіти в університетах або спеціальних вищих навчальних закладах продовжувалися, реальна практика розвитку вищої освіти в країні давно вибрала в якості переважаючої форми підготовки спеціалістів у технічних вузах, сітка яких повільно, але розширювалася.

Поряд з ідеєю єдиної вищої школи, в якій була б суміщена фундаментальна і прикладна освіта, яку пропонував відомий вітчизняний вчений у галузі петрографії професор Петроградського політехнічного інституту Ф.Ю. Левінсон-Лессінг, виникла думка про перетворення вузів в технічні університети з повним набором пільг останніх, в яких викладання фізико-математичних і хімічних наук велося б на рівні університетського, а також запровадилися б кафедри “вищих комерційних наук”. При цьому припускалося, що інженери можуть бути керівниками і двигунами вітчизняної індустрії лише в тому випадку, якщо будуть володіти не тільки технічними знаннями, але і вільно орієнтуватися у питаннях внутрішньої і зовнішньої економічної політики [5, с. 20]. Проте ідея, не дивлячись на надмірні зусилля прибічників створення технічних університетів, не прижилась. Найбільш раціональною формою розвитку вищої технічної школи стали політехнічні інститути.

Аналізуючи шляхи удосконалення вищої технічної освіти в Україні наприкінці XIX – початку XX століття слід сконцентрувати увагу і на класифікації основних завдань інженерної діяльності. Оригінальну її класифікацію запропонував відомий тогочасний діяч в галузі вищої технічної освіти професор В.П. Гриневецький. Він поділив це завдання на чотири групи: конструктивні, комбінаційні, експлуатаційні та організаційні.

В.П. Гриневецький вважав, що завдання конструювання – це внутрішні завдання науково-технічного розвитку, прямо не пов’язані з економічною реалізацією технічних рішень, це пошук технічних рішень у

сфері обмежених даним процесом умов. Головний акцент в завданнях конструювання робився на розробку функціональних деталей та технічних вузлів, із яких складається конструкція, і на з'єднанні цих деталей у закінченому конструктивному цілому [6, с. 3]. Комбінаційні завдання – це завдання системної організації із готових елементів нового технічного засобу з пристроями його до умов існуючих технологій та інфраструктури: із готових деталей і елементів шляхом встановлення зв'язків між ними знаходиться технічно раціональне і економічно вигідне рішення [6, с. 5]. Тут великого значення набувають економічні розрахунки. При вирішенні завдань експлуатації технічних засобів важливе значення має вміння справлятися із випадковостями їх дії в конкретних умовах, коли на техніку діють багато факторів, які важко врахувати при вирішенні завдань конструювання і комбінування. Завдання організації технічних засобів, на переконання В.П. Гриневецького, надзвичайно актуальне для інженера-практика, який керує технологічними процесами в рамках конкретного виробництва. Тут величезне значення мають питання економіки та правових норм виробництва.

Така класифікація завдань, які пропонував вище згаданий науковець, близька до сьогоднішніх. З позиції цієї класифікації В.П. Гриневецький аналізував ступінь підготовленості вищої технічної школи того часу для вирішення завдань науково-технічного прогресу. Він, зокрема, наголошував, що технічні інститути тодішньої Російської імперії, і то далеко не всі, задовільно готують своїх випускників тільки до конструктивної діяльності, для підготовки їх до вирішення комбінаційних, експлуатаційних і організаційних завдань вища школа зробила ще досить обмаль.

Навіть після того як були досягнуті успіхи в розвитку технічної освіти в кінці XIX - на початку XX століття, (доречі на теренах України в цей час вже існували перші вищі технічні заклади Харківський практичний технологічний інститут, Київський політехнічний інститут і Катеринославське вище гірниче училище) все ж продовжувало залишатись відкритим питання розвитку технічної освіти на Україні. На той час досягнуті успіхи все ж не задовольняли відомих діячів вітчизняної науки, культури та промисловості, які відзначали суттєві недоліки системи, яка склалася, і освіти - послідовно шукаючи нові можливості удосконалення підготовки інженерних кадрів. В дискусіях на з'їздах, промислових виставках, засіданнях РТТ (Російське технічне товариство), комісій Міністерства народної освіти, на засіданнях навчальних закладів, в тодішніх засобах масової інформації проходив жвавий обмін думками, виголошувалися раціональні думки, пропозиції, конструктивні ідеї, оцінки, які мали перспективне значення. Цим дискусіям сприяла назрівша в тогочасному суспільстві революційна атмосфера. Навчальний процес у

навчальних закладах постійно порушувався студентськими акціями протесту.

Значна когорта авторитетних тогочасних професорів та керівників промислових підприємств були не задоволені якістю підготовки інженерних кадрів у вітчизняних навчальних закладах до самостійної діяльності. Низька вузівська підготовка примушувала випускників витратити два-три роки на вивчення виробництва або взагалі відмовлятися від практичної інженерної діяльності, займати адміністративні, господарські та інші посади, які потребували по суті виконання чисто керівних функцій. За даними анкетування, яке було проведено у 1913 році із 111 випускників механічного відділення Київського політехнічного інституту лише 32,4 % працювали на підприємствах та залізничних дорогах, всі інші 67,6 % стали співласниками технічних кантор, представниками різноманітних фірм, інспекторами, службовцями, чиновниками відомств [7, с. 20-21]. Власники та керівники промислових підприємств підтримували думку голови Американського товариства інженерів-механіків Ф. Тайлора, який пропонував ввести в правила технічних шкіл положення, яке передбачало для студентів обов'язково відпрацьовувати в якості робочих на великих підприємствах на протязі року після закінчення першого курсу [8, с. 4].

В 1902 році з “Проектом раціональної організації вищої технічної освіти” виступив відомий на початку ХХ століття спеціаліст в області гірничої справи С.Г. Войслав. Він чітко визначивши суттєві недоліки тогочасної системи вищої технічної освіти: намагання до її енциклопедичності і витікаючі звідси багатопредметність, дилетантизм випускників (“... так як при вивченні на протязі п'яти років багатьох предметів немає достатнього часу на ґрунтовне вивчення, наприклад, однієї металургії або механіки, то після отримання диплому інженера необхідно ще спеціально попрацювати над удосконаленням в досягненні вищих знань по металургії або механіці”); слабкий зв'язок з практикою (“... якщо познайомиться ближче з прийомами, які використовуються, то неважко впевнитися у тому, що вимоги промисловості у більшості випадків ігноруються”); невідповідність примусових заходів по відношенню до заохочення студентів у навчальний процес і творчого підходу до викристалізації інженерної думки (“... суттєвим недоліком теперішнього ладу технічної освіти потрібно вважати великі вимоги до дисципліни в додержанні формальностей та свавілля у науковому відношенні”); слабкість матеріальної і технічної бази навчальних закладів (“... недостатнє матеріальне забезпечення не дозволяє багатьом професорам слідкувати за ходом розвитку справи та удосконаленню по їх спеціальності”); суміщення в одній особі викладача та екзаменатора (“... тут може мати місце залякування, зашукування та багато іншого, що суперечить основному принципу педагогіки, який не допускає в науці

особистих інтересів, нічого з наукою не маючих”); недостатність наукового часу, який витрачається непосредно на заняття [9, с. 4 - 6].

З метою покращення ситуації в напрямку організації вищої технічної освіти, С.Г. Войслав, запропонував наступне. За його власним “баченням”, перш за все необхідно розширити відкритий доступ без вступних екзаменів у навчальні заклади всім бажаючим, які мають середню освіту. По-друге – доцільно було б допустити до читання лекцій в них всіх, які мають вищу технічну освіту. По-третє - на думку С.Г. Войслава, читати лекції та проводити заняття потрібно по попередньо оголошеним на кожний навчальний рік розкладом та затвердженими навчальними програмами. По-четверте - відвідування лекцій та занять вважати необов’язковими, а перебування студента в інституті – необмеженим. По-п’яте - число предметів, які вивчає студент, потрібно не визначати, а надавати йому на самостійний вибір. І останнє, на думку С.Г. Войслава, доцільно формувати екзаменаційну комісію із відомих та авторитетних діячів промисловості і технічних наук, яка працювала б круглий рік і приймала екзамени у всіх бажаючих за попередньо затвердженими програмами.

Аналіз наукових підходів щодо підвищення ефективності вищої технічної освіти на Україні, як основи становлення прикладної механіки наприкінці ХІХ – початку ХХ століття переконливо доводить, що незважаючи на складність та неоднозначність у судженнях та підходах науковців до її вирішення, все ж в цей період був закладений той теоретичний фундамент, та ідея яка нині є притаманною більшості технічним вузам нашої держави.

1. *Вовкотруб Ю.М // “Особливості розвитку прикладної механіки в Україні у другій половині ХІХ століття”. Матеріали VI Міжнародної наукової-практичної конференції “Наука і освіта 2003”. Том 18. Історія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – 64с.*
2. *Бунге Н.А. К вопросу о высшем техническом образовании. – Киев, 1897. – 12 с.*
3. *Левинсон-Лессинг Ф.Ю. Единая высшая школа. – Пг., 1915. – 19 с.*
4. *Богаевский Л.Г. К вопросу о высшем техническом образовании: Речь на VI заседании Комиссии о высших технических учебных заведениях. – СПб., 1898. – 4 с.*
5. *Шварабович А.С. Технические университеты. – М., 1910. – 20 с.*
6. *Гриневецкий В.П. О реформе инженерного образования: стенограмма доклада обыкновенному собранию Политехнического общества 17 января 1915 г. – СПб., 1915. – 22 с.*
7. *Материалы к истории Киевского политехнического института. – Киев, 1913. – 32 с.*

8. *Тайлор Ф. Почему заводчики не любят только что окончивших инженеров. – Харьков, 1910. – 16 с.*

9. *Войслав С.Г. Проект рациональной организации высшего технического образования: Доклад Обществу горных инженеров 22 марта 1902 г. – СПб, 1902. – 11 с.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ НА РУБЕЖІ II ПОЛ. XIX СТ.

У даній статті автор поставив за мету простежити процес розвитку та поширення промисловості України II половини XIX ст. та сконцентрувати увагу на специфічні особливості цього питання.

Істотною рисою історичного розвитку царської Росії, у тому числі й України, як складової частини Російської імперії, є її запізнений вступ на шлях ринкових відносин.

До 60-х років XIX ст. в Росії переважало кріпосницько-поміщицьке господарство. Проте капіталістичні відносини, які почали виникати ще в XVII ст. продовжували розвиватись все більш прискорено. В Україні відбувався процес подальшого розподілу суспільної праці, розвивались товарно-грошові відносини, зростав внутрішній ринок. Проте незважаючи на значні залишки кріпосництва, розвиток промислового капіталізму в Росії почав відбуватися все більш швидкими темпами. Перемога капіталізму в промисловості сприяла її подальшому розвитку.

Питання особливості розвитку промисловості на теренах України на рубежі II половини XIX ст. не знайшло глибокого та спеціального наукового дослідження. Цій темі приділялась побіжна увага лише в ряді монографічних досліджень присвячених розвитку промисловості в цілому у Росії[1]. Виключенням з цього є лише наукова монографія Нестеренка О.О. [2], яка певним чином у історії України підняла проблему розвитку промисловості у II половині XIX ст. на щабель подальшої її наукової розробки, що і спонукало нас взятися за її подальше дослідження. Мета даної статті – простежити процес розвитку та поширення промисловості України досліджуваного періоду та сконцентрувати увагу на специфічні особливості цього питання.

В кінці 50-х років XIX ст. машинобудування в Росії розвивалось дуже повільними темпами. Безмитне ввезення із-за кордону машин та механізмів, дефіцит чавуну і сталі власного виробництва при забороні імпорту, відсутність спеціалістів, здатних вести фабрично-заводську справу, затримували ріст цієї важливої галузі економіки. Першим поштовхом до пошкваллення російських механічних заводів став дозвіл у 1857 р. на ввезення іноземного чавуну і сталі. В якості радикальної міри

проти надходження в Росію машин іноземного виробництва в 1881 р. було прийнято рішення, суть якого зводилась до того, що всі завезені машини, окрім сільськогосподарських, обкладались митом, а саме – потрібно було платити золотом. [3, 5]

Протекціоністська політика царського уряду по відношенню до галузей важкої промисловості виражалася не тільки у встановленні високого мита на завезення товарів з одночасним його зниженням на експортовані, але й в наданні підприємствам позик, субсидій, великих державних замовлень на вигідних умовах. В результаті таких дій машинобудування, як галузь матеріального виробництва, отримало можливість кількісного та якісного росту. Зі збільшенням підприємств зросла їх енергоозброєність, розширилась сфера застосування парових двигунів, що сприяло розвитку фабрично-заводського виробництва в цілому.[4, 7]

Особливо швидко розвивалась промисловість Півдня Росії. У другій половині XIX ст. центр розвитку важкої промисловості з Уралу перемістився на Україну. Цьому сприяли як соціальні передумови (кріпосницькі пережитки на Півдні Росії були значно меншими, ніж, скажімо, на Уралі), так і природні умови (великі запаси високоякісних корисних копалин: вугілля, залізної руди, марганцевої руди, тощо), а також приплив іноземного капіталу.

Спроби освоєння природних багатств в Україні здійснювались здавна. Ще в 1795 р. намагаючись створити гірничозаводську промисловість на Україні, уряд заснував Державний Луганський завод. Проте використання значних покладів кам'яного вугілля на Донбасі починається лише в кінці другої чверті XIX ст., коли в Бахмутському та Слов'яносербському повітах та в районі Грушівки, розміщеному на землі Війська Донського, виникає значна кількість примітивних кустарних шахт [5, 16].

Приплив іноземного капіталу прискорив розвиток гірничодобувної промисловості на Україні. Іноземці здійснювали капіталовкладення насамперед у важку промисловість. Зростала частка іноземного підприємництва. В металургійній та кам'яновугільній промисловості переважав французький та бельгійський капітал. Французький капітал також контролював машинобудування, нафто- та вуглевидобуток. До 1900 р. наприклад, в дев'ятох з шістнадцяти великих вуглевидобувних компаній України був вкладений виключно французький капітал. Бельгійські підприємці розміщували капітал в міський транспорт, виробництво будівельних матеріалів, металообробку. В електроіндустрії переважав німецький капітал, який контролював більшу половину найбільш великих електротехнічних товариств. Стрімко росли англійські капіталовкладення в нафтову промисловість [6, 181].

Концентрація капіталу спостерігалась і в галузях промисловості, які сформувалися в дореформенний період. Річний прибуток виробництва не

менше чим 100 тисяч рублів виділялись бурякоцукрова, винокурна, хлопчатобумажна галузі. Велика кількість малих бурякоцукрових заводів, які були засновані на ручній праці та кінській тязі, не в силах були конкурувати з новими потужними механізованими підприємствами. Державна політика по відношенню до цукрового виробництва призвела до виникнення в 80-х роках XIX ст. 25 заводів-гігантів з річним виробництвом продукції вартістю 1 мільйон рублів. Особливий розвиток цукрової промисловості відбувся на Україні, де виробництво цукру в 1873 р. складало 5,5 мільйонів пудів, або 87 % загальноросійського. На протязі десяти років ця цифра збільшилась до 12,2 мільйонів пудів [7, 338]. Київська, Подільська та Волинські губернії стали центрами цукрової промисловості і давали 72 проценти всього виробленого на півдні цукру.

Концентрація виробництва у винокурному господарстві проходила більш повільнішими темпами. Великі підприємства складали тут біля 40 процентів. Промисловий вибух пройшов і в хлопчатобумажній промисловості. Поряд з мілкими виробництвами, які складали біля 2/3 загального числа підприємств даної галузі, функціонували 49 фабрик з річним обсягом 1 мільйон рублів і більше [6, 68].

В кінці XIX і на початку XX ст. Україна стала центром розвитку таких галузей промисловості, як гірнична і гірничозаводська (вугільна, залізородна та металургійна) та цукрова. Всі інші галузі промисловості на Україні були дещо слабше розвинуті [7, 8].

В цей період почав прискорено створюватися певний суспільний поділ праці, згідно з яким Україна постачала майже всі ринки Росії товарами важкої та цукрової промисловості і в той же час стала ринком для всіх інших товарів. Щодо цього в другій половині XIX ст. відбулися такі зміни: продукція металургійної та металообробної промисловості в першій половині XIX ст. ввозилась на Україну, а в другій половині – вивозилась; сукно також вивозилось за межі України, зокрема для потреб війська, а в другій половині XIX ст. воно ввозиться на Україну. Лише цукрова промисловість України зберегла своє провідне місце як в першій, так і в другій половині XIX ст. [8, 8].

Бурхливий розвиток промисловості та залізнично-дорожнього будівництва викликало нагальну потребу у завезенні рейок, машин, обладнання та іншого. Великі ж поміщицькі господарства України все більше виявляли зацікавленість у продажі сільськогосподарських продуктів на зовнішній ринок. Ввезення та вивіз неухильно збільшувались. Якщо сума вивозу за 1861 – 1865 рр. в середньому за рік складала 225,8 млн. руб. а ввозу – 206,7 млн. руб., то за 1896 – 1900 рр. – відповідно 698,2 млн. та 607,3 млн. руб. [9, 18].

У зв'язку з розвитком зовнішньої торгівлі в Україні утворювались нові торгові центри. Наприклад, на місто Одесу ще у другій чверті XIX ст. приходилось 2/3 експорту пшениці. Різко збільшився вивіз хліба через

Миколаїв, Севастополь, а в кінці XIX ст. – із Новоросійська; зростає значення азовських портів (Маріуполя і Бердянська) [5, 18].

Значні зміни відбувалися в організації зовнішньої торгівлі. Тут (особливо в кінці XIX ст.) спостерігається значна концентрація капіталу. Командні позиції на Півдні Росії належали іноземним компаніям капіталістів. Формально самостійні великі російські експортери насправді були агентами великих Західноєвропейських фірм. Таке ж положення складалось на зовнішній торгівлі грубої шерсті, цукру та іншими товарами [5, 18].

Швидкий розвиток промисловості України в аналізований нами період характеризують дані про високі темпи зростання кількості промислових підприємств і робітників, зайнятих на них. Так, на Україні в 1860 р. нараховувалось 2147 промислових підприємств (без винокурень) з кількістю робітників 85,8 тис. В 1865 р. за даними українських губернаторів, було 5224 підприємства з загальним обсягом виробництва на суму 47221641 крб.; в 1875 р. кількість підприємств становила 5332 з обсягом виробництва на 105777917 крб. із загальною кількістю робітників 115527; в 1885 р. підприємств було 10699, обсяг виробництва продукції у вартісному виразі становив 214998106 крб. і кількість робітників – 155612; в 1895 р. підприємств нараховувалось 30310, обсяг виробництва становив 260897093 крб. та кількість робітників – 205313 [8, 8].

Вищенаведені статистичні дані переконливо констатують той факт, що промисловість України в пореформений період розвивалась досить високими темпами. Якщо в 1875 р. кількість промислових підприємств зросла проти 1865 р. лише на 108, то в 1885 р. вона збільшилась в порівнянні з 1865 – 1875 рр. більш ніж вдвічі, в 1895 р. проти 1885 р. – майже втричі, а в порівнянні з 1865 р. – майже в шість разів.

В Україні за період з 1891 по 1900 рр. було введено в дію наступні промислові підприємства (в процентах до загальної кількості промислових підприємств):

Губернії	%
Катеринославська	61,5
Полтавська	54,4
Херсонська	44,5
Таврійська	50,0
Харківська	39,0
Волинська	39,8
Чернігівська	44,0
Київська	35,3
Подільська	29,0

(Таблицю складено на основі даних: Аврамов В. Місто. – К., 1956. – С.18)

Аналіз розвитку промисловості по таких губерніях України показує, що в 1895 р. провідне місце за виробництвом продукції посідали Катеринославська, Київська та Харківська губернії. Якщо взяти всю промислову продукцію, вироблену в 1895 р. на Україні за 100%, то на Катеринославщину припадало 19,4%, на Київщину – 19,9%. Далі йшли Харківська (15,6%), Подільська (10,2%), Херсонська (9,4%), Волинська (8,9%), Чернігівська (8,6%), Полтавська (5,5%), Таврійська (2,5%) губернії. За кількістю підприємств перше місце посідала Херсонська губернія, де в 1895 р. було 14798 промислових підприємств, або майже половина всіх підприємств в Україні (очевидно, серед них багато закладів кустарного типу); далі йшли: Подільська, Полтавська, Чернігівська, Волинська, Катеринославська, Таврійська, Харківська та Київська губернії [8, 9].

Отже, в 1895 р. на Україні найбільш розвинутими в промисловому відношенні були Катеринославська, Харківська і Київська губернії. Слабо розвинута промисловість у Таврійській, Полтавській губерніях. Найбільшою спеціалізацією характеризувалась промисловість Катеринославщини, де зосереджувалась майже вся гірничозаводська промисловість України. На Київщині, Волині та Поділлі зосереджувалась цукрова промисловість; на Харківщині – харчова і машинобудівна; на Чернігівщині – суконна та борошномельна; на Полтавщині – борошномельна, тютюнова та винокурна; на Херсонщині – борошномельна промисловість.

Крім перелічених галузей, якими характеризувались промисловість окремих губерній, були й інші галузі виробництва. Однак вони не визначали промислового обличчя губернії. Наприклад, на Харківщині питома вага машинобудівних заводів хоч і не переважала, все ж саме ця галузь висувала місто Харків на особливе місце, оскільки вона задовольняла потреби в паровозах і в сільськогосподарських машинах численних замовників України [8,13].

Величезне значення для розвитку промислового капіталізму і в цілому всієї економіки України, мало інтенсивне будівництво залізниць. Насамперед воно сприяло швидкому розвитку вугільної, металургійної і залізничної промисловості України. Залізничний транспорт був важливим споживачем продукції машинобудування, який мав гостру нестачу в сталевих рейках, вагонах, потягах. Розвиток великої машинної індустрії дозволив до початку 80-х років XIX ст. практично повністю задовольнити потребу в сталевих рейках. [4,7].

З розвитком залізничного транспорту на Україні виникла можливість промислової експлуатації нових родовищ корисних копалин із перевезенням сировини на великі відстані, збільшився товарообіг в Україні, що призвело до розширення внутрішнього ринку.

Будувались металургійні і рейкові заводи, а потім і потяго та вагонобудівні підприємства. Введення в експлуатацію залізниць

відкривало для вугілля, металу і всіх інших товарів доступ на всі ринки Росії і навіть закордонні ринки. Залізничі остаточно з'єднали окремі ринки Росії й України в єдиний всеросійський ринок, з відповідною спеціалізацією, як самого виробництва, так і товарних потоків на ті чи інші ринки збуту.

Розширення сітки залізничного будівництва, стрімкий ріст гірничовидобувної та металургійної промисловості, економічна політика царського уряду сприяли перетворенню Півдня Росії на новий індустрійний район.

Відмінною особливістю промисловості України, був достатньо високий рівень її концентрації. В металургійній промисловості малим і великим заводам не прийшлося конкурувати між собою, оскільки із самого початку все виробництво було зосереджено на двох десятках великих підприємств. В кам'яновугільній промисловості, в якій існували малі та середні виробництва, процес їх витіснення підприємствами-гігантами також йшов дуже інтенсивно і уже до 1899 р. на 17 вугільних фірм приходилось 76% загальної кількості кам'яного вугілля, яке видобували на Півдні Росії.

Збільшення виробництва привело, в кінцевому рахунку, до організації комбінованих гірничо-металургійних підприємств, наприклад, гірничо-металургійного Новоросійського товариства в Донецькому басейні, гірничо-металургійних підприємств Д.О. Пастухова та інші. Акціонерні товариства та власники Юзівського, Кам'янського, Алчевського, Маріупольського та інших металургійних заводів почали будувати або брати підприємства Донецького та Криворіжського басейнів. Комбінування гірничовидобувних та металургійних підприємств надавало їх власникам можливість успішно координувати промислові та збутові операції, скорочувати витрати на транспортування і у висновку збільшувати прибутки [10, 9].

В цілях виникнення можливої конкуренції та встановлення монопольних цін з 90-х років XIX ст. підприємці заключають договори про розподіл ринків збуту, погодженню цін та спільної реалізації продукції. Так, в 1900 р. власники п'яти металургійних заводів – Новоросійського, Брянського, Південно-Русько Дніпровського, Русько-Бельгійського та Донецького товариств підписали договір про створення рельсового картелю. Виникнення ще у 80-х роках XIX ст. двох найкрупніших промислових фірм нафтової промисловості – Товариство братів Нобель та Каспійсько-Чорноморського товариства, яке представляли династія Ротшільдів, в 1905 р., об'єднались в картельну згоду “Нобмазут”. Для контролю за торгівлею чугоном, сталлю та іншою продукцією металургійної промисловості в 1902 р. виникло об'єднання “Продамет”. Шість південних заводів – Донецько-Юрїївський, Дніпровський, Новоросійський, Ольхівський, Русько-Бельгійський та Олександрівський в

1902 р. утворили синдикат по продажу спеціальних чавунів. В тому ж році підписаний договір про організацію “Представництва руських міднопрокатних заводів”. В кінці XIX ст. виникло ще ряд об’єднань промисловців.

На початку XX ст. в промисловості виникли небагаточисленні синдикати, закріпились позиції фінансового капіталу. В роки передвійськового економічного підйому (1903 – 1913 рр.) монополізація досягла найвищої стадії та супроводжувалась утворенням концернів і трестів. Вітчизняні об’єднання не поступалися аналогічним монополіям ведущих країн Заходу, а порівню узагальнення виробництва і централізації капіталів нерідко переважали їх. Найкрупніші вітчизняні підприємства представляли собою виробництва, основою яких був масовий випуск однотипної, стандартної продукції в тисячах та мільйонів екземплярів. Спеціалізація машинобудування сприяло розвитку гірничого, транспортного, будівельно-дорожнього, металургійного, сільськогосподарського машинобудування.

За останні десятиріччя XIX ст. на території України були побудовані Дружковський, Донецько-Юрїївський, Нікополь-Маріупольський, Макіївський та інші металургійні заводи.

Інтенсивно розвивались на Півдні Росії й інші галузі важкої промисловості. Підприємства оснащувалися високопродуктивною технікою. По використанню парових установок Україна займала перше місце у державі. В 1893 р. на різних виробництвах південно-західних та південних областях функціонувало 585 парових машин та обладнання потужністю в 30,8 тис.пар.сил, в середній частині Росії ця цифра складала 13,2 тис.пар.сил, в Україні - 21,3 тис.пар.сил, в північних районах - 12,2 тис.пар.сил.

Розвиток капіталізму в Україні у другій половині XIX ст. стимулював прогрес техніки та технічної думки. Так, використання високопродуктивної для свого часу парової енергії дозволило механізувати використання різних галузей промисловості та стимулювало формування математичного та методологічного апарата, розробленого в механіці і теплотехніці, для наукового пояснення різних практичних задач. Виникнення науки про електрику дало початок розвитку електротехнічної промисловості.

Введення у виробництво електричного приводу зіграло революційну роль у розвитку всієї економіки, привело до подальшого удосконалення машинного виробництва та виникненню технології в Україні, що в свою чергу стимулювало появі нових технічних наук.

---

1. Худяков П.К *Краткий очерк развития машиностроения в России. // Производительные силы в России. Отдел 12.-СПб. с. 17 - 23.; Лаверычев В.Я Крупная буржуазия в пореформенной России (1861 –*

1900 рр.). - М.: Мысль, 1974. – 252 с.; *Історія народного господарства Української РСР.* – Київ.: Наук.думка, 1983. – Т.1. – 463 с.; *Очерки истории техники России: 1861 – 1917.* – М.: Наука, 1973. – 404 с.

2. *Нестеренко О.О. Развитие промышленности на Украине.*- К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1962. – 320 с.

3. *Худяков П.К. Краткий очерк развития машиностроения в России. // Производительные силы в России. Отдел 12.-СПб. с. 17 - 23.*

4. *Онопrienко В.И., Щербань Т.А. // Становление высшего технического образования на Украине.* - К.: Наукова думка, 1990 – 140 с.

5. *Лаверычев В.Я. Крупная буржуазия в пореформенной России (1861 – 1900 рр.).*- М.: Мысль, 1974. – 252 с.

6. *Бовыкин В.И. Формирование финансового капитала в России.* - М.: Наука, 1984. – 287 с.

7. *Історія народного господарства Української РСР.* – Київ: Наук.думка, 1983. – Т.1. – 463 с.

8. *Нестеренко О.О. Развитие промышленности на Украине.*- К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1962. – 320 с.

9. *Цагалов Н.А. Очерки русской экономической мысли периода крепостного права.* - М.: Наука, 1956.- 18 с.

10. *Очерки истории техники России: 1861 – 1917.* – М.: Наука, 1973. – 404 с.

ІСТОРІЯ МЕХАНІКИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО КІНЦЯ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Прикладна механіка є важливою складовою основи сучасного машинобудування. Проте, незважаючи на це, її історія до теперішнього часу залишається всебічно недослідженою.

Проблема становлення механіки, як науки, а також історія появи механічної техніки знайшла певне висвітлення у вітчизняній історіографії. Не дивлячись на це, питання генезису прикладної механіки на теренах України не знайшло свого глибинного дослідження, оскільки розглядалося дослідниками побіжно [1]. Так, у наукових роботах загального характеру, присвячених розвитку механіки в Україні, дослідниками подавались лише окремі дані (та і то побіжно), щодо розвитку механіки [2]. Мета даної статті – простежити процес становлення механіки як науки про машини на території України з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст.

Говорячи про історію становлення вітчизняної механіки, не слід забувати про її широкий діапазон. Про знання наших предків в галузі механіки ми можемо судити лише по тих об'єктах, які неможливо було створити без певних знань законів механіки. Мова, перш за все, йде про споруди різноманітного призначення, машини і механізми до них, різноманітні транспортні засоби тощо.

Поняття “механіка” на сучасному етапі є надзвичайно багатогранне та об’ємне. Ще в сиву давнину науковці розмірковували про рух та його першопричину. Так в V–IV ст. до н.е. давньогрецькі філософи започаткували науку, яка отримала назву - механіка. І дійсно, якщо взяти будь-який технічний словник, то цьому терміну дається таке визначення: механіка (від грецького *mechanike* – мистецтво побудови машин) – це наука про переміщення матеріальних тіл [3].

На теренах нашої держави, знання в галузі механіки, найбільшим чином почали розвиватись в середині XII ст. В цей час держава Київська Русь досягла свого найбільшого розквіту, де найбільш розвинутим було ремісництво. Ремісниками-спеціалістами в ті часи були ковалі, які займалися доменною, кувалюною та ювелірною справою [4]. Ковалі виготовляли знаряддя праці, які задовольняли сільськогосподарські потреби. Окрім цього ремісники-ковалі створювали складні системи замків і ключі до них. Замки почали використовувати в Київській Русі починаючи з IX–X ст., а найбільшого свого розповсюдження вони набули у XI–XIII ст. [5]. В ті часи була відома велика кількість систем замків, але найбільшого розповсюдження отримала конструкція циліндричного пружинного замка, корпус якого складався із двох з’єднаних циліндрів (такий замок закривається, коли введена в корпус пружина розходить; ключ здавлює пружину і замок відкривається). Прикладом цього є знайдений трубчатий пружинний замок з Княжої гори (XI ст.), який складається із 35 деталей. Корпус замка залізний, а пружина виготовлена із двох пластин – залізної і сталевий. Обидві пластини зварювалися, потім термічним методом оброблялися. Товщина пластин коливалась від 0,4 до 1 мм, а зварювання таких тонких листів було надзвичайно складною справою. В XIII ст. на українських землях виготовлялось біля 12 типів вищеописаних нами замків [6].

Уже сама кількість деталей в замках та їх конструкція говорить про те, що попередні покоління українців мали прогресивні на той час знання в галузі механіки. Саме вміння та знання в створенні замків стали згодом важливою складовою частиною для розвитку механіки на українських землях.

Про поширення механічних знань в Київській Русі свідчить і будівництво. Адже пам’ятки будівельного мистецтва, як інженерного, мають безпосереднє відношення до механіки. Житлові та господарські будівлі давньоруських міст були в основному з дерева, зрубної конструкції. В тих регіонах, де лісу не вистачало, склався тип будівельної конструкції - мазанки. В цьому випадку дерево грало роль конструктивного елементу.

Про високі досягнення інженерно-технічної думки і практики в Київській Русі свідчить військова та оборонна техніка. До наших днів дійшло літописне багаторазове свідчення про металеві машини, як

специфічний вид озброєння, який був тісно пов'язаний з осадною технікою. Наявність такої техніки свідчить про високі на той час інженерні знання. (До речі, перші відомості про використання слов'янами металевих гармат, відносяться до VI ст. [7]). Це були машини, які метали каміння із пращ, прикріплених до важеля із противагою. Такі машини могли метати велике каміння, яке летіло по навісній траєкторії. Один із візантійських істориків Лев Діакон, який описував русько-візантійську війну 968–971 рр., згадував про широке використання військової техніки обома воюючими сторонами) [8].

Як засвідчують літописи, у другій половині XII ст. в Київській Русі фіксується використання самострілу. Так, в Никонівському літописі (1159 р.) згадується арбалет, а в Іпатіївському (1118 р.) – під роком 1184, подається інформація про металеві пристрої [9]. У Львівській хроніці, є повідомлення, що новгородські та половецькі війська мали балісти, малі осадні гармати (патарелли) і великі осадні машини.

Монголо-татарська навала наприкінці першої половини XIII ст. призвела до тимчасового занепаду ремесла на Русі, а і відповідно до гальмування розвитку механіки на території України.

Але поступово, протягом XIV–XVI ст., подальший розвиток механіки в Україні почав розвиватися з новою силою. Як і раніше, в цей період продовжували розвиватися залізорудна справа, ливарництво, будівництво та різноманітні промисли. В XIV – першій половині XVI ст. найпоширенішим промислом була обробка заліза [10]. В XVI ст. для залізвидобувного промислу типовою, а місцями і панівною формою був “вітряк на руду” (це водяний вітряк, який використовували з метою добування залізної руди) [11, 10]. Водяний вітряк почали поєднувати з залізорудною справою в південних та західних землях України досить рано – не пізніше середини XVI ст. (Перші літописні відомості про вітряки відомі ще з часів Київської Русі і припадають вони на XI ст. Так, наприклад, “Устав” Ярослава Мудрого про земські справи уже мав статті про право бажаючих будувати млини, про порядок їх побудови та саму будову [12]). У XVII–XVIII ст. в Україні набули розповсюдження плавучі водяні млини, в яких водяне колесо приводило в рух потужний вал. Від валу рух передавався на повітряні міхи.

Млини, і в першу чергу водяні, являли собою одну із найскладніших машин того періоду. Водяні млини, які використовувалися в XIV – першій половині XVI ст. на теренах України, можна вважати енергетичними машинами. Вони мали достатньо складну будову, яка в принципі могла поставити перед механікою певні завдання, які включали в себе примітивні розрахунки [13]. Окрім цього рудного видобутку, водяні вітряки служили також для механізації найбільш трудомістких процесів в паперово-виробничих промислах – для розмелювання ганчір'я в ступах та роботи

пресів [14]. Вони також використовувалися для розпилювання дерева, розрізання каміння та на інших трудомістких роботах [15].

В XIV–XVI ст. зросло значення будівельної техніки, що в свою чергу безпосередньо впливало на подальший розвиток механічних знань в Україні. Про це, зокрема, свідчить період інтенсивного зведення оборонних споруд, палаців, церков, монастирів з каменю та цегли. Великими замками побудованими в той період були - Київський на Замковій горі у Львові, Луцький верхній, Кременецький та багато інших. Споруджувалися кам'яні аркові мости. В архітектурі і будівельній справі провідну роль в ті часи відігравали вантажопідйомні пристрої різного типу та призначення.

Військова справа – артилерія і фортифікація – також служила однією із технічних передумов подальшого розвитку механіки в Україні. Бойове використання артилерії привело до необхідності складання таблиць стрільби та до вивчення траєкторії польоту снаряда, тобто до розробки в цій галузі механіки, яка згодом була названа балістикою. Таким чином, вогнепальна зброя, яка розпочала використовуватися на території України в XV–XVI ст., в якійсь мірі стимулювала прогрес механіки.

Широке використання артилерії, яка мала значно більшу ефективність, ніж металеві машини часів Київської Русі, поставило перед військовими інженерами нові завдання. По-перше, необхідно було будувати укріплення таким чином, щоб якнайкраще захищати місто і населення від снарядів противника; по-друге, фортифікаційні укріплення повинні бути розміщені так, щоб захисники могли наносити найбільшу шкоду ворогу, а для цього потрібні були хоча б мінімальні знання по геометрії та будівельній механіці. Звичайно це було потрібно і для побудови цивільних приміщень. Таким чином, у будівництві тогочасний інженер зустрічався із завданнями, які нерозривно були пов'язані з механікою [16].

За відсутності такої науки, як будівельна механіка та опір матеріалів, українські майстри враховували і опір будівельних конструкцій і міцність матеріалів. Вдалі рішення ставали “таємницями професії”, які майстри передавали з покоління в покоління. Ці професійні відомості в основному запам'ятовувалися і лише в окремих випадках частково записувалися.

До початку XVIII ст. в галузі “науки про машини” вчені тільки описували, а не аналізували машини. Подібні вузли різноманітних машин описувались стільки ж, скільки вони зустрічались в них. Всі роботи тогочасних дослідників носили виключно описовий характер. Слід звернути увагу і на термінологію, яка використовувалася у XVIII ст. при вивченні машин. Такі поняття, як “машина” та “проста машина”, в цей період не розвивалися і навіть не відрізнялись.

У XVII–XVIII ст. рівень механічних знань в Україні визначався потребами практики. Так, у XVIII ст. в Львівській академії у додаткові

розділи навчання було включено основи механіки, в курсі яких головним чином розглядалась специфіка простих машин. Важливе значення для розвитку вітчизняної механістичної думки мало заснування Києво-Могилянської академії, що збіглося за часом з початком занепаду схоластичного світогляду і створило умови для формування математико-механістичних і фізичних концепцій при переході від середньовічних уявлень до наукових знань XVIII ст. [17]. Так, відомості із сфери механіки містяться в курсах філософії XVII ст., які викладалися в Києво-Могилянській академії і Слов'яно-греко-латинській академії [18].

В Києво-Могилянській академії на початку XVIII ст. математику виділили в самостійний курс, до якого входили елементи механіки (причому розглядалися в основному практичні відомості). А вже в 1784 р. в Академії було відкрито клас чистої, а також змішаної математики, в курсі якої математики, наряду з іншими дисциплінами, читалася і механіка.

В останній третині XVIII ст. належне місце вивченню механіки надавали і у Харківському колегіумі. Тут читався розширений спеціальний курс з механіки [19].

Активно у напрямку механістичних досліджень працювали і українські науковці. Так, з-під пера відомого вченого Києво-Могилянської академії І. Фальковського у 1793 р. побачив світ підручник “Скорочення змішаної математики”, в якому є розділ, присвячений виключно вивченню механіки. Він складається з дев'яти частин: про рух; центри ваги; п'ять простих машин і важіль; коловорот; похилу площину та шуруп; блок; клин; мистецтво складати рівняння; складні машини. І. Фальковським механіка розглядалася як “наука про те, як із скороченням часу або із збереженням сил що-небудь у рух приводити” [20]. Машина визначалася науковцем як “знаряддя, складене для підняття малою силою великої ваги або для руху ним з деякою відповідною швидкістю” [21]. І. Фальковський поділяв машини на прості та складні. До простих він відносив - важіль, коловорот, похилу площину, шуруп, блок, клин, а відповідно до складних - вчений відносив годинники та млини. На своїх лекціях І. Фальковський зосереджував особливу увагу на гирьові та пружинні годинники, додаючи до цього схеми та креслення, а також вказівки, щодо того, як такі годинники “спорудити власними силами”. Окрім цього, вчений описував будову різних типів млинів та розглядав принцип їх роботи.

В середині XVIII ст. практична механіка почала ґрунтуватися на теоретичних положеннях. Більш того, вона була включена в програму викладання технічних дисциплін не лише у вищих технічних школах, але і в провідних університетах України.

Звісно, у тогочасних вчених виникали різні раціональні думки про недостатність вивчення і дослідження питань, пов'язаних з механікою, а тому перші ідеї, які можна поставити у зв'язок із зародженням механіки, як науки про машини, відносяться саме до XVIII ст. Коли в цьому ж столітті

кількість машин, які використовувалися у різноманітних галузях промисловості, значно збільшилась та змінилися їхні якісні характеристики – це обумовило необхідність їхнього теоретичного осмислення. Цей факт, у свою чергу став першопричиною виникнення науки про машини, що отримала назву – прикладна механіка [22].

Впродовж свого розвитку, прикладна механіка відкрила дорогу новим науковим галузям. Крім цього, механіка як наука, виробила багато наукових напрямків та методів, які в свою чергу поглибили та більш детально розвинули вивчення машин.

1. *История механики в России / Под ред. А.Н. Боголюбова, И.З. Штокало. – К.: Наук. думка, 1987. – 392 с.; История механики машин / Под. ред. А.Н. Боголюбова. – К.: Наук. думка, 1964. – 463 с.*
2. *Храмов Ю.О., Павленко Ю.В., Руда С.П., Хорошева С.А. Природознаводство в Україні до початку ХХ ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах. – К.: Видавничий дім “Академперіодика”, 2001. – 420 с.; Храмов Ю.А., Валеев К.Г., Ишлинский А.Ю., Красовский Н.Н., Орел В.М., Писаренко Г.С., Румянцев В.В., Федосова С.А. Развитие общей механики в России и Украине в 20 – 80-е годы ХХ в. – М.: Наука; К.: Феникс, 1998. – 404 с.; Фальковський І.Я. Сокращение смешанной математик. - К., 1793. – 157 с. // Відділ рукописів ЦНБ НАН України. – Фонд 725/580 е.*
3. *Новый политехнический словарь / Гл. ред. А.Ю. Ишлинский. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – С. 297.*
4. *Рубцов Н.Н. История литейного производства в СССР. – М.: Гостехиздат, 1947. – С. 78.*
5. *Колчин Б.А. Мастерство русских кузнецов // По следам древних культур. – М.: Культпросветиздат, 1953. – С. 157.*
6. *История механики в России / Под ред. А.Н. Боголюбова, И.З. Штокало. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 12.*
7. *Мишулин А.В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII ст. // Вестник древней истории. – 1941. - № 1(14). – С. 252.*
8. *История механики в России / Под ред. А.Н. Боголюбова, И.З. Штокало. – К.: Наук. думка, 1987. – С 16.*
9. *Полное собрание русских летописей. – 2-е изд. – М.: Изд-во вост. лит., 1962. – Т. 2. – С. 634–635.*
10. *История Украинской ССР: В 10 т. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 2. – С. 106.*
11. *Кишиевич С.Р. На горе Старокиевской. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 10.*
12. *История механики в России / Под ред. А.Н. Боголюбова, И.З. Штокало. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 20.*

13. *Эволюция механики в ее взаимной связи с техникой / Под. ред. А.П. Мандрыки. – Л.: “Наука”, 1972. – С. 80.*
14. *Мацюк О.Я. Папір та поліграфні на українських землях (XVI – початок XX ст.). – К.: Наук. думка, 1974. – С. 146.*
15. *Шевченко Ф.П. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – С. 445.*
16. *Эволюция механики в ее взаимной связи с техникой / Под. ред. А.П. Мандрыки. – Л.: “Наука”, 1972. – С. 86.*
17. *Храмов Ю.О., Павленко Ю.В., Руда С.П., Хорошева С.А. Природознавство в Україні до початку XX ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах. – К.: Видавничий дім “Академперіодика”, 2001. – С. 162.*
18. *История механики машин / Под. ред. А.Н. Боголюбова. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 6.*
19. *Храмов Ю.О., Павленко Ю.В., Руда С.П., Хорошева С.А. Природознавство в Україні до початку XX ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах. – К.: Видавничий дім “Академперіодика”, 2001. – С. 162.*
20. *Фальковський І.Я. Сокращение смешанной математик. - К., 1793. – 157 с. // Відділ рукописів ЦНБ НАН України. – Фонд 725/580 е. – С. 1.*
21. *Там само. - С. 3-6.*
22. *История механики машин / Под. ред. А.Н. Боголюбова. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 3.*

БУЖАНСЬКИЙ ЦУКРОВИЙ ЗАВОД – ПАМ'ЯТКА ПРОМИСЛОВОЇ АРХІТЕКТУРИ

Як не прикро, але необхідно визнати, що по-справжньому історико-культурна спадщина Черкащини достатньо не вивчена. Десятиріччями ніхто глибоко не досліджував пам'яток: багато з них в радянський час було по-варварському зруйновано, багато зникає і в наш час. Сьогодні вже загинули і продовжують гинути пам'ятки народної та промислової архітектури – млини-вітряки, хати, культові споруди та виробничі приміщення, що складають матеріальну основу формування традицій, побуту і моралі народу. До таких належить Бужанський цукровий завод Лисянського району – пам'ятка промислової архітектури XIX ст.

Бужанський цукровий завод побудований в 1851 р. та застрахований на суму 399 000 крб. був власністю польського магната графа Андрія Адамовича Потоцького. У перші роки роботи його управляючим був Франц Калюцький, а загальна кількість робітників на заводі становила до 300 осіб [1, 306; 2, 45].

На початку існування завод мав примітивне виробництво і до кінця XIX ст. майже всі процеси здійснювалися вручну, а для подрібнення буряка та інших трудомістких робіт застосовувався кінний привід, як двигун. Так, наприклад, цукрові буряки різалися на кружечки примітивною різкою, яка приводилась у рух спеціальним приводом силою волів. Для видавлювання соку застосовувалися ручні преси. У 1896 р. на заводі провели технічну реконструкцію, в результаті чого завод почав випускати 500 пудів (8 тонн) цукру за добу (якщо можна назвати жовтоподібну масу цукром). Робітники заводу на той час отримували по 3 крб. на місяць, майстер – 12 крб. [1, 306].

Значних технічних змін цукроварня зазнала у першій половині XX ст. Протягом 1902 – 1908 рр. на заводі проведена велика реконструкція. Встановлені парові машини і динамомашини для освітлювальних цілей, механічна різка, реконструйоване продуктове відділення, що дозволили давати білий цукор. У 1904 р. директором заводу працював Л. Ф. Старк. При заводі діяла лікарня на 6 ліжок. У 1906 р. заводом вироблено 200 000 пудів (3 276 тонн) цукру-піску. Технічне забезпечення заводу складало: 3 машини у 22 к. с, 7 котлів по 115 к. с. На заводі у 1904 р. працювало 234 особи [3].

Перед Першою світовою війною продуктивність заводу з переробки буряка досягла 630 тонн за добу. Перша світова війна (1914 – 1918 рр.) та громадянська війна (1917 – 1921 рр.) принесла розруху і запустіння, після чого відновлювальний період зайняв тривалий час. Протягом 1921 – 1928 рр. розширюється енергетична база, встановлені нові парові котли. Була здійснена модернізація другого технологічного і механічного обладнання. Це дозволило уже в 1929 – 1930 рр. досягнути добову продуктивність з переробки буряка 540 тонн.

У 1932 – 1933 рр. на Бужанському цукровому заводі був проведений капітальний ремонт, а в 1936 р. при ньому відкритий дитячий садок, який обслуговував дітей робітників та службовців підприємства [2, 321]. В передвоєнні 1939 – 1940 рр. добова переробка досягла 680 – 710 тонн буряка.

Після звільнення Черкаської області від фашистських загарбників, в березні 1944 р., Бужанський цукровий завод представляв собою руїни (характерно, що підприємство працювало і в період німецько-фашистської окупації 1941 – 1944 рр.). Тому в травні 1944 р. між цукроварнями сіл Почапінці (Лисянський район) та Бужанка укладено договір про соціалістичне змагання в реконструкції підприємств, а уже у вересні ремонтні роботи на останньому були завершені [2, 324 – 325]. На відбудову і ремонт заводу пішло багато зусиль. Крім цього, необхідно було в найкоротші терміни підготувати кадри виробничих працівників із числа сільського населення.

В 1950 – 1960-х рр. Бужанська цукроварня була технічно реконструйована – перш за все енергетична база заводу, що створило умови для збільшення його потужності. Так, якщо Бужанський цукровий завод у 1958 р. за добу переробляв 800 тонн солодких коренів, то вже в 1966 р. – 930 тонн. З 1960 р. цукроварню переведено на рідке паливо (мазут). На підприємстві електрифіковано усі виробничі процеси, встановлена парова турбіна з генератором потужністю 1,5 кВт-год енергії. Замість трансмісії і ремінних передач встановлюються сотні електричних двигунів. У 1961 – 1962 рр. на заводі додатково встановлено котел КРШ-5, нові центрифуги, автомати з програмним управлінням, поставлені потужні реомофери перед випаркою, введено в дію приміщення для газових насосів, нову вагу-автомат ДС-80 для зважування цукрових буряків, побудовано приміщення для доочистки буряків, встановлено два каменеуловлювачі типу Соколова-Павлюка тощо. Завдяки цьому в 1965 р. завод виробив 20 200 тонн цукру, що на 12 000 тонн більше в порівнянні з 1959 р. [1, 306 – 307; 2, 261]. Покращується культура виробництва, з'являються нові кваліфікації, а саме: машиністи парових турбін, оператори парових котлів, збільшується кількість електриків і працівників високої кваліфікації.

В 1961 р. проведена установка більш потужнішої дифузійної батареї, встановлюються швидкохідні та продуктивніші центрифуги для пробілювання утфелю І-го продукту, а уже в 1962 – 1963 рр. – напівавтоматичні центрифуги для пробілювання утфелю ІІ-го продукту, їх установлення різко збільшило продуктивність продуктового цеху.

Протягом 1964 – 1968 рр. проходить комплексна механізація розвантажувальних робіт для буряка, придбано 5 БУМ-У-4 М, 8 тракторних навантажувачів та інші механізми. В результаті чого була ліквідована ручна праця з прийомки буряка. З 1966 р. відбір проб цукрового буряка проводиться механічним методом. В 1968 р. розширюється і реконструюється дифузійна батарея до 16 агрегатів, і відбувається установка більш потужнішого випарного апарату. Ці два заходи дозволили заводу значно підняти добову продуктивність.

Протягом 1970 – 1975 рр. на підприємстві пройшли значні зміни. Установлені автоматичні центрифуги І-го продукту. Проведена механізація тракту подавання каміння-вапняку, установлені більш потужніші підігрівачі сирого соку. Коефіцієнт використання потужності в середньому склав 92,3 % до плану 90,6 %. Розпочато будівництво столової на 100 міст та 8-ми квартирної будинку. Продуктивність праці на одну людину складала 101 % або 87 157 руб. при плані 86 261 руб. Потужність заводу з переробки буряка в середньому за 1971 – 1975 рр. склала 1 290 тонн при плані 1 170 тонн за добу. Випуск валової продукції в цінах 1967 р. склала 31 288 тисяч руб. при плані 30 904 тисяч руб., що склало 101, 2 %. В 1975 р. вироблено цукру-піску 20,7 тисяч тонн, що на 0,5 тисяч тонн більше в порівнянні з 1965 р.

В цілях збільшення технічного рівня виробництва за 1978 – 1980 рр. на заводі здійснено: заміну дифузійної батареї Роберта на дифузійний апарат постійної дії (КДА-15) потужністю 1,5 тисяч тонн переробки буряка за добу; упорядкування конденсатного господарства; заміну трансформатора 750 кВт-год енергії; установку турбінної газодувки; перевод дифузійного апарату (КДА-15) на тиристорний привід; упорядкування очисних споруд; установку гичкоуловлювача та каменеуловлювача; збільшення об'єму вапновипалювальної печі з одночасною реконструкцією тракту подачі газу і підйому газового лавера.

Восени 1979 р. побудований дитячий садок-ясла для дітей робітників Бужанського цукрового заводу [2, 335].

Протягом 1981 – 1985 рр. завод був одним із передових підприємств Черкаського виробничо-аграрного об'єднання. Так, в жовтні 1981 р. колектив заводу вийшов переможцем на Всесоюзному Республіканському соціалістичному змаганні, за результатами роботи протягом вересня-жовтня цього року.

В період з 1985 р. по 1990 р. на підприємстві проведена реконструкція багатьох ділянок окремих станцій. Замінені центрифуги, вакуумні апарати. Повністю замінена випарна станція з установкою автоматики, значно удосконалений тракт подачі буряка. Всі ці заходи направлені на збільшення продуктивності праці, покращення потужності заводу, покращення якості готової продукції, збільшення виходу цукру.

Протягом 1991 – 1995 рр. проведена велика реконструкція цукроварні. В 1991 р. замінені вакуумні апарати, а в 1993 р. – дифузія. Побудована газова піч (ИПШ-100), ще повніше велась робота з удосконалення тракту подачі буряка, введений в експлуатацію кристалізатор, що дало позитивні результати із збільшення виходу цукру, за рахунок додаткової кристалізації шляхом охолодження утфелю. З метою кращої переробки цукру в 1995 р. проведена реконструкція мийного відділення. В 1996 р. знову проведена реконструкція заводу: бурякопереробного цеху, газової печі, автоматизація станцій дефекосатурації та фільтрації [4].

На жаль, за роки незалежності, наприкінці ХХ ст. сільське господарство Лісянського району в результаті зміни форми власності отримало право везти цукрові буряки на заводи, переробка продукції на яких для них була вигіднішою. Це призвело до того, що в 2000 р. Бужанський цукровий завод припинив виробництво цукру. Не поліпшила ситуації і зміна форми власності підприємства, яке в кінці ХХ ст. стало акціонерним товариством [1, 307; 2, 261].

В 2005 р. на заводі проведена реконструкція ТЕЦ (перехід котельних агрегатів на спалювання газоподібного палива) і він знову запрацював. В цьому ж році Бужанський цукровий завод перейменовано на Бужанську філію ТОВ “Приват Агро-Черкаси”. У 2005 р. підприємство переробило 42 276 тонн цукрових буряків і виробило 4 933 тонн цукру-піску, а в

2006 р. – 82 658 тонн цукрових буряків та 8 899 тонн цукру-піску, що в двічі більше порівняно з 2005 р., але в 2,3 менше порівняно з 1975 р.

Сьогодні майбутнє Бужанського цукрового заводу складне і болюче питання, але відомо одне, якщо працюватиме завод – розвиватиметься Лисянщина, а з нею і Черкащина. Тому обличчя Черкащини, її авторитет в Україні чималою мірою залежатиме від того, наскільки уважно вона ставитиметься до своєї історико-культурної спадщини і як швидко й ефективно примножуватиме свої матеріальні надбання.

-
1. *Край козацький. Довідник з історії Лисянщини.* – К., 2004. – 408 с.
  2. *Щербатюк В. М. Історія регіонів України: Лисянщина.* – К., 2002. – 428 с.
  3. *Центральний державний історичний архів (ЦДІА).* – Ф. 730, оп. 1, спр. 404, арк. 1.
  4. *Вара П. Працюватиме завод – розвиватиметься і район // Лисянщина.* – 1999. – № 1. – 3 березня.

АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛИСЯНСЬКОГО РАЙОНУ

Сучасний туризм – не тільки засіб забезпечення змістовного дозвілля та оздоровлення, а також духовне збагачення людей. Він перетворився у дієвий засіб формування ринкових механізмів, поповнення державного та місцевих бюджетів, забезпечення зайнятості.

Вигідне географічне становище України, зокрема Черкащини, її багаті природно-рекреаційні ресурси, розвинута транспортна мережа і величезна кількість історико-культурних пам'яток визначають її неабияку туристичну привабливість.

Лисянський район Черкащини – унікальний регіон, який має прекрасні туристично-рекреаційні можливості та цікаве історичне минуле.

По-перше, одні колоритні назви мальовничих населених пунктів про це красномовно засвідчують: Босівка, Боярка, Будище, Бужанка, Верещаки, Виноград, Ганжалівка, Дашуківка, Дібрівка, Дубини, Жаб'янка, Журжинці, Кам'яний Брід, Кучківка, Мар'янівка, Михайлівка, Орли, Петрівка-Попівка, Петрівська Гута, Писарівка, Погибляк, Почапінці, Ріпки, Розкошівка, Рубаний Міст, Семенівка, Смільчинці, Тихонівка, Товсті Роги, Федюківка, Хижинці, Чаплинка, Чеснівка, Шестиринці, Шубині Стави, Шушківка та Яблунівка [1, 10; 2, 317].

По-друге, район має зручне транспортне сполучення. Через його територію пролягає автомагістраль Біла Церква-Кіровоград, автошляхи Звенигородка-Жашків, Лисянка-Городище. Існує відгалуження Одеської залізниці, що обслуговує станції у Лисянці та Дашуківці [1, 3; 3, 314].

По-третє, Лисянщина володіє унікальними цінними рекреаційними ресурсами, тому що розташована на Придніпровській височині Східно-Європейської рівнини, на півночі центральної частини Черкаської області, у басейні середньої течії р. Гнилий Тікич [1,9; 3, 4]. На невеликій за розміром території (площа району – 746 кв. м.) розкинулося чотири водосховища і понад 180 ставків загальною площею водного дзеркала близько 1200 га. [4, 178]. Всі вони за незначним винятком знаходяться у басейні Гнилого Тікича. Своєрідну ауру спокою і неквапливості створюють 17 гідрологічних заказників, які є скрізь, де протікає Гнилий Тікич, починаючи від Чаплинки і закінчуючи Шестиринцями. Поблизу Лисянки пульсують два природних джерела під назвою Калиновий кущ і Громова вода, які оголошені пам'ятками природи. На околиці села Будище знаходиться чи не єдиний в Україні заказник комах-етномофагів. Не менш визначним природним об'єктом є стародавній парк із ставком у селі Рубаний Міст, заснований ще у XVI ст. Всього ж на теренах Лисянщини налічується понад 20 об'єктів природоохоронного фонду [4, 179].

Чимало на території Лисянщини знаходиться історико-культурних місць та пам'яток архітектури, зокрема: “Зміїні вали” (10 км) – пам'ятка історії II тисячоліття до н. е.; “Козацькі вали” (600 га) – пам'ятка природи загальнодержавного значення; Калиновий кущ – пам'ятка природи місцевого значення; каскад ГЕС на р. Гнилий Тікич: Боярська (1940), Лисянська (1954), Чаплинська (1954), Семенівська (1956), Кам'янобрідська (1958); маєток та парк XVII ст. с. Мар'янівка; майдан “Бурти” – пам'ятка архітектури II тисячоліття до н. е., VI – IV ст. до н. е., XVI – XVII ст. н. е.; місця боїв Корсунь-Шевченківської битви 1944 р.; місця визвольних боїв за незалежність українського народу 1648 – 1657 рр.; місця визвольних боїв українського народу за незалежність 1917 – 1921 рр.; музейний комплекс під відкритим небом с. Порадівка; музейний комплекс під відкритим небом с. Шушківка; на березі Гнилого Тікича діє оздоровчий табір для школярів “Пролісок” (с. Бужанка); Погибляцький народний краєзнавчий музей; районний державний історичний музей; урочище “Карлсбад”; урочище Громова вода – пам'ятка природи місцевого значення; Свято-Успенська церква (с. Чаплинка); церква Покрови Пресвятої Богородиці у Верещаках; церква Різдва Пресвятої Богородиці 1830 р. у Журжинцях; Дзвіниця, церква святих мучениць Віри, Надії, Любові та матері їх Софії (с. Порадівка); церква Святої Олександри у Яблунівці; храм Святого Михаїла у Лисянці; церква Святого Миколи Чудотворця (с. Шушківка); цукроварні Лисянщини: Бужанська, Почапінська – пам'ятники промислової архітектури XIX ст. (на жаль, на даний момент обидві не працюють, а друга демонтована); Дашуківський комбінат бентонітових глин; місця, які відвідав Т. Г. Шевченко; понад 140 пам'ятників та пам'ятних знаків [5; 6].

Окрім цього, район пишається своїми видатними земляками, найзнаменитіші з них: художник-раліст, автор картин “Селянка з хлопчиком”, “Лірник”, “Свято на Україні” та інших, професор Київського художнього інституту І. С. Макуха-Макушенко (1867 – 1955); генетик, селекціонер, доктор біологічних наук, академік ВАСГНІЛ І. Є. Глущенко (1907 – 1990); Герої СРСР Я. О. Совенко (1914 – 1945), Є. К. Тищик (1919 – 1944), В. С. Хіміч (1907 – 1951) та П. С. Яровий (1919 – 1945); Кавалери 3-х орденів Слави І. П. Козка (1906 – 1992) та І. К. Козятинський (1920 – р/н); перший заслужений діяч науки УРСР, професор, доктор ветеринарних наук І. О. Поваженко (1901 – 1991) та багато інших [7; 8].

Отже, з вище наведеного, можна зробити висновок, що за умов цілеспрямованої та дієвої державної політики у туристичній галузі, Лисянщина має достатній потенціал, який би зміг задовольнити не тільки потреби населення області, а й запропонувати туристичні послуги державного і міжнародного значення, поповнити місцевий, державний бюджети та забезпечити жителів роботою. Потенціал району дозволяє розвивати на її території сільський “зелений”, пізнавальний, науковий, релігійний, спортивний та історико-краєзнавчий туризм.

---

1. Демчук М., Ніщименко В., Щербатюк В. Атлас Лисянського району Черкаської області. – К.: Синопис, 2008. – 32 с.

2. Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій: на 1 січ. 1987 року / Відп. ред.: Кирненко В. І., Стадник В. І.; Упоряд.: Гринюк П. М., Сидорін А. Я. – К.: Голов. ред. УРЕ., 1987. – 504.

3. Черкаська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина. Відповідальний редактор Т. В. Погурельська. – К.: ТОВ “Видавництво “Мапа”, 2002. – 20 с.

4. Черкащина серце України (1954 – 2004). Ювілейний презентаційно-іміджевий каталог. – К., АТЗТ “Книга” 2004. – 400 с.

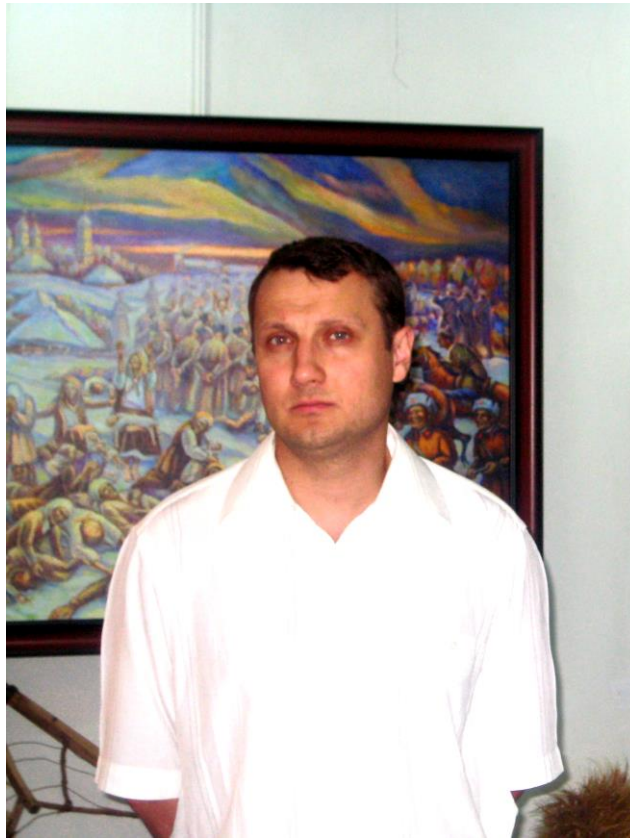
5. Черкаський край – земля Богдана і Тараса: Культурологічний збірник / За редакцією Б. В. Губського, В. М. Литвина, В. А. Смоля. – К.: Українські пропілеї, 2003. – 778 с.

6. Щербатюк В. М. Історія регіонів України: Лисянщина. – К.: Логос, 2002. – 428 с.

7. Бушин М. І. Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Лисянщина. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2002. – 352 с.

8. Щербатюк В., Безрідна К., Березовський О. Край козацький. Довідник з історії Лисянщини. – К., 2004. – 408 с.

**ОКРЕМІ ПУБЛІКАЦІЇ В ПРЕСІ
ПРО НАУКОВІ ДОРОБКИ
ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ВОВКОТРУБА**

**Вовкотруб
Юрій Миколайович**

Фото 2008 р.

НАУКА ПРО МАШИНИ У ЧАСІ І ПРОСТОРІ

Читати книги, а тим більше мудрі, – заняття водночас і вдячне, і корисне, і цікаве. Адже рівень людської цивілізації, як і культури, освіченості та ерудиції кожного з нас, головним чином залежить від суми засвоєних знань, потужним носієм яких і в наші дні залишається саме книга.

Розкриваючи монографію викладача Черкаського технологічного університету кандидата історичних наук **Юрія Вовкотруба** під буденно-лаконічним заголовком “Нариси історії розвитку прикладної механіки в Україні XIX ст.”, і гадки не мав, що порину у світ переважно незнаного і незвіданого.

Автор присвятив своє дослідження прикладній механіці, тобто галузі механіки, яка вивчає рух і напружений стан машин, конструкцій, робото технічних систем та інших реальних технічних об’єктів. Зосередившись на реаліях XIX століття, він, однак, почав свій огляд з найдавніших часів. Наші далекі предки були не такі вже затуркані і безпорадні, як уявляється. Як засвідчує археологічна наука, перші пристосування для полегшення фізичної праці з’явилися ще чотири-п’ять тисячоліть до н.е., а найдавніший з них – важіль – ще раніше. Так звані похила площина і клин з’явилися значно пізніше, не кажучи вже про колесо, коловорот чи гвинт.

Власне машини у суспільному обігу з’явилися у середині I ст. н.е. То були водяні млини, будівельні та вантажопідйомні механізми, пристрої для піднімання води, військові машини.

Статику простих машин розробив видатний давньогрецький математик і механік Архімед (287 – 221 до н.е.). Вважається, що саме він винайшов нескінчений та кріпильний гвинт, зубчасті колеса, запропонував різні військові пристосування.

Протягом наступного тисячоліття наук про машини розвивалася кволо, а то й взагалі гальмувалася. Доленосною подією у галузі практичної механіки став винахід механічних годинників, датований IX – X ст. Затим в Європі стрімко будуються млини, розширюється їх енергетична база: джерелами енергії разом з м’язами людини і тварини стали вода і повітря. Крім млинів для помолу зерна, з’являються млини-маслоробки, для розпилювання дерев; створюються технологічні машини, а оскільки

ускладнюється передача рухів – застосовуються нові механізми, кількість яких зростає.

Наступний етап практичної механіки пов'язаний з творчістю італійського художника, вченого та інженера Леонардо да Вінчі (1452 – 1519), який не лише зробив вагомий внесок в удосконалення багатьох машин, але і склав схеми нових. Але, як це часто трапляється з геніями, його ідеї сучасники не зуміли належним чином оцінити.

Надалі настала епоха складних, технологічних машин, яка досягла апогею в кінці XVIII ст., коли виникла нова галузь промисловості – машинобудування, тобто створення машин за допомогою машин. На теренах нашого краю формування природничо-технічних знань сягає Київської Русі і пов'язується з розвитком ремісництва, зокрема з найважливішими його галузями – металургією і металообробкою. Давньоруські ковалі володіли всіма відомими тоді прийомами обробки заліза: куванням, загартуванням, зварюванням сталевих лез, інкрустацією кольоровими металами. Асортимент виробів нараховував до 150 назв – від найпростіших цвяхів до сільськогосподарського реманенту, замків і зброї. Тогочасні ювеліри славились великою вправністю – майстерно виготовляли діадеми, барми, колти, намиста, браслети тощо.

Виходячи з поставлених завдань, Юрій Вовкотруб найповніше досліджує розвиток прикладної механіки в Україні позаминулого століття. При цьому справедливо зауважує, що законодавцями моди у цій галузі були Англія, Франція, Німеччина, Італія. Зародження вітчизняних розробок у нас відбувалось з певним запізненням (у першій половині XIX ст.), що пояснюється специфічними особливостями розвитку України, зокрема, провінційним статусом українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперії.

Поштовхом до прискорення наукових пошуків стало створення Харківського і Київського університетів, які разом з Львівським університетом стали осередками вивчення технічних наук. З відміною кріпацтва і посиленням капіталістичних відносин відбувся промисловий переворот. Крім бурякоцукрової, винокурної, бавовняної промисловості, інтенсивно розвиваються металургія і видобуток вугілля. Величезне значення для економіки України мало будівництво залізниць. Таким чином, розвиток промисловості стимулював прогрес техніки і технічної думки.

Без перебільшення, дослідження черкаського історика буде корисним викладачам, науковцям, аспірантам, студентам, широкому читацькому загалу.

Автор попереднього слова кандидат історичних наук, доцент Валентин Миколайович Лазуренко справедливо підкреслив: “Актуальність монографії Ю.М. Вовкотруба визначається необхідністю доповнити національну історію науки і техніки і сприяти тим самим процесу

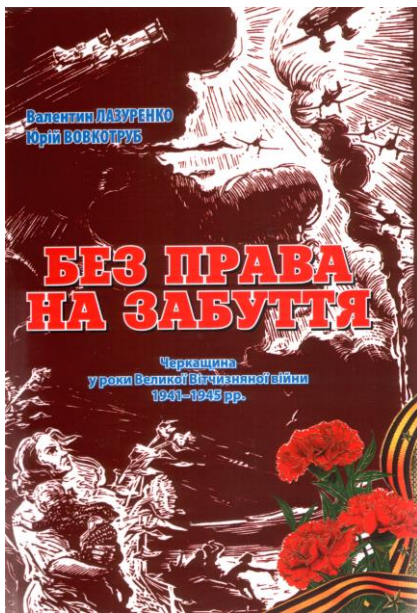

інтелектуального збагачення України. Вивчення історії науки про машини має суттєве значення не тільки для знання минулого цієї науки, але й для оцінки можливостей її майбутнього”.

Микола Крамар.
(*Земля Черкаська. – 2007. – 26 жовтня. – № 44 (812). – С. 4*)

СЬОГОДНІ ПОТРІБНА ТІЛЬКИ ПРАВДА

Відрадно, що палітра краєзнавчих досліджень Черкащини – унікального регіону на історичній карті України, з кожним роком стає дедалі різноманітнішою, розширюються її жанрово-тематичні і хронологічні межі. Дуже добре, що все більшу увагу дослідників історії рідного краю – науковців і аматорів, привертає невичерпна тема Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр., яка зловісним буревієм прокотилася багатостраждальною українською землею, залишивши на ній руїни і згарища, кров і сльози наших співвітчизників.

Сьогодні, напередодні 60-річчя Перемоги у тій жорстокій і кровопролитній війні, особливо гострим є усвідомлення, що усім нам, а особливо молоді, як ніколи раніше, потрібна правда і пам'ять про Велику Вітчизняну війну 1941 – 1945 рр. Про покоління тих людей, які чесно і до кінця виконали свій громадянський обов'язок, захищаючи рідну землю від загарбників, винесли на своїх плечах увесь тягар повоєнної відбудови, виростили дітей і внуків – громадян незалежної Української держави. Попри різні, нерідко полярні оцінки витоків війни, перебігу і значення її основних подій, незаперечним історичним фактом є те, що це була визвольна і справедлива війна, в якій український народ разом з іншими народами Радянського Союзу відстоював своє право на існування.

До видань черкаських авторів, що висвітлюють тему Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр., відноситься і пропонується книга молодих науковців із Черкаського державного технологічного університету – відомого краєзнавця – кандидата історичних наук,

доцента Валентина Миколайовича Лазуренка і викладача **Юрія Миколайовича Вовкотруба**. В ній зібрані документальні, біографічні і довідкові матеріали, нариси та спогади, які комплексно висвітлюють перебіг воєнних операцій, жахливий окупаційний режим і геноцид фашистів проти мирного населення, розгортання партизанського і підпільного руху на території Черкащини. Особливу увагу автори приділяють нашим простим і щирим душею землякам, чия мужність і жертвовність в роки війни нерідко залишаються у тіні відомих історичних постатей і подій – тим людям, кому ми зобов'язані Перемогою, хто наближав її на полях битв і в небаченій за напругою праці.

З книги дізнаємося про роботу, що ведеться в області по вшануванню пам'яті тих, нерідко безвісних воїнів, що полягли на черкаській землі, захищаючи її в 1941 р., й про тих, що загинули, визволяючи наш край у 1943 – 1944 рр. Вічно житимуть у вдячній пам'яті нащадків черкащани, які загинули на фронтах війни і партизанського руху, чие життя обірвалося у катівнях фашистських концтаборів.

Радий нагоді висловити подяку авторам книги, які виконали значну за обсягом дослідницько-пошукову роботу, збираючи і опрацьовуючи матеріали про Черкащину періоду Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Впевнений, що їх книга з вдячністю буде сприйнята широкою громадськістю нашого краю, виховуватиме у читачів повагу до власної історії і людей, які є її творцями. Це, розраховане на масову читацьку аудиторію видання, поповнює творчий доробок краєзнавців Черкащини, які разом зі своїми земляками і усім українським народом відзначають 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр., свято шанують подвиг старших поколінь, які її здобували.

Василь Мельниченко.

**(Соціал-демократ Черкащини. – 2005. – 25 листопада. –
№ 10 (94). – С. 7)**

БІЛЬ І СЛАВА

Ветерани війни – народ особливий. Вони не просто свідки, очевидці і безпосередні учасники військових подій, а уособлення людської пам'яті, живі меморіали легендарної і трагічної епохи. І коли бачу, як розміреним кроком все рідші і рідші колони 9 травня прямують до святих місць, коли бачу суворі обличчя, на яких

невблаганний час поставив свої підступні карби, коли з тих рядів чуо срібний дзвін нагород і перестук милиць, щоразу ловлю себе на думці, що це не святкова хода, а черговий марш-кидок батальйонів і полків перед вирішальним боєм.

Хтось мудрий сказав: війна не закінчується доти, доки живий бодай один її солдат. Отож і Велика Вітчизняна, вийшовши за межі числового ряду 1941 – 1945 рр., продовжується крізь пізніше шістдесятиріччя аж до нинішніх днів. Її фронти, бастіони, бліндажі і вогневі точки пролягли там, де не стихає протиборство добра і зла. Планетарні битви і бої місцевого значення захищають правду про честь, доблесть і самопожертву в ім'я Перемоги, про великий ратний і трудовий подвиг народу, оберігають нашу пам'ять, яка є носієм вічності і незнищенності.

Не секрет, окремі вітій-документалісти, переслідуючи кон'юнктурні інтереси, а часом на догоду замовникам намагаються перекроїти історію минулої війни, спотворити її причини і гіркі наслідки, вихолостити такі поняття, як обов'язок, патріотизм і любов до Батьківщини.

Шановний читачу! Книга, яку ти тримаєш у руках, – безпристрасне дослідження історії нашого краю, коли сплюндрована, понівечена, заповнена, але нескорена Черкащина опинилася у вирі непростих випробувань. Її автори, яких можна віднести до когорти вників учасників тих подій, – молоді вчені Черкаського державного технологічного університету, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Валентин Лазуренко і викладач цієї ж кафедри **Юрій Вовкотруб**, – не спокусилися на традиційний жанр переказу, чим нерідко грішать навіть маститі аналітики, а створили книгу, сказавши своє слово в історичній науці. Авторі обережні у власних оцінках і судженнях, уникають висновків та узагальнень, а немовби запрошують читачів на основні документів, свідчень, спогадів, публіцистики самим осмислити величезний фактичний матеріал, докопатись до сутності речей.

Безперечно, книга буде корисною і школярам, і студентам, і людям старшого віку, перед якими відкриваються сторінки війни, сповнені болем втрат і радістю здобутого. Прикметно, що книга виходить у світ напередодні 60-річчя Великої Перемоги і стане даниною пам'яті тим, хто не дожив до цього свята.

Микола Крамар.

(Соціал-демократ Черкащини. – 2005. – 25 листопада. – № 10 (94). – С. 7)

РЕЦЕНЗІЯ

В. М. Лазуренко, Ю. М. Вовкотруб. Каравани українського степу. – Черкаси: “Ваш Дім”, 2004. – 92 с.

Автори науково-популярної книги розповідають про історію появи чумацтва, особливості побуту, традиції та звичаї чумаків у другій половині XV-XIX ст.

Українське чумацтво... Говорячи про цей унікальний за своєю сутністю феномен в історії нашого народу, сучасне покоління українців не повинно забувати про те, що чумацтво у другій половині XV-XIX ст. стало для нашої нації однією з форм самоцілення. Якщо козацтво оберігало наші землі зі зброєю, кобзарі оживляли духовне пробудження за допомогою кобзи й пісні, то чумаки тримали, якщо можна так висловитись, економічні важелі.

Україна через постійні війни й грабунки потерпала в ті часи від господарської розрухи. Не маючи змоги налагодити чіткі державні структури, природний організм нації змушений був вишукувати інші форми самоцілення. Такою формою і стало чумацтво.

Виникнення і розвиток чумацтва було одним із проявів втягнення широких мас у ринкові відносини. Протягом чотирьох століть – з другої половини XV століття, тобто з часу виникнення, і до кінця XIX століття, – чумацький промисел належав у багатьох місцевостях України до найважливіших, після землеробства і скотарства, занять сільського населення. Насамперед, він сприяв зміцненню торговельних відносин між окремими регіонами України.

Чумацтво свого часу було найприбутковішим видом діяльності і дозволяло досить швидко сконцентрувати у своїх руках значні капітали. Серед чумаків було чимало заможних людей. Досить згадати, що саме з чумацького середовища постали великі українські землевласники і мільйонери Харитоненки та Терещенки. Специфіка цього різновиду діяльності сприяла появі цілого культурного пласту, глибоко вкоринилась у свідомість і світогляд українців.

Чумацтво закарбувало себе у фольклорі, зокрема у цикл так званих чумацьких пісень, у творчості найвідоміших українських діячів культури (Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Вовчка, І. Карпенка-Карого, Г. Данилевського, С. Васильківського, І. Айвазовського та ін.).

Фольклор, численні документальні свідчення про чумаків підтверджують їхню єдність із народом і пошану до їхнього промислу з боку народу. “Чумаки були дуже справедливі, жили по правді”, – так говорили про них сучасники. Були вони, як оповідають в народі, чесними, вільнолюбивими і розсудливими.

Колискою чумацтва був і наш край – Середнє Подніпров'я, а з часом промисел поширився на інші території України. У руках чумаків було зосереджено більше половини рибо- і солеторгівлі в Україні. На Південь України, у Крим, Московію, Молдовію йшли хліб, сільськогосподарські продукти, ремісничі товари – в окремі роки до 80 мільйонів пудів різних вантажів. Аж тільки в другій половині XIX ст. у зв'язку з розвитком залізничного і водного транспорту чумацтво занепало, але воно залишило в житті нашого народу незгасну сторінку. Візницький транспорт у тяжкий для України період допомагав оживляти економічне, а відтак і політичне життя. Із припиненням існування чумацтва зник і цілий пласт своєрідної української культури.

**Під час написання книги “Каравани українського степу”.
Юрій Вовкотруб (на фото зліва) і Валентин Лазуренко. 13 червня 2004 р.**

*Про все це і йдеться в історичному дослідженні науковців Черкаського державного технологічного університету – к.і.н., доцента Валентина Лазуренка і викладача **Юрія Вовкотруба** “Каравани українського степу”. До честі авторів, вони зуміли яскраво і багатогранно відтворити панораму чумацтва і тогочасного життя, вдало поєднавши наукову безпристрасність з публіцистичною енергією письма, виклавши факти жваво, у русі та розвитку і, що особливо цінно, – образно. А чумацькі пісні, примовки і приповідки ще більше підсилюють емоційність матеріалу, сприяють всебічному розкриттю теми.*

Книгу з цікавістю і користю для себе прочитають усі, кому не байдужа історія України, чільне місце в якій належить чумакам.

Анатолій Морозов,
д.і.н., професор.

(Український селянин: Праці Науково-дослідного інституту селянства / Інститут історії України НАН України. – Черкаси, 2005. – Випуск 9. – С. 254)

Кандидат історичних наук, доцент Юрій Миколайович Вовкотруб під час оглядин у приміщенні Центру ділового та культурного співробітництва “Український дім” (м. Київ) постійної експозиції виставки “Україна пам’ятає! Голодомор 1932 – 1933 років”. 30 травня 2008 р.

**ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ВОВКОТРУБ
У СПОГАДАХ КОЛЕГ І ДРУЗІВ**

**Вовкотруб
Юрій Миколайович
Фото 2008 р.**

---

*Мельниченко
Василь Миколайович,
кандидат історичних наук,
голова Черкаської обласної
організації Національної
спілки краєзнавців України*

ЙОГО ЗНАЛИ І ПОВАЖАЛИ НАУКОВЦІ

Вже минув рік як пішов із життя Юрій Миколайович Вовкотруб. Його молоде життя обірвалося на самому злеті, залишивши не здійсненими багато мрій, задумів і сподівань.

Юрій народився і виріс на Черкащині, в селі Бужанка Лисянського району. Від батьків успадкував такі риси як чуйність до людей, сумлінне ставлення до справи. З дитинства любив свій рідний край, прагнув всебічно пізнати його минуле і сучасне. Захоплення історією ніколи не полишало його. І навіть здобувши технічну освіту, він

поєднав набуті знання з історією, присвятивши свою кандидатську дисертацію оригінальній темі з історії прикладної механіки в Україні.

В моїй пам'яті Юра залишився як щира, відкрита і світла душа людина. Вражала його сумлінність. Пригадую з яким завзяттям і відповідальністю він допомагав мені упорядковувати і готувати до видання матеріали обласної науково-краєзнавчої конференції з проблем охорони і збереження історико-культурної спадщини Черкащини. З такою ж зацікавленістю він виконував й інші доручення Спілки краєзнавців, брав активну

**Юрій Вовкотруб – керівник секції “Увічнення пам’яті учасників подій Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.” на Другій історико-краєзнавчій учнівській конференції “Чигиринщина в історії України”.
31 січня 2008 р.**

участь у вивченні і популяризації історії краю. Я був щиро радий, що до краєзнавства долучаються такі здібні, молоді і патріотично налаштовані люди як Юрій Вовкотруб.

Його знали і поважали науковці, краєзнавча громадськість. Він багато зробив для людей, був скромним, безкорисливим і чесним. Гірко і боляче усвідомлювати, що Юрія немає з нами. Дуже рано він пішов із життя, залишивши про себе світлу і добру пам'ять.

**Доповідь кандидата історичних наук, доцента Черкаського державного технологічного університету Юрія Миколайовича Вовкотруба на пленарному засіданні Другої історико-краєзнавчої учнівської конференції “Чигиринщина в історії України”.
31 січня 2008 р.**

СЛОВО ПРО ЮРІЯ ВОВКОТРУБА

*Бушин
Микола Іванович,
доктор історичних наук,
професор,
завідувач кафедри історії
України ЧДГУ*

Важко змиритися з тим, що говорити про мого учня Юрія Вовкотруба – людину працьовиту, інтелігентну і доброзичливу – доводиться в минулому часі.

Особливо мені, його вчителю, частина творчого життя Юрія Вовкотруба пройшла у постійній і тісній співпраці зі мною. Я назвав свої спогади “Словом” і тут же задумався над тим, яким воно повинно бути. Словом вчителя? Але чи маю я право на це. У нього до цього були вчителі. І все ж ризикну вважати своє “Слово” саме таким.

Наші відносини з Юрієм Миколайовичем Вовкотрубом справді були дружніми, не затьмареними на протязі навчання в аспірантурі і праці на кафедрі історії України Черкаського державного технологічного університету. Він дійсно став серйозним кандидатом історичних наук під безпосереднім моїм керівництвом. І тому я можу сказати “Слово вчителя”.

Батька Юрія Миколайовича я знав давно, бо десять років працював у селищі Лисянка Черкаської області, а він працював на Бужанському цукровому заводі.

Юрій навчався у Бужанській середній школі I – III ступенів, яку закінчив з відзнакою. І після цього він вступив до Черкаського інженерно-технологічного інституту (нині Черкаський державний технологічний університет) на факультет машинобудування. Отримав спеціальність інженер-механік. І що характерно, навчаючись на факультеті машинобудування, він весь час проявляв великий інтерес до історії України.

Після закінчення інституту він виявив бажання бути вченим за фахом – істориком. У 2001 році приїхав його батько Микола Олександрович і повідомив про наміри Юрія. Але ж у нас не було спеціальності “Наука і техніка” де він міг би себе показати. Довго не думаючи, я поїхав до Києва і все з’ясував. Доктор фізико-математичних наук Юрій Олексійович Храмов якраз займався цими

Професор М.І. Бушин разом із аспірантом Юрієм Вовкотрубом під час передачі власних книг Лисянській районній бібліотеці. 2003 р.

проблемами і ми вирішили взяти Юрія Вовкотруба в аспірантуру по спеціальності 07.00.07 – історія науки і техніки.

Із 2001 до 2004 року Юрій Миколайович навчався в аспірантурі на кафедрі історії України Черкаського державного технологічного університету. За роки навчання він зарекомендував себе як людину авторитетну, знаючу, доброзичливу, працьовиту.

У моїй пам'яті залишився такий епізод, який характеризує відношення до науки Юрія Вовкотруба. Коли ми започаткували на кафедрі історії України серію “Черкаський край в особах. 1941 – 2001” Юрій Миколайович відгукнувся першим. І почалася праця над книгою “Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Маньківщина”, яка вже побачила світ. А що це за серія? Вона складається з окремих книг, кожна з яких присвячена окремому району або місту.

Початковим рубежем цієї серії є 1941 рік – рік початку трагічної сторінки в житті нашого народу – Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.

Серія розпочинається розповіддю про Героїв Радянського Союзу, Героїв афганської війни, розповідається про Героїв Соціалістичної праці, про людей, які нагороджені вищими урядовими нагородами. Чільне місце в серії книг посідають матеріали про керівників, організаторів, господарників, а також про вчених і письменників.

Коли книга про Маньківщину була закінчена і вийшла друком радощів Юрія Вовкотруба не було меж. Він підходив до мене і просив, щоб писати ще за якийсь район, або місто.

І ми почали збирати матеріали про місто Канів. Він так був захоплений, що тричі виїздив у відрядження до Канева і працював над книгою “Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Місто Канів”. Книга вдалася. Ось вона лежить переді мною. Але вона ще не вийшла друком тому, що ми поки не знайшли коштів на її видання. Але думаю, вона побачить світ і це вже буде остання книга Юрія Миколайовича.

Пригадую ще і такий випадок, коли була затверджена тема кандидатського дослідження Юрія Миколайовича, всі нюанси були узгоджені в Інституті історії України НАН України, у професора Юрія Олексійовича Храмова і тема була подана на затвердження до вченої ради Черкаського державного технологічного університету, на другий день я про це повідомив Юрія Миколайовича. Необхідно було бачити його радість, задоволення і насолоду від того, що наполеглива праця не проходить дарма.

Усі, хто був близьким до Юрія Миколайовича Вовкотруба,

Аспірант Юрій Вовкотруб і професор Микола Бушин на відпочинку обговорюють окремі параграфи дисертаційного дослідження молодого науковця. 19 травня 2002 р.

мали можливість переконатися у його винятковій історико-політичній ерудиції. Він постійно читав книги з історії України, європейського парламентаризму, а якщо не розумів, то звертався до свого вчителя.

Ще хочу відзначити таку необхідну і важливу рису Юрія Миколайовича, якої, на жаль, інколи бракує деяким молодим вченим. Це його незмінна обов'язковість і пунктуальність.

Не дивлячись на те, що він наполегливо працював над дисертацією, він постійно приймав участь у роботі кафедри.

Наполеглива праця над кандидатським дослідженням дала змогу Юрію Миколайовичу Вовкотрубі захиститися у спеціалізованій вченій раді Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва Національної академії Наук України. Захист пройшов на високому рівні. Молодий дослідник показав членам Ради, що він вміє аналізувати, виділяти головне і необхідне у своїх дослідженнях.

Юрій Миколайович довів своїм кандидатським дослідженням, що він з глибоким розумінням, по-творчому, серйозно і цілеспрямовано, з повною віддачею сил працював над кандидатським

Юрій Вовкотруб (на фото перший зліва) з колегами – професором, академіком УАІН Миколою Бушиним (на фото справа) і доцентом Валентином Лазуренком. 13 січня 2003 р.

дослідженням, наочно підтверджуючи свою дієвість у дослідженні.

Я дуже задоволений, що у мене був такий учень, і що він пішов по науково-творчій стежці. І вона була дуже вдалою. І я думаю, що до Юрія Миколайовича повною мірою можуть бути віднесені слова великого російського поета Миколи Некрасова *“Природа-мать, когда б таких людей ты иногда не посылала миру, заглохла б нива жизни”*.

*Кунченко-Харченко
Валентина Іванівна,
професор ЧДТУ, академік Української
технологічної академії, завідувач кафедри
суспільних дисциплін і права ЧДТУ*

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ПАМ'ЯТІ МОЛОДОГО ВЧЕНОГО-КОЛЕГИ ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ВОВКОТРУБА

*“Я хотел открыть новые законы...”
Блез Паскаль*

З Юрієм Вовкотрубом я познайомилась ще в студентські його роки, коли він був моїм студентом. Мою увагу привернув студент, що сидів за першим столом на заняттях і завжди уважно і допитливо слухав лекційний матеріал та дуже виважено і дотепно доповнював своїх однокурсників на практичних заняттях. Юра був завжди виваженим, скромним, уважним і здебільшого сором'язливим, але завжди на його обличчі і губах мерехтіла ніжна непомітна посмішка. Він увійшов до найкращих і талановитих студентів сьогодення ЧДТУ, а потім і до майбутніх молодих вчених.

Слід згадати наші перші розмови про науку, наукові дослідження і навчання. Після чергового заслуховування його наукового реферату, я йому запропонувала вступити до аспірантури після закінчення ВНЗ, що він з успіхом зробив.

Потім доля подарувала нам спільну співпрацю на кафедрі з 2007 р.

Захистив дисертацію Юрій Миколайович Вовкотруб за напрямком *“Історія науки і техніки України”* успішно і тому ми з ним почали обговорювати подальші дослідження по докторській дисертації з прикладної механіки. Він також підготував численні

наукові статті та монографії і отримав диплом доцента по кафедрі суспільних дисциплін і права.

Працювати з ним було комфортно, впевнено і затишно. Він був людиною особливою і це відчувалося у його відносинах з дружиною Альоною, з його мамою, братом та товаришами і колегами по роботі. Його характеру були притаманні такі риси як доброзичливість, порядність, вміння підставити плече коли комусь тяжко, відповідальність і ніжна повсякденна турбота про свою дружину і матусю, колег і рідну школу. Він був так потрібний всім нам, а особливо тим, хто в нього вірив, він ніколи нікого і нічим не скривдив. Йому були притаманні риси справедливості, поваги і чесності. Ці чесноти проростали разом з ним з раннього дитинства. Ходив він легкою ходою, ніби граючи м'ячем, все помічав і турбувався за тих, кому ця турбота була вкрай необхідна. Непотрібно було його про це просити. Він щиро і з легкістю це робив сам. Згадувати його без хвилювання і сліз неможливо, тому ще й досі

**Завідувач кафедри суспільних дисциплін і права Кунченко-Харченко
Валентина Іванівна (на фото зліва) із своїм молодим колегою Юрієм
Миколайовичем Вовкотрубом та секретарем ректорату ЧДТУ Катериною
Кирилівною Стадник на загальноуніверситетському заході “Без права на
забуття”, присвяченому 9 травня – Дню Перемоги над фашизмом.
6 травня 2007 р.**

присутнє відчуття його присутності і тепла поруч.

Людям від нього ставало тепліше і кому було в житті складно знаходили у нього пораду і мали велику насолоду спілкування, а також, на диво, джерело життєвої мудрості, з виду, геть, зовсім юного чоловіка, навіть хлопчиська. Він вже був доволі зрілим вченим, і сам осилив свій шлях “самотужки“, без підтримки заможних батьків, як у інших дітей.

Заходив він завжди тихо, виважено, усміхнено і зникав ніби “промінчик сонця”. Він зігрівав людей і мене довгоочікуваною весною і огортав щедрими пахощами літа.

Говорити про нього в минулому не можу і серце картає, і коли я приїхала до нього додому (в тяжкий і трагічний) для всіх нас день, то ще раз переконалась, що ми втратили обдарованого, працьовитого і чемного хлопця.

Всі мешканці його рідного села прийшли попрощатися з Юрієм, Юрочкою – гордістю односельців і вклонитися величі його матері і дружини, родині і всім хто його знав.

Нестримно боляче і дотепер, але його життя, його характер і риси, як яскравий факел освітлює шлях тим, хто сьогодні долає перешкоди, йде невпинно вперед до нових вершин у науковій, творчій та суспільній праці. Його життєвий шлях, як неординарної, обдарованої і талановитої яскравої особистості є прикладом всім сучасним науковцям, а його праці – великим надбанням для молодшої української історичної науки.

Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото перший справа) – доцент кафедри суспільних дисциплін і права ЧДТУ. Фото 2010 р.

МЕТЕОРИТ ЖИВЕ ЛИШ МИТЬ...

*Буравченко
Руслан Всеволодович,
кандидат історичних
наук, доцент кафедри
суспільних дисциплін і
права ЧДТУ*

*Метеорит живет мгновенье,
Сгорая в дымной синеве.
Его отвесное паденье
Сквозь смерть направлено к земле.
И я готов, летя сквозь годы,
Метеоритом в синей мгле
Сгореть, сжигая все невзгоды,
Во имя жизни на земле.*

А. Стовба

Коротке, але яскраве життя Юрія Миколайовича Вовкотруба характеризують саме ці рядки українського поета Олександра Івановича Стовби (1957 – 1980 рр.). Юрій Миколайович, Юрій, Юрчик... З одного боку – перспективний, поважний учений, який уже в 30 років мав чисельні наукові здобутки, з іншого – чесна, щира, відкрита та товариш, було, Юрій хвилину допомогу. підказати, А якщо й за ганебне своїми

Юра
Гая Юлія
вісі
переміг)
усіх його
технічна
вища
захищений
учене
робота над
наукових
неповні 32

Аспірант Юрій Вовкотруб (перший у другому ряді справа) з колегами по кафедрі історії України.
12 березня 2003 р.

порядна людина, колега. Коли треба завжди в скрутку приходив на Завжди радий був направити, пояснити. треба – то не вважав допомогти і фізично, руками, можливостями. палав життям. Вислів Цезаря – *veni, vidi, (прийшов, побачив, проявлявся майже в вчинках. Вища освіта, без перерви – гуманітарна, науковий ступінь, звання доцента, докторською, дослідження в різних напрямках – усе це в роки. І якраз на злеті*

– раптова загибель... Трагічна. Безглузда. Не логічна. Коли здавалося, що в українській історичній науці, ось-ось спалахне яскрава зірка світового масштабу. На жаль, не судилося. Безжальна хвороба забрала чудового сім'янина, гарного сина, вірного друга, молодого перспективного вченого, патріота, українця, нащадка старовинного українського козацького роду. Забрала його із сім'ї, з науки...

Досліджуючи Юрині наукові праці, увесь час хочеться спитати Долю: “Чому?”. Чому, принциповий, талановитий історик, який ніколи, ні при якій політичній кон'юнктурі не змінював свої погляди, який ніколи не відходив від дотримання історизму при своїх дослідженнях, працездатність якого викликала захоплення й повагу у

всіх його колег, чому його стрімкий злет так раптово був зупинений?
Чому?...

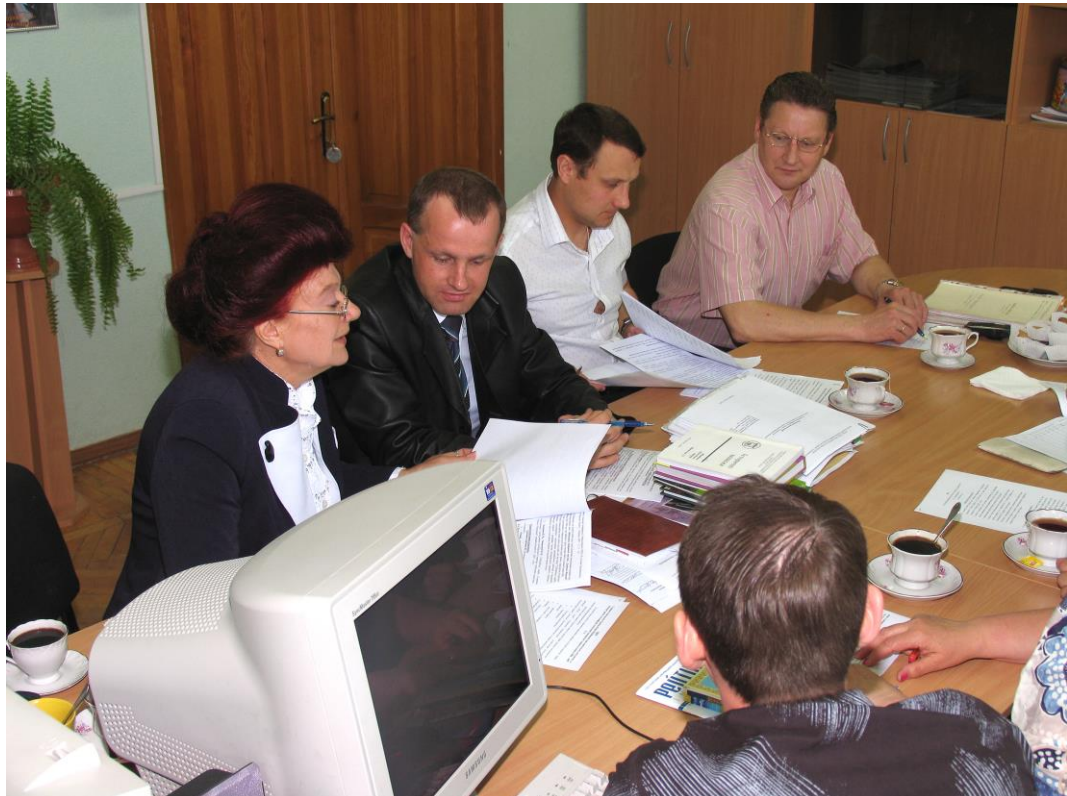
Лишається тільки досліджувати та продовжувати його наукові
надбання та напрями...

І пам'ятати...

Пам'ятати талановитого вченого і колегу Юрія Миколайовича.

Щирого товариша Юру.

Вічна йому пам'ять і Царство Небесне.

**Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото другий справа) під час засідання
кафедри суспільних дисциплін і права ЧДТУ. 2008 р.**

ПРОСТИЙ І ЩИРИЙ ХЛОПЕЦЬ

*Стадник
Ірина Юрїївна,
кандидат історичних
наук, доцент кафедри
історії України ЧДТУ*

Простий і щирий хлопець – саме ці слова першими спадають на думку коли говориш про Юру. Можна підібрати ще безліч епітетів, однак навіть за допомогою їх важко повністю охарактеризувати людину, яка прийшовши на кафедру аспірантом, стала органічною частиною нашого колективу, веселим товаришем і відповідальним колегою.

Він любив життя, воно вирувало в ньому і своєю енергією і веселою вдачею він швидко завоював місце в наших серцях.

Він мав активну дослідницьку вдачу, захистивши дисертаційне дослідження зі спеціальності “Історія науки і техніки” він продовжував писати наукові статті, тези, випустив монографію за

Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото перший справа у другому ряду) з колегами по кафедрі історії України після проведення кафедрального наукового семінару з політології. 15 червня 2003 р.

Колеги по кафедрі історії України ЧДТУ Юрій Вовкотруб і Ірина Мащенко (Стадник) біля Мотронинського монастиря. Холодний Яр. Чигиринщина. 14.01.2007 р.

основним напрямком дослідження, окрім того його цікавила і ціла низка інших історичних проблем, з-поміж яких і Велика Вітчизняна війна 1941 – 1945 рр., і проблеми аграрної історії, і краєзнавство, тощо.

А ще, коли він переходив з нашої кафедри на іншу, він залишив на моєму столі на память прапорець, який так і залишився згадкою про чудову і щиру людину, для якої такою жорстокою виявилось доля.

Юрій Вовкотруб (на фото перший зліва в першому ряду) з представниками наукової школи професора Миколи Івановича Бушина під час розробки концепції написання серії історико-краєзнавчих книг “Черкаський край в особах. 1941 – 2001 рр.”. 10 листопада 2001 р.

*Гречуха
Леся Олександрівна,
кандидат філологічних
наук, доцент кафедри
прикладної лінгвістики
ЧДТУ*

ДУШЕВНИЙ БУВ ВИКЛАДАЧ

Дуже важко говорити про людину, коли до цього часу ще не віриться, що його вже немає поряд із нами. Ще неначе учора ми віталися на вулиці, зустрівшись біля університету. Як виявилось, це була наша остання зустріч напередодні чергової відпустки. Цього разу, на відміну від інших “миттєвих” зустрічей між парами (останнім часом через зайнятість і мою, і Юрину, ми зустрічалися чи то у коридорі, чи на вулиці, віталися, нашвидкоруч обмінювалися новинами та кожен поспішав далі – працювати), ми зупинилися, поговорили про якість сучасних підручників, обмінялися планами щодо наступного навчального року. Ніщо тоді не передрікало, що Юриним планам так і не вдасться втілитися у життя. І коли я дізналася про страшний

діагноз, я не повірила, що доля може так лихо всміхнутися. Згодом, у розмові зі своїм колишнім студентом, якому у свій час пощастило навчатися у Юрія Миколайовича, коли мова зайшла про страшну трагедію, він (Сергій) сказав небагато, але знаково: “Шкода, душевний був викладач”. Думаю, що це найкраща оцінка, яка може бути дана учителю, – повага та любов його учнів. Отже, Юра був хорошим учителем і завжди ним залишиться у душах своїх учнів.

Мене завжди приваблювала та енергія, яка переповнювала цього юнака та вабила іскра у його очах. У нього завжди було багато ідей та задумів, які він поспішав реалізувати, неначе відчував, що

**Виступ доцента Юрія Миколайовича
Вовкотруба на загально-
університетському національно-
патріотичному заході “Україна. Народ.
Пам'ять”. 22 вересня 2007 р.**

життя таке коротке, а зробити потрібно ще так багато. Незмінна усмішка на обличчі та готовність прийти на допомогу у будь-яку хвилину не могло не підкупити. Ми були добрими приятелями. Познайомившись перед складанням вступного іспиту до аспірантури, протягом 10 років підтримували дружні стосунки. Наша аспірантська група узагалі була дуже дружньою, тому ми часто зустрічалися поза аудиторними заняттями, щоб відсвяткувати якусь подію чи просто поспілкуватися. Юра на таких зустрічах завжди був душею компанії. Він вмів влучно пажартувати, підтримати будь-яку розмову. Ще одна річ, яку не можу оминати. Багато колишніх аспірантів, а нині кандидатів наук, кардинально змінюються після захисту дисертаційного дослідження, а особливо після підтвердження звання. Юра ж залишився таким же простим, усміхненим, яким був і раніше. Звання кандидата наук ніяк не відбилося на його самооцінці.

Жаль, що твоє життя так несподівано обірвалося, не розкрився увесь твій творчий потенціал. Втім, знай, що ти назавжди залишисться у нашій пам'яті молодим, енергійним, привітним другом, вчителем та науковцем. Нехай земля буде тобі пухом, Юрію Миколайовичу!

*Лисенко Алла Іванівна,
кандидат історичних
наук, доцент кафедри
історії України ЧДТУ*

СЛОВО ПРО ДРУГА

Ніколи і в думках не було, що буду писати про Юру в минулому часі. Як це важко – усвідомити, що він – був..... Що ніколи ми більше не зустрінемося з ним в коридорах університету, завжди активним, завжди відкритим як для спілкування з колегами, так і для діалогу зі студентами.

Ми познайомилися, коли Юра вступив до аспірантури на нашій кафедрі. Веселий, оптимістичний, життєрадісний, непосидючий – ці всі слова про нього. За час нашого знайомства відбувалося багато подій, але ось в такі моменти згадуються тільки самі хвилюючі – наші посиденьки в гуртожитку, смажена картопля зі сковорідки, дискусії на кафедрі, обговорення всього на світі....

Ще одне згадується зараз – мене завжди приємно вражало те, як Юра ставився до людей, йому близьких. Особливо зворушливою була його опіка над братом Олегом, слова про батьків були завжди

Завжди життєрадісний і товариський Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото по центру в другому ряду) в колі викладачів кафедри історії України ЧДТУ. 13 грудня 2004 р.

добрими, а погляд, коли він говорив про маму Людмилу Андріївну, ставав тільки лагідним.

Скільки планів для подальшої роботи виношував Юрій, яким завзяттям виблискували його очі. А тепер лише залишається з сумом дивитися на обкладинки книг, автором яких він був.....

*Яшан
Оксана Олексіївна,
кандидат історичних
наук, доцент кафедри
історії України ЧДТУ*

ЗНАЄТЕ, ЯКИМ ВІН ХЛОПЦЕМ БУВ!..

*Людина піде – ім'я залишиться.
(Бенгальська народна мудрість)*

Дуже важко писати про людину, якої вже немає з нами і хоча ти знала її не так довго, але встигла полюбити всім серцем. На перший погляд, це була звичайна людина, яка нічим не виділялася із загальної маси. Невисокий на зріст, з приємними рисами обличчя. І все ж він був особливим, тому з усіх знайомих мені людей він був по-особливому дорогий. Це мій колега і товариш – Вовкотруб Юрій Миколайович.

Він був турботливим та люблячим сином, який дуже пишався своїми батьками. Особливо близьким він був з батьком – Миколою Олександровичем, який спонукав його зрозуміти, що найціннішим скарбом в цьому житті є знання. Цю батьківську науку він проніс крізь все своє життя, тому в його очах завжди світився незгасимий вогник – це його бажання, прагнення до чогось нового, жага до життя. Він ніколи не втрачав можливості дізнатися чогось нового, удосконалити свою педагогічну майстерність, тому завжди прагнув послухати цікаві лекції та семінари, а також навчитися новому ремеслу. Це нестримне прагнення допомогло йому в свої неповні 32 роки багато чого досягти в житті. Але оточуючі тягнулися до нього зовсім не тому, що він був досить відомим у своєму середовищі і користувався великим авторитетом, а тому, що в ньому було дуже багато позитивної енергії, якою він ділився з людьми.

По своїй натурі він був сильною, вольовою, дуже оптимістичною і життєрадісною людиною, яка вміла ставити перед собою цілі і досягати їх. Але в той же час він був трохи по-дитячому наївним і емоційним. Поєднання цих якостей і допомагало йому краще розуміти і розбиратися в людях. Йому можна було довіритися в будь-якій ситуації, знаючи, що він завжди вислухає, дасть пораду чи просто скаже добре слово. Він з легкістю знаходив спільну мову абсолютно з незнайомими йому людьми. А людей у свою чергу притягувала до нього його жвавість і непересічність.

Але ж саме головне і найприємніше було те, що ця молода

Юрій Вовкотруб (другий зліва) з колегами по кафедрі історії України ЧДГУ Оксаною Яшан, Валентином Лазуренком, Іриною Машенко під час історико-краєзнавчої експедиції на Чигиринщині. 14 січня 2007 р.

людина цінувала і поважала звичайну людську дружбу.

*Ілляшенко
Юлія Юрївна,
кандидат історичних
наук, доцент кафедри
історії України ЧДГУ*

ОПТИМІСТ І ЖИТТЄЛЮБ

Кажуть, що людина – творець своєї долі... Справді, кожен із нас приходить у цей світ для радості, щастя, любові, повноцінного життя. А яким саме буде це життя – залежить від нас самих. Кожен прагне власними зусиллями досягнути поставлених перед собою цілей, омріяних вершин. Адже саме в цьому виявляється самодостатність і багатогранність кожної людини.

Проте існують речі, протистояти яким не може жодна людина,
якою б
була. І
та смерть.
здаються

особливо
зовсім
сповнену

Так
життя
злеті...

навчання в
дисертації,
наукова
факти
кожного з
Але за
неповторні
людини.

Юрій Вовкотруб (на фото перший зліва) з колегами – Валентином Лазуренком і Юлією Ілляшенко біля пам'ятника лідеру Коліївщини Максиму Залізняку. с. Медведівка Чигиринського району Черкаської області. 27 травня 2004 р.

сильною, мужньою, волелюбною вона не цими речами є невиліковна хвороба Ці речі завжди безглуздими та несправедливими, ж коли мова йде про молоду людину, мрій, надій, сподівань... сталося і з Юрієм, якого обірвалося на

Школа,
університет,
аспірантурі, захист
улюблена робота,
діяльність. Це скупі
біографії фактично
нас, Юриних колег.
кожним з них –
життя і доля окремої

Юрій Вовкотруб і Юлія Ілляшенко набирають воду з життєдайних джерел суботівських Трьох Криниць. Чигиринщина. 27 травня 2004 р.

Яким був Юра? Оптиміст і життєлюб, вольова та цілеспрямована особистість, професіонал, надійний друг. Можна й далі перераховувати достоїнства цього юнака... Однак не дає спокою те, що його більше немає поряд з нами. Це тяжка втрата для Юриних батьків, рідних, друзів, колег. Дуже складно, практично неможливо усвідомити, що його життя закінчилося так рано.

Нездійсненими залишилося безліч планів, недосягнутими чергові вершини в житті, професійній діяльності, науці. Проте не кожен здатен у неповні 32 роки на ті здобутки, яких досяг доцент Юрій Миколайович Вовкотруб. Пам'ять про нього залишиться у науковому доробку, та найголовніше – в серцях близьких людей. Адже, як би пафосно це не звучало, людина жива доти, доки її пам'ятають.

Фрей
Людмила Володимирівна,
кандидат історичних
наук, провідний спеціаліст
Центру культури та
виховання ЧДТУ

У ПАМ'ЯТІ ЗАЛИШИШСЯ ЗАВЖДИ

*Пішов ти із життя ще зовсім рано,
але у пам'яті залишишся завжди
і тільки той душевний біль і рани
уже гіркими слізьми пройнялись....*

Насправді, втрату відчуваєш лише з часом... Життя проходить у вічній метушні, більшість людей рвуться до вершин, затоптуючи інших, друзі стають ворогами, а кохані зраджують. Що хорошого у цьому житті, яке ми засмітили заздрістю, підлістю і

Проведення доцентом Юрієм Вовкотрубом історико-краєзнавчої екскурсії по Черкащині для активістів Студентської ради ЧДТУ. 2008 р.

невгамовним бажанням бути першим, а все проходить, час невгамовний. І чому б нам не жити у повазі і любові до інших. Він був першим прикладом для мене, уособленням щирої любові до людей, навчив вірити, навіть тоді, коли щось є неможливим, він розумів – і тому залишився в моєму

серці і займає одне з почесних місць.

Ось такі слова я зуміла підібрати, згадуючи щиру, добру, порядну людину Юрія Вовкотруба. Сумно і прикро втрачати тих людей, які творять добро, незважаючи ні на що, завжди ідуть на допомогу, вміють цінувати дружбу, завжди зустрічають тебе із щирою посмішкою. Він був одним із тих викладачів, яких люблять і поважають студенти. А скільки планів на тебе чекало, скільки всього, але ти гордо пішов із цього життя!

Лиш знай, що ти назавжди залишишся в наших серцях, і сама думка про тебе на завжди буде у нашій душі, а у пам'яті будуть тільки хороші, приємні спогади про тебе!

*Кужим Тетяна Леонтіївна,
провідний спеціаліст
Центру культури та
виховання ЧДТУ*

ВИКЛАДАЧ ВІД БОГА

Так, складалось в моєму житті, і я вдячна за це Богу, що на моєму шляху завжди зустрічаються хороші люди, хороші, в моєму розумінні – порядні, добрі, інтелігентні. Саме таким був і Юра Вовкотруб.

Юрій Вовкотруб (на фото перший зліва) з працівниками Центру культури та виховання ЧДТУ Лесею Чверкалюк, Тетяною Кужим, Валентином Лазуренком. м. Київ. 2008 р.

Познайомились ми в 2006 році. Це був молодий перспективний викладач. Скромний, виважений, привітний. Таким він мені запам'ятався на все життя. На моїх очах він мужнів, ріс, як молодий вчений. Бувши присутньою 25 грудня 2006 р. в місті Києві в Національній академії наук України на захисті його кандидатської дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, ще раз переконалась у його високому професіоналізмі, порядності та людяності.

Та найбільше щастя для кожного викладача і його визнанні, вважаю те, як до тебе відносяться твої студенти, учні. Так склалося, що я працюю переважно з молоддю нашого університету. Я знаю проблеми і здобутки студентства, з ними на різноманітних заходах, і на відпочинку, в гуртожитках, а тому вони довіряють і щиро говорять на різні теми. На все життя запам'ятаю розмову з студенткою IV курсу ФЕФ, яка сказала, що такі, як Юрій Миколайович Вовкотруб – викладачі від Бога. Він – знаючий і люблячий свій предмет, міг і нам прищепити цю любов. Навіть складну тему він міг викласти доступно, з глибокою мотивацією. На його лекціях завжди було

цікаво і хотілося бути присутнім. Справедливо він і оцінював кожного, хоч зараз це велика рідкість.

Бог бере до себе не тільки людей зрілих, кажуть, що молоді, йому там теж потрібні. І я вірю, що, якщо про Юру так відгукуються студенти, то проживши такий короткий вік на цій землі, він зробив більше ніж ті, хто живуть десятиліттями.

Його політ обірвався, але як говорив поет, він, ніколи “кволо не брів по світу”.

*Пляка
Людмила Борисівна,
провідний спеціаліст кафедри
історії України ЧДТУ*

ВІН НЕ ЗМАРНУВАВ СВІЙ ТАЛАНТ

*Як байка, так і життя,
ціниться не за довжину, а за зміст.
Сенека*

Так трапилося, що доля поєднала мене з тоді ще молодим, але подаючим великі наукові сподівання, Юрієм Вовкотрубом, у вже не близькому 2001 році.

Юрій Миколайович Вовкотруб – це людина, яка горіла. Його цікавило все: чи то техніка, чи історія, політологія: він був обізнаний у багатьох сферах науки.

Юрій був вірний друг, як кажуть – “З таким я пішов би у розвідку”, відповідальний.

Молода людина пішла з життя так рано, не завершивши ще досить багато своїх наукових планів. Згорів як Прометей – до останку,

**Святкування Міжнародного жіночого дня на кафедрі історії України ЧДТУ.
Аспірант Юрій Вовкотруб на фото перший справа у другому ряду. 7 березня 2002 р.**

до гла.

Вважаю, що на прикладі життєвого шляху цього молодого дослідника, на прикладі його сумлінного ставлення до роботи, поважного відношення до друзів і колег, до глибокої синівської поваги до рідної української землі, можна виховувати підростаюче покоління українців.

*Осенній
Євгеній Михайлович,
асистент кафедри
обладнання переробних
та харчових виробництв
ЧДТУ*

ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ... ЮРЧИК

Коли мене попросили написати спогади про Юрія Миколайовича, найпершою думкою було – працьовитість. Неймовірна працьовитість.

І така ж неймовірна жага життя – життя на повну...

Ми познайомились, коли вступили до Черкаського інженерно-технологічного інституту. Власне ми познайомились ще до цього – на співбесіді. Потім потрапили в одну групу – МВ-63. Разом знімали квартиру. Власне тоді і познайомились з ним

ближче.

Перше, що кидалось у вічі – його намагання бути першим в усьому – навчанні, коханні, спорті, відпочинку... Звичайно, не все

**Роки навчання в аспірантурі.
Юрій Вовкотруб на фото перший зліва**

**В колі колег по ЧДТУ.
Доцент Юрій Вовкотруб перший справа. 2008 р.**

виходило, але він не впадав у відчай, не опускав руки і ще з більшим ентузіазмом брався вирішувати проблему. І майже завжди досягав успіху.

У скрутну хвилину допомагав і словом і ділом.

Юрій Вовкотруб з Євгенієм Осіннім

*Бабяк
Віталій Миколайович,
одногрупник, староста
групи МВ-63*

СПОГАДИ ОДНОГРУПНИКА

Майже не можливо зрозуміти, а ще важче прийняти те, що молоді сповненої сил людини вже немає. І не просто немає, вона не поїхала у відпустку, не переїхала до іншої країни, її просто немає, зовсім. Це слова, слова можливо навіть сповнені краплиною почуттів, але всього лиш слова. Як словами передати ту тугу, те відчуття втрати та відмову сприйняття факту, що людини більше немає, була... і немає?

Важко писати, важко говорити, важко згадувати – адже кожен спогад – спогад про друга, живого друга, який щось робив, про щось розмовляв, мріяв, змішується з розумінням того, що він більше не прийде, не зателефонує, не зустрінеться. І це накладає на кожний спогад тінь туги, навіть ті спогади, при згадуванні яких, разом з ним, викликали сміх, тепер мають хоча і радісний блиск, але гіркий присмак.

Коли знаєш людину більше 10 років і не просто знаєш, а зустрічаєш з нею свята, переживаєш з нею і добрі і не дуже дні, розмовляєш на будь які теми – так, вона стає тобі близькою, другом,

**Друзі студентських років.
Юрій Вовкотруб на фото перший зліва**

товаришем, але це не все, вона забирає частинку твоєї душі і за це повертає взамін тобі частинку своєї. І коли такої близької людини не стає – вона забирає з собою частинку тебе, залишаючи порожнечу, яку не можливо нічим заповнити, але, разом з тим, назавжди з тобою залишається її частинка, та частинка, що зможе

допомогти побороти сум втрати, допомогти порадою в тяжкі часи та просто викликати усмішку при згадуванні чогось веселого, що переживалось разом.

Багато говорилося про Юрчика і ще буде говоритись, про те що він був чудовою людиною, талановитим науковцем, який міг би досягти дуже значних висот на теренах науки, але, передусім, він був людиною – добрим сином, люблячим чоловіком, вірним другом, а вже потім науковцем. Так, він дуже любив свою країну, її історію, її людей і писав про це, бо хотів донести цю любов, ці знання до кожного в цій країні і за її межами, бо неможливо бути українцем, не знаючи своїх коренів та не люблячи цю землю. Так, його любили його студенти, бо доносив інформацію, вчив він не тільки словами але і душею і це відчували ті, хто хотів почути і тягнулися саме до нього. Але передусім, він був людиною, простою людиною, зі своїми радостями і печалями, повагою і ненавистю, друзями і ворогами, як і всі, був складним – був людиною.

Познайомившись з ним на початку навчання в інституті, я побачив неординарну особистість. Це проявлялося особливо чітко у бажанні бути першим, бути першим незважаючи ні на що, бути першим у всьому. Будь це змагання по бігу, навчання чи щось інше, але тільки першим. Так, не все вдавалось, але руки в нього ніколи не опускалися і він намагався знову і знову. Дуже багато для нього важили такі поняття, як честь, родина та друзі, це не були просто слова – це те, що було в нього на першому місці. Якщо хтось нахабно зазіхав на це, Юрчик зразу йшов на конфронтацію з нахабою, не боячись погроз і навіть бійки. Самовіддано захищати честь родини, себе та друзів, не жаліючи себе – може тільки дуже щира і самовіддана людина, Юра був саме такою людиною.

Перечитавши все, що написав, я зрозумів, що написав зовсім не те, що хотів сказати, сухо і якимось безбарвно. Юрчик вмів працювати, вмів і відпочивати, вмів підняти настрій

Студентські роки. Гуртожиток ЧДТУ.
Юрій Вовкотруб на фото перший справа

друзям і допомогти при потребі, з ним пов'язані одні з веселіших днів мого життя, на нього я міг покластися і в сумні дні, я знав він завжди поряд і в радості, і в печалі. Він був другом, одним із найкращих друзів, другом з великої літери.

В пам'яті встає ціла низка спогадів, спогадів з веселого молодого життя, спогадів, про які кажуть “Є що згадати, та немає що дітям розповісти”. Це і застілля, і пісні під гуртожитком майбутньої дружини Юри, просто пісні під зорями, і каструля з картоплею поставлена не в те місце, що слугувала потім взуттям та багато іншого.

Дуже сумно, що Юри більше немає, але я впевнений, що він би не хотів, щоб його згадували зі смутком. Тому нам всім треба намагатися згадувати його таким, як він був – веселим, життєрадісним і дуже енергійно цілеспрямованим (яка б там ціль не була), він би цьому був радий. Ми ніколи його не забудемо.

*Трубін
Юрій Юрійович,
старший викладач
кафедри суспільних дисциплін
і права ЧДТУ*

СПОГАДИ ПРО ЮРУ...

Юра Вовкотруб залишив у моїй пам'яті лише добрі спогади... Він був високоосвіченою людиною, гарним колегою, чудовим лектором, надійним товаришем. Але, насамперед, він був люблячим сином та чоловіком, оскільки, сім'я завжди для Юри була на першому місці в його планах на життя. І ми, колеги по роботі, це прекрасно бачили, оскільки завжди Юра турбувався про те, щоб сім'я відчувала, що в неї є син, чоловік, брат...

Треба зауважити, роботі він приділяв велику увагу, про що свідчать його досягнення у викладацькій і наукових сферах, кількість надрукованих наукових праць, і це лише в 32 роки. Величезний потенціал був у Юри...

Вільні хвилини між парами Юра приділяв осмисленню, переосмисленню нових матеріалів для своїх наступних наукових робіт. Він робив записи до блокноту у будь-яку вільну хвилину, продумуючи нові грані своїх наукових пошуків. Юра ретельно планував свій час. Систематично ведучи свій щоденник, та роблячи помітки про виконання того чи іншого свого напрацювання. Серед

Засідання кафедри суспільних дисциплін і права ЧДТУ.

Доцент кафедри Юрій Вовкотруб на фото другий справа. 2008 р.

студентів Юрій Миколайович мав багато друзів. Вони проводили досить багато вільного часу у заняттях футболом чи іншими видами активного відпочинку.

Життя мінливе і воно знову показало наскільки доля може мати інші плани, ніж людина. І це дуже засмучує, як і те, що з життя так рано ідуть достойні його жити наповну...

*Отамась
Інна Григорівна,
завідувач лабораторіями кафедри
суспільних дисциплін і права ЧДТУ*

ЮРА БУДЕ ЖИТИ З НАМИ, ДОКИ БУДЕМО ЖИТИ МИ....

*Чому життя таке миттєве,
неначе грає барвами веселки.
Куди ти йдеш, куди зникаєш,
коли в очах є жага до життя,
творіння, мислення, любові.*

Осінь закутана теплими сонячними промінчиками. Навколо тиша, тільки листя дубового гаю, яке колихає вітерець, наче щось шепоче людям, які дивляться на велич могутніх дубів.

“...Я хочу жити, вчитися, працювати...”.

**Доцент кафедри
Юрій Миколайович Вовкотруб
(на фото справа) в колі співробітників
кафедри суспільних дисциплін і права
ЧДТУ – Інни Отамась і Вікторії
Супрун. 13 вересня 2009 р.**

Ці слова Юра повторював, згинаючи своїми руками ніжні гілочки дуба.

“... Мама у мене звичайна жінка. Вона проста людина. Але вона така добра, така добра...”.

Так може говорити людина, яка має добре серце і душу.

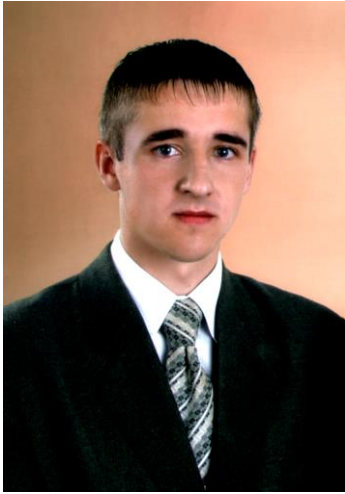
Юра поєднував у собі різні стихії, які направляв у русло свого життя. Його поважали друзі, колеги, студенти, однодумці.

Юра буде жити з нами,
доки будемо жити ми....

**Під час засідання кафедри суспільних дисциплін і права ЧДТУ.
Юрій Миколайович Вовкотруб на фото другий справа. 2008 р.**

ЩИРА ПОСМІШКА БУЛА ЙОГО ВІЗИТІВКОЮ

*Лазуренко
Юрій Миколайович,
аспірант кафедри
історії України ЧДТУ,
член Національної спілки
краєзнавців України*

Перше, що згадується про Юру – його щирість, доброта, порядність.

З Юрою я познайомився у 2003 році, коли він був аспірантом другого року навчання при кафедрі історії України Черкаського державного технологічного університету, на якій я в той час працював старшим лаборантом. Молодий, енергійний, і водночас надзвичайно обдарований науковець, виправдовував всі надії і сподівання свого наукового керівника і по закінченню аспірантури він успішно захистив кандидатську дисертацію здобувши науковий ступень кандидата історичних наук.

У вільний від наукової роботи час Юра займався спортом, він вів активний здоровий спосіб життя. Постійно брав участь у багатьох спортивних змаганнях, кожен рік виступав на

Юрій Вовкотруб (на фото зліва) з аспірантом кафедри історії України ЧДТУ Юрієм Лазуренком на Другій історико-краєзнавчій учнівській конференції “Чигиринщина в історії України”. с.Суботів Чигиринського району Черкаської області. 31 січня 2008 р.

Юрій Вовкотруб (по центру), Сергій Мильніченко і Юрій Лазуренко на відпочинку в Холодному Яру. 1 травня 2008 р.

нщині у районних змаганнях по олу, волейболу та легкій атлетиці, ентуючи в них своє рідне село нку. Виступав за рідне село норазово і на обласних тивних змаганнях.

Будучи викладачем історії іїни, політології, історії науки і ки, Юра мав велику повагу серед ентської аудиторії, його лекції енти пам'ятають до сьогодні, ьки він мав великий природній т лектора.

Юра був чуйним і люблячи м, турботливим братом, а згодом очим і вірним чоловіком. Для сім'я була перш за все.

У житті Юри була одна козирна і – його посмішка, – яку я исто, та і всі, хто знав цю чудову людину, буду пам'ятати все життя.

Юрій Вовкотруб (на фото справа) з відомим письменником України, автором пісні-реквієм “Степом, степом” Миколою Тодосійовичем Негодою (на фото по центру) і краєзнавцем Юрієм Лазуренком. 2007 р.

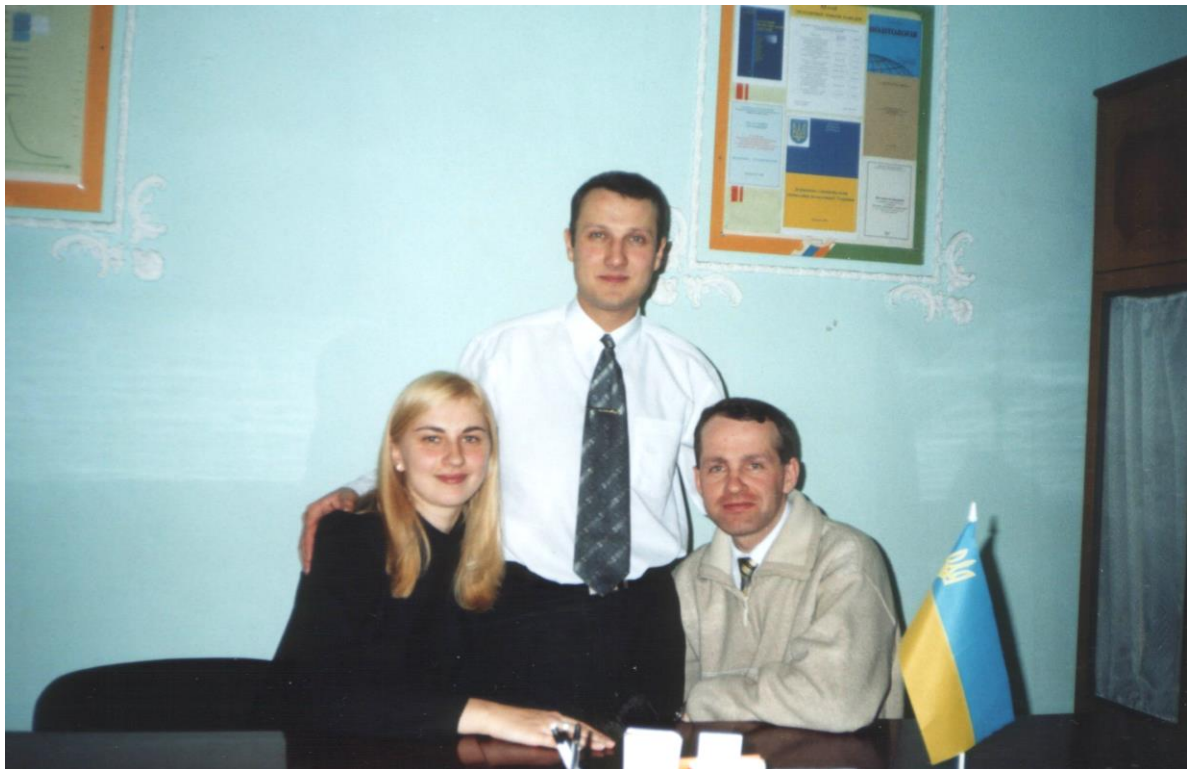
*Худолей Оксана
Сергіївна,
кандидат історичних
наук, доцент кафедри
історії України ЧДТУ*

ВІН БУВ СКРОМНОЮ ЛЮДИНОЮ

Юрій Вовкотруб залишив по собі світлі спогади як людина, що зробила багато доброго для людей і науки. Моє перше знайомство з Юрієм відбулось під час навчання в аспірантурі ЧДТУ. Під час першої зустрічі вразила відкрита душа Юрія, яка ніколи не терпіла фальші, хвастощів.

Він був скромною людиною, ніколи не хизувався ерудицією, хоча у певних ситуаціях його знання проявлялись виразно.

Юрій глибоко розумів і по-своєму оцінював багато чого у нашій дійсності, але не завжди все міг і хотів висловити. Шкода, що його вже не має серед нас.

Юрій Вовкотруб (на фото по центру) з колегами по кафедрі історії України Черкаського державного технологічного університету Оксаною Худолей (зліва) і Валентином Лазуренком. 15 березня 2005 р.

**ДЕЯКІ КОПІЇ ДОКУМЕНТІВ
ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА
ВОВКОТРУБА**

Юрій Миколайович Вовкотруб

Фото 2003 р.

АВТОБІОГРАФІЯ

Я Вовкотруб Юрій Миколайович народився

Автобіографія складається в довільній формі, власноручно. В автобіографії обов'язково висвітити: рік і місце народження, в якій сім'ї, коли і яких навчальних закладах навчались, яку одержали освіту і спеціальність; вказати, коли і на якій посаді працювали, причини переходу з посади на посаду. Дати короткі відомості про Ваших найближчих родичів (чоловіка, жінку, дітей, батька, матір). Чи знаходились Ви під судом і слідством, коли, за що. Ваша домашня адреса.

20 вересня 1979 року в селі Бурманка
Лисенського району Черкаської області в сім'ї
робітників. З 1986 по 1996 рр. навчався в Бурман-
ській середній школі 1-III ступенів, яку закінчив з
відзнакою. З 1996 по 2001 рр. навчався в Черкаському
державному технологічному університеті (за спеціаль-
ністю „металорізальні верстати та системи“).
З 2001 по 2004 рр. - асистент кафедри історії України
Черкаського державного технологічного університету.
Окрім цього, з 14.06.94 по 01.07.94 рр. - працював підоб-
нимним робітником проєкту на Бурманському цукро-
заводі. З 06.08.2001 по 10.09.2001 рр. - працював
інженером-будівельником, спеціалістом І категорії
в Лисенському відділі освіти. Збільшився з даної
посади за власним бажанням.

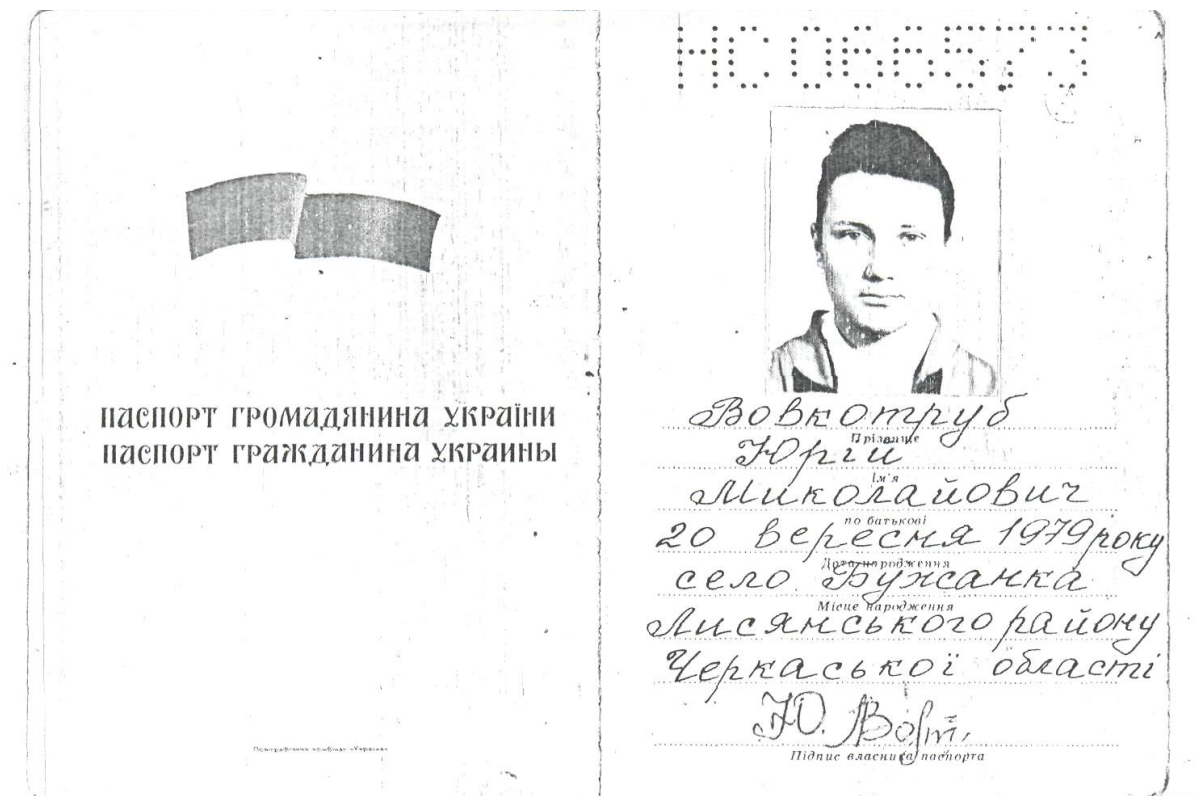
Батько, Вовкотруб Микола Олександрович 19.10.1955 р.н,
працює інженером-будівельником на Бурманському
цукрозаводі.

Мати, Вовкотруб Людмила Андріївна 02.08.1955 р.н,
працює інженером відділу надрів на Бурманському
цукрозаводі.

Брат, Вовкотруб Олег Миколайович 26.08.1981 р.н.
Під судом і слідством не знаходився.

Домашня адреса: с. Бурманка, Лисенський р-н,
Черкаська обл. 23.12.04р.

Власноручно написана автобіографія. 23 грудня 2004 р.

Перша сторінка паспорта громадянина України Вовкотруба Юрія Миколайовича

Зохвалено
Лещи 14.01.05

Ректору ЧДТУ¹
проф. Лезі Н. Т.
асистента кафедри
історії України
Вовкотруба
Юріє Михайловича

Заява

Трошу Вашого дозволу на участь
у конкурсі на заміщення вакантної
посади викладача кафедри історії
України.

22.11.04р.

Не заперечно
Будинг

Не заперечно
24.11.04р. Лещи

Во N 118
07.12.04
Лещи

Саме з цієї заяви розпочався педагогічний стаж роботи в
Черкаському державному технологічному університеті
Юрія Миколайовича Вовкотруба

**ОСОБОВИЙ ЛИСТОК
ПО ОБЛІКУ КАДРІВ**

1. Прізвище Вовкотруб
ім'я Юрій по батькові Миколайович
2. Стать гол. 3. Рік і місяць народження 20 вересня 1979р.
4. Місце народження с. Буржанка, Лисенський р-н, Черкаська обл.
(село, місто, район, область)

5. Освіта вища

Найменування навчального закладу, його місцезнаходження	Факультет або відділення	Рік вступу	Рік закінчення або вибуття	Якщо не закінчив, то з якого курсу вибув	Яку спеціальність одержав в результаті закінчення навчального закладу. Вказати номер диплома або посвідчення
Черкаський державний механічний інженерний університет (м. Черкаси)	Факультет машинобудування	1996р.	2001р.		Металургія сталі та систем ЕР № 16236250

6. Якими мовами володієте і якою мірою російською вільно, німецькою читати і мовити розмовляти.
(читаєте і перекладаєте із словником, читаєте і можете розмовляти, володієте вільно)

7. Науковий ступінь, вчене звання _____

8. Які маєте наукові праці та винаходи 1.) Каравани українського степу. - Черкаси: „Ваш дім“, 2004. - 76 с. (у співавторстві: Мазуренко В.М.). 2.) Каравани українського степу. - Черкаси: „Ваш дім“, 2004. - 92 с. (у співавторстві: Мазуренко В.М.). 3.) Черкаський край в особах. 1941-2001. Мамонь-Вісника. - Кн. 7. - Черкаси: „ЦНТЕІ“, 2004. - 387 с. (у співавторстві: Бурин М.І.). 4.) Історія механізмів кустарних України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. // Історія і політологія держави: Науковий збірник. - Донецьк, 2004. 3 (21). - С. 76-80. 5.) Особливості запровадження здобув науково-технічної професії у виробничу сферу України у дореформений період. // Історія і політологія держави: Науковий збірник. - Донецьк, 2003. 5/6 (14/18). - С. 22-25. (у співавторстві: Бурин М.І.). 6.) Проблеми розвитку вищої технічної освіти України як основи становлення прикладної механіки (кінець XIX - початок XX ст.). // Історія і політологія держави: - Д., 2003. - С. 88-90

**Особовий листок по обліку кадрів (перша сторінка), заповнений особисто
Ю.М. Вовкотрубом 8 грудня 2004 р. при оформленні на посаду
викладача кафедри історії України ЧДТУ**

Диплом бакалавра. 2000 р.

Диплом спеціаліста. 2001 р.

ВИЩА АТЕСТАЦІЙНА КОМІСІЯ УКРАЇНИ

**ДИПЛОМ
КАНДИДАТА НАУК**

ДК №040941

видано

*Вовкотрубчу
Юрію Миколайовичу*

Рішення президії Вищої
атестаційної комісії України
від 10 травня 2007 року
(протокол № 61-06/5)

м. Київ

Диплом кандидата наук. 2007 р.

ВИЩА АТЕСТАЦІЙНА КОМІСІЯ УКРАЇНИ

Рішенням спеціалізованої вченої ради
*Центру досліджень науково-технічного
потенціалу та історії науки ім. Ф.М. Доброва*
НАН України
на підставі прилюдного захисту дисертації

Вовкотрубку
Юрію Миколайовичу

присуджено науковий ступінь

КАНДИДАТА
історичних наук
зі спеціальності
історія науки і техніки

Голова
спеціалізованої вченої ради

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

**ЗГІДНО
З ОРИГІНАЛОМ**

Трофімської спеціаліст *В. О.*

Диплом кандидата історичних наук. Друга сторінка. 2007 р.

АТЕСТАТ ДОЦЕНТА

12ДЦ № 029036

Київ

УКРАЇНА

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту

Рішенням Атестаційної колегії

від 10 листопада 2011

протокол № 1/01-Д

Вовкотруб Юрію Миколайовичу

ПРИСВОЄНО НАУКОВЕ ЗВАННЯ

ДОЦЕНТА

кафедри суспільних дисциплін і права

Голова Атестаційної колегії

заступник секретаря

« 10 листопада 2011 р.

ДП «ПК «Зоря», Зам. 451. 2011-IV

Атестат доцента, який Юрій Миколайович Вовкотруб так і не отримав при житті. Документи на присвоєння наукового звання було подано до Атестаційної колегії в липні 2011 р., а позитивне рішення було прийняте 10 листопада 2011 р.

Національна бібліотека України
імені В.І.Вернадського

ЧИТАЦЬКИЙ КВИТОК № 6-98714-Ж

Вовкотруб
Юрій Миколайович

2004 Дійсний до 28.09.2009

ЧИТАЦЬКИЙ КВИТОК № 1505-04, 1а

Прізвище

Вовкотруб

Ім'я

Юрій

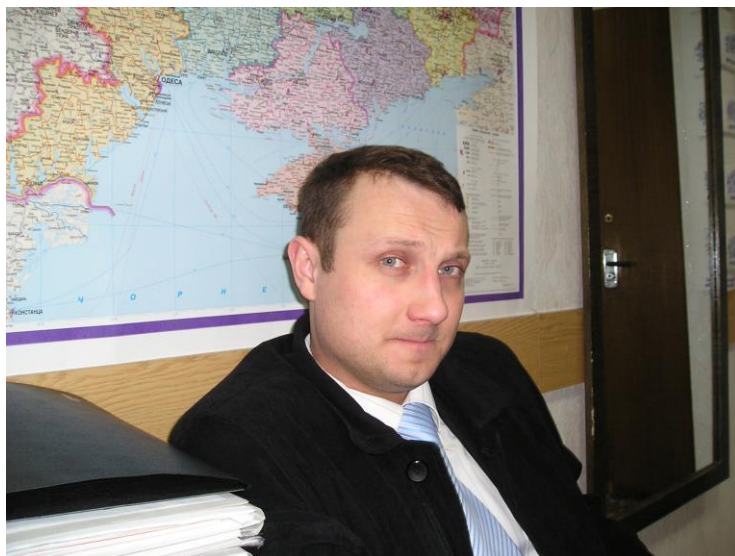
Миколайович

Дата реєстрації

200
ТОР РЕЄСТРАЦІЇ ЧИТАЧІВ
ТА 200
КОНТРОЛЮ
200
КАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕР-
СИТЕТСЬКОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

**ФОТООБ'ЄКТИВ ЗАФІКСУВАВ МИТІ ЖИТТЯ
ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ВОВКОТРУБА**

**Юрій Вовкотруб після проведення
лекційних занять зі студентами ЧДТУ**

14 травня 2006 р.

Юрій Вовкотруб. 1982 р.

Два рідних брата. Юрій (зліва) і Олег Вовкотруби. 1985 р.

Юрій Вовкотруб в дитячому садочку. 1982 р.

Брати Вовкотруби. 9 травня 1984 р.

З дідусем на святі Дня Перемоги. 1985 р.

**Учень Бужанської середньої школи Лисянського району
Юрій Вовкотруб. 1988 р.**

**Юрій Вовкаторуб з відомим письменником України,
автором пісні-реквієм “Степом, степом”
Миколою Тодосійовичем Негодою. 2007 р.**

**Після проведення наукового семінару на кафедрі історії України.
На фото (зліва направо): к.і.н., доц.
Мащенко І.Ю., д.і.н., проф. Бушин М.І., к.і.н., доц. Лазуренко В.М., провідний
спеціаліст Шведін Д.Г., старший лаборант Пляка Л.Б., аспірант кафедри
Вовкотруб Ю.М., к.і.н., доц. Губа П.І. 15 червня 2003 р.**

Юрій Вовкотруб (на фото другий у другому ряді справа) з колегами-науковцями з ЧДТУ, інтелігенцією Лисянського району біля Лисянського районного краєзнавчого музею після презентації книги М.І. Бушина “Черкаський край в особах. 1941 – 2001. Лисянщина. 21 лютого 2003 р.

Юрій Вовкотруб (на фото другий зліва) з професором Миколою Бушиним і доцентом Валентином Лазуренком під час підготовки до кафедрального наукового семінару з проблематики правдивого висвітлення подій Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. в курсі “Історії України” для студентів ЧДТУ. 15 лютого 2004 р.

**Так народжувалась книга про українське чумацтво “Каравани українського степу”.
Юрій Вовкотруб (на фото ліворуч) і Валентин Лазуренко. 13 січня 2004 р.**

**Юрій Вовкотруб (на фото зліва) разом з кандидатом історичних наук
Євгеном Стрижаком оглядають пам'ятку історії – Кам'яну Бабу в селі
Суботів Чигиринського району Черкаської області. 19 травня 2008 р.**

**Юрій Вовкотруб (на фото другий справа)
в колі колег по кафедрі історії ЧДТУ. 2004 р.**

**Юрій Вовкотруб (на фото перший зліва) – член кафедри
історії України ЧДТУ. 25 травня 2004 р.**

Юрій Вовкотруб (на фото перший зліва) з колегами – викладачами кафедри історії України ЧДТУ. 10 березня 2005 р.

**Привітання жінок кафедри історії України ЧДТУ з 8 Березня.
Юрій Вовкотруб на фото перший справа. 6 березня 2006 р.**

**З кафедрою історії України ЧДТУ на відпочинку.
Юрій Вовкотруб на фото перший справа в першому ряді. 19 травня 2002 р.**

**З дружнім колективом кафедри історії України ЧДТУ
на відпочинку в Соснівці (м.Черкаси).
Аспірант кафедри Юрій Вовкотруб на фото перший зліва у другому ряді.
19 травня 2002 р.**

**Готується смачна пшоняна каша.
Юрій Вовкотруб (на фото перший справа в першому ряду) на відпочинку
з колегами по кафедрі історії України ЧДТУ.
19 травня 2002 р.**

**Колектив кафедри історії України ЧДТУ.
Юрій Вовкотруб на фото п'ятий зліва у другому ряду.
10 березня 2004 р.**

Доцент Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото шостий зліва) в колі ветеранів Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. після завершення загальноуніверситетського національно-патріотичного виховного заходу “Україна. Народ. Пам'ять”, присвяченому Дню партизанської слави. 22 вересня 2007 р.

“Рух опору на теренах Черкащини в роки німецько-фашистської окупації 1941 – 1944 рр. ” – такою була змістовна доповідь Юрія Миколайовича Вовкотруба на загальноуніверситетському заході “Без права на забуття”, присвяченому 9 травня – Дню Перемоги над фашизмом. 6 травня 2007 р.

**Під час засідання Наукового товариства істориків-аграрників.
На фото: виступає голова НТІА, професор Анатолій Георгійович Морозов,
в першому ряду (сидять) Юрій Миколайович Вовкотруб
і професор Микола Іванович Бушин. 2005 р.**

**Юрій Вовкотруб в колі колег по кафедрі історії України ЧДТУ.
На фото (зліва направо): Іван Десятніков, Алла Лисенко, Юрій Вовкотруб,
Валентин Лазуренко, Юлія Ілляшенко, Олександр Десятніков.
10 березня 2004 р.**

**Юрій Вовкотруб і Валентин Лазуренко
біля історичних місць Звенигородщини.
02 квітня 2005 р.**

Юрій Вовкотруб (на фото другий справа) з колегами на батьківщині пророка української нації Тараса Шевченка в с. Моринці Звенигородського району Черкаської області. 02 квітня 2005 р.

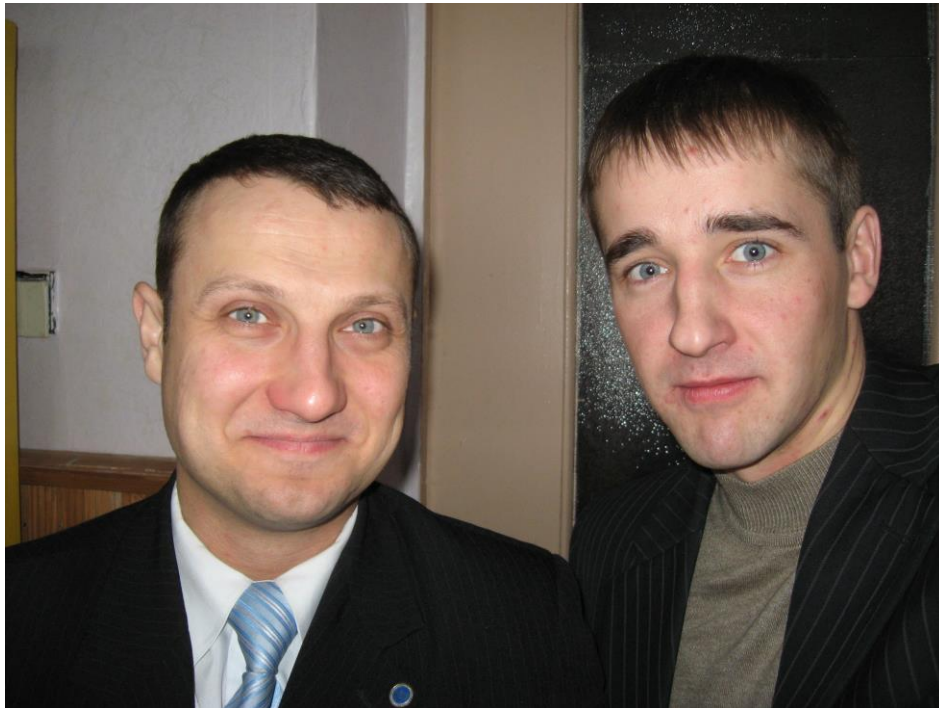
Юрій Вовкотруб (на фото перший справа) з друзями на батьківщині Тараса Шевченка. с. Шевченкове (до початку ХІХ ст. Керелівка, до 1929 – Кирилівка) Звенигородського району Черкаської області. 02 квітня 2005 р.

**Молоді науковці Черкащини (на фото зліва на право)
Юрій Вовкотруб, Олена Мельниченко, Валентин Лазуренко –
учасники XI Всеукраїнської наукової конференції “Велика Вітчизняна
війна: нові сторінки історії, імена, події”, присвяченої 60-річчю
Перемоги. Хмельницький університет управління та права.
15 жовтня 2004 р.**

**Юрій Вовкотруб (на фото перший справа) в колі друзів – головного
редактора громадсько-політичної газети "Земля Черкаська", заслуженого
журналіста України Миколи Крамара (другий справа), головного
редактора газети “Сільські обрії” Валерія Носаєва. 14 лютого 2005 р.**

Колеги і друзі. Юрій Вовкотруб і Юрій Лазуренко. 31 січня 2008 р.

**Юрій Вовкотруб (на фото перший зліва у верхньому ряду)
біля відомого джерела “Живун”. с.Головківка Чигиринського району
Черкаської області. 1 травня 2008 р.**

**З друзями на відпочинку. Юрій Вовкотруб на фото другий зліва.
1 травня 2008 р.**

Перед Старим Новим роком. 13 січня 2007 р.

Перша історико-краєзнавча учнівська конференція “Чигиринщина в історії України”. Працює секція “Видатні постаті села Суботів”. Один з керівників секції старший викладач кафедри історії України ЧДТУ Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото другий справа). с. Суботів Чигиринського району Черкаської області. 12 травня 2006 р.

Викладацький склад кафедри історії України ЧДТУ після проведення Першої історико-краєзнавчої учнівської конференції “Чигиринщина в історії України” біля Суботівського вітряка – етнографічної пам’ятки середини ХІХ ст. Юрій Вовкотруб на фото другий зліва. 12 травня 2006 р.

“Хліб-сіть” від громади села Новоселиці Чигиринського району науковцям Черкаського державного технологічного університету. На фото (зліва направо): доцент Ірина Машенко, доцент Валентин Лазуренко, кандидат історичних наук Юрій Вовкотруб. 21 лютого 2007 р.

Перша історико-краєзнавча учнівська конференція Новоселицької ЗОШ І-ІІ ступенів Чигиринського району Черкаської області, присвячена минулому і сучасному села Новоселиця. Кандидат історичних наук Юрій Миколайович Вовкотруб зробив ґрунтовну доповідь на тему: “Чигиринщина в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету”. 21 лютого 2007 р.

**Юрій Вовкотруб (на фото по центру) з колегами оглядають експозицію у холі Новоселицької школи Чигиринського району, присвячену відомому уродженцю села Новоселиця академіку НАН України Володимиру Васильовичу Моргуну.
21 лютого 2007 р.**

**На фото (зліва направо): кандидат історичних наук Юрій Вовкотруб, директор Новоселицької школи Людмила Воскобойник, доцент Валентин Лазуренко, Новоселицький сільський голова Іван Кедря, доцент Ірина Машенко.
21 лютого 2007 р.**

Історик і краєзнавець Юрій Миколайович Вовкотруб під час засідання учнівської секції Першої історико-краєзнавчої учнівської конференції Новоселицької ЗОШ І-ІІ ступенів Чигиринського району Черкаської області. 21 лютого 2007 р.

Юрій Вовкотруб залишає автограф на власних книгах для бібліотеки Новоселицької загальноосвітньої школи І-ІІ ст. Чигиринського району Черкаської області. 21 лютого 2007 р.

На фото (зліва направо): начальник управління освіти Чигиринської РДА Віктор Півторак, кандидат історичних наук, доцент Юрій Вовкотруб, кандидат історичних наук, доцент Ірина Машенко, Новоселицький сільський голова Іван Кедря. 21 лютого 2007 р.

Юрій Миколайович Вовкотруб був активним прихильником проведення на Черкащині шкільних історико-краєзнавчих конференцій. На фото науковець є керівником секції “Увічнення пам’яті учасників подій Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.” на Другій історико-краєзнавчій учнівській конференції “Чигиринщина в історії України”. 31 січня 2008 р.

**Юрій Миколайович Вовкотруб – керівник секції “Увічнення пам’яті учасників подій Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.” на Другій історико-краєзнавчій учнівській конференції “Чигиринщина в історії України”.
31 січня 2008 р.**

**Член Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України Юрій Миколайович Вовкотруб вручає подарунки Каріні Тагіровій, учениці ІХ класу Суботівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Чигиринського району – активній учасниці Другої історико-краєзнавчої учнівської конференції “Чигиринщина в історії України”.
31 січня 2008 р.**

Юрій Миколайович Вовкотруб володів глибоким, дарованим природою, даром проникливих і змістовних виступів перед аудиторією.

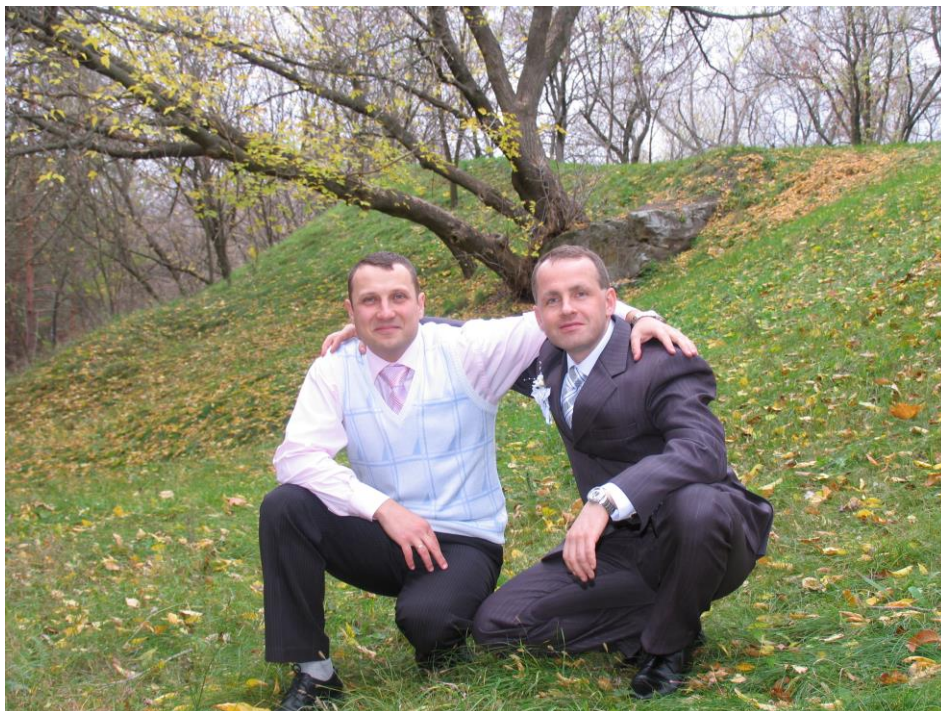
31 січня 2008 р.

**Юрій Вовкотруб в колі педагогічного колективу
Суботівської ЗОШ І – ІІІ ступенів перед початком шкільної
історико-краєзнавчої конференції “Чигиринщина в історії України”.
31 січня 2008 р.**

**Юрій Вовкотруб.
Простий і завжди щирий.
31 січня 2008 р.**

**Друзі. Науковці. Колеги.
Юрій Вовкотруб і Валентин Лазуренко. 4 листопада 2007 р.**

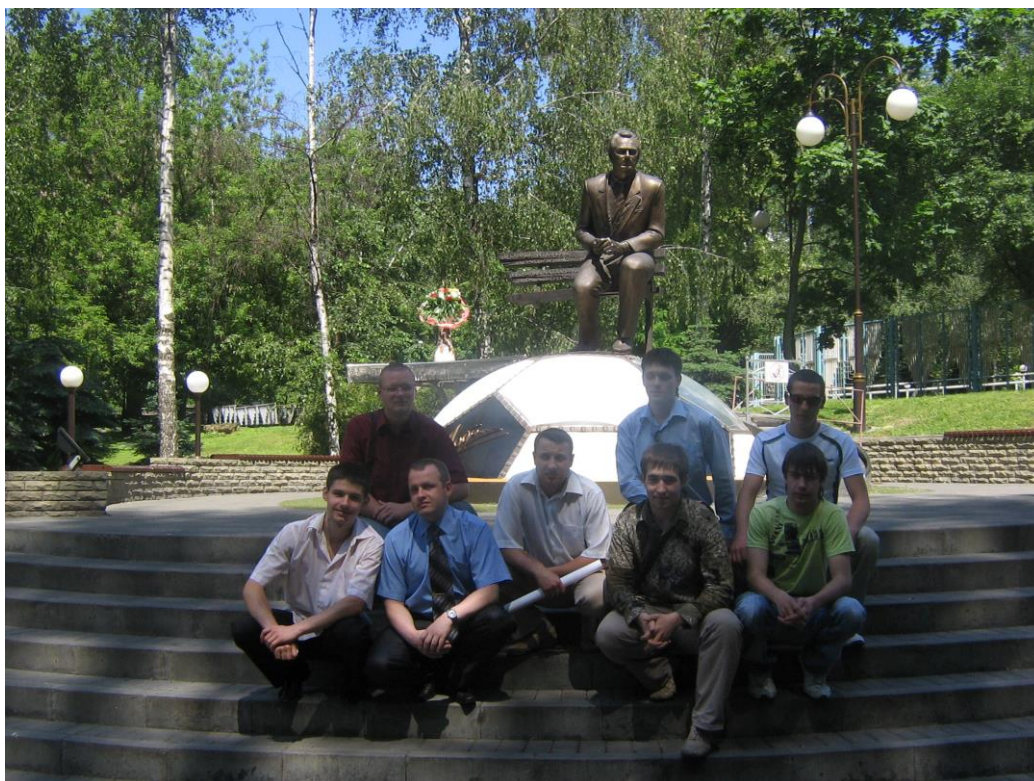

**Юрій Вовкотруб (на фото у другому ряду перший справа)
під час зустрічі з прес-секретарем Президента України Віктора Ющенка
Іриною Геращенко. 2008 р.**

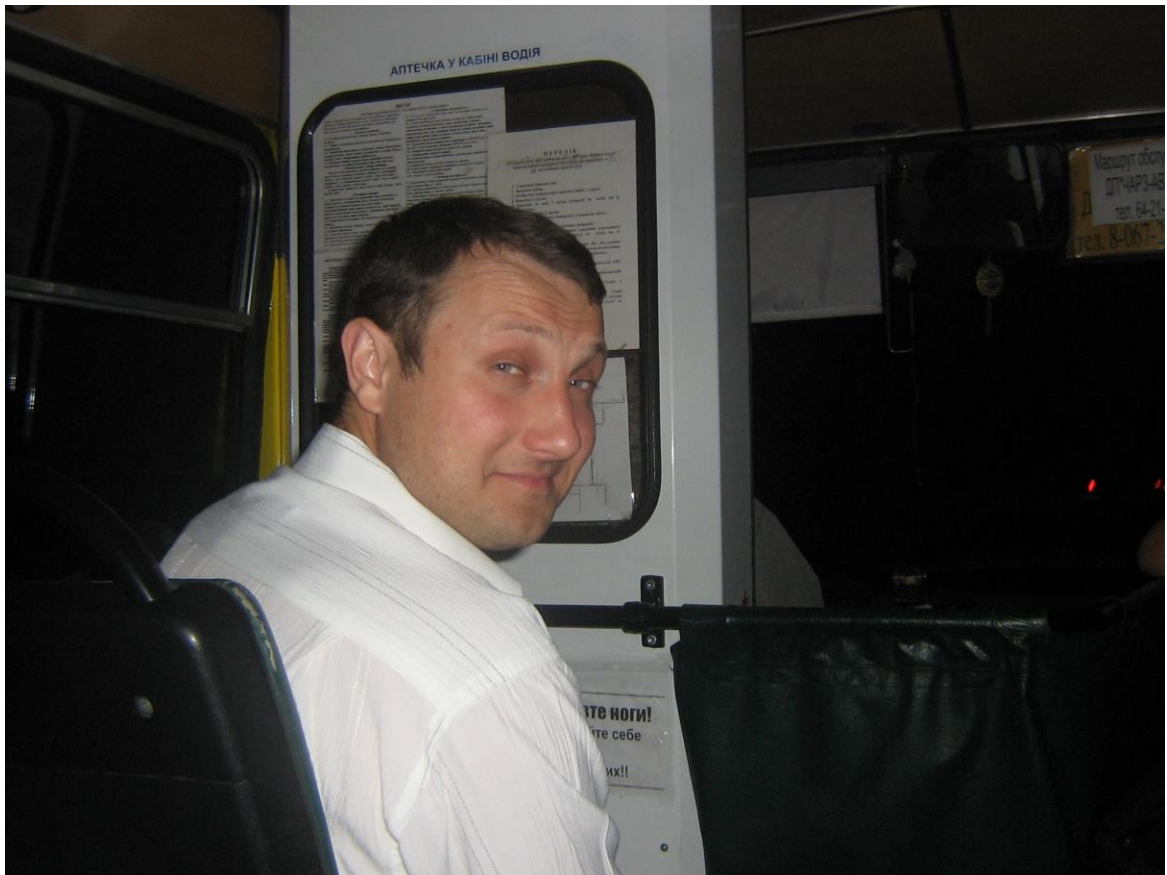

Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото третій зліва в другому ряду) з членами Студентської ради ЧДТУ після відвідання головного законодавчого органу нашої держави – Верховної Ради України. 30 травня 2008 р.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін і права Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото третій зліва) з членами департаменту спортивно-масової роботи Студентської ради ЧДТУ біля пам'ятника легендарному тренеру Володимиру Лобановському. Стадіон "Динамо" ім. Валерія Лобановського. м.Київ. 30 травня 2008 р.

**Юрій Вовкотруб: щирий, добрий, порядний молодий вчений Черкащини.
30 травня 2008 р.**

Член Українського товариства істориків науки Юрій Миколайович Вовкотруб (на фото перший зліва) із студентами та викладачами ЧДТУ під час зустрічі з відомою українською актрисою і телеведучою, народною артисткою України Ольгою Сумською. м. Київ. 30 травня 2008 р.

**Юрій Вовкотруб завжди любив спорт.
Тиждень спорту в ЧДТУ. 16 квітня 2007 р.**

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГУ

Автор-упорядник цього видання міг би ще багато розповідати про молодого неординарного представника нової генерації науковців сучасної України Юрія Миколайовича Вовкотруба (на фото справа).

....Доля познайомила мене з ним у вже не близькому 2001 році...

....У 2011 році Юри не стало.....

...Я горджусь цими десятьма роками нашої з ним дружби. Я багато в чому допомагав цьому простому, амбітному, впертому хлопцеві, із простого сільського села, з простої трудящої родини (незважаючи на різні труднощі і перпони які були у його житті) дійти до тих перших високих щаблів, що ведуть до вершин вітчизняної науки....

.....За ці роки він надзвичайно виріс: і науково, і духовно....

.....За ці роки, які ми з ним товаришували, він багато працював над собою, він постійно самовдосконалювався, постійно розвивався.....

.....Я радий був від того, що саме він щиро і з розумінням підтримав у 2004 р. мою ідею написання науково-популярних книг із серії “Бібліотека історичної пам’яті “Джерела Вічності””. З ним ми написали дві книги з цієї серії: одна присвячена феномену українського чумацтва (було два видання), а друга – історії землеробського інвентарю українського народу.

.....Багато було перспективних планів, багато було сплановано цікавих наукових проектів. Ми запланували з ним написати цікаву книгу про українських волів, і назву придумали – “Сірі трударі сивої давнини”. Почали працювати над книгою “Його величність Борщ” (про українську національну страву та її історію).

.....За кілька днів до відходу Юрія у Вічність я, провідуючи його у лікарні, подарував йому чергову книгу із згаданої вище серії “Спадщина роду”, на останньому форзаці якої є анонсовані всі написані разом з ним книги. Ми говорили з Юрчиком, що по його найскорішому виходу з лікарні, ми завершимо наші з ним проекти і розпочнемо інші. На це Юра щиро-щиро усміхнувся, а в очах його засяяв промінчик надії на одужання.....

.....Але Юрина доля розпорядилась по іншому....

Він пішов у Вічність....

Пішов із своїми планами і сподіваннями....

Він пішов фізично, але не пішов духовно, не пішов науково. Він залишив, на свої неповні 32 роки велику писемну історію, на основі якої буде навчатись не одне прийдешнє покоління.....

.....Я ЗАВЖДИ ТЕБЕ ПАМ’ЯТАТИМУ – ЛЮБИЙ ДРУЖЕ!

ЗМІСТ

Нарис про життєвий та науково-педагогічний шлях доцента Юрія Миколайовича Вовкотруба.....	4
Опубліковані наукові праці Юрія Миколайовича Вовкотруба.....	20
Автореферат дисертації Вовкотруба Юрія Миколайовича на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.....	33
Деякі авторські наукові статті Юрія Миколайовича Вовкотруба.....	61
Окремі публікації в пресі про наукові доробки Юрія Миколайовича Вовкотруба.....	88
Юрій Миколайович Вовкотруб у спогадах колег і друзів.....	97
<i>Мельниченко В.М. Його знали і поважали науковці.....</i>	98
<i>Бушин М.І. Слово про Юрія Вовкотруба.....</i>	100
<i>Кунченко-Харченко В.І. Присвячується пам'яті молодого вченого-колеги Юрія Миколайовича Вовкотруба.....</i>	104
<i>Буравченко Р.В. Метеорит живе лиш мить.....</i>	107
<i>Стадник І.Ю. Простий і щирий хлопець.....</i>	109
<i>Гречуха Л.О. Душевний був викладач.....</i>	111
<i>Лисенко А.І. Слово про друга.....</i>	112
<i>Яшан О.О. Знаєте, яким він хлопцем був!.....</i>	113
<i>Ілляшенко Ю.Ю. Оптиміст і життєлюб.....</i>	115
<i>Фрей Л.В. У пам'яті залишишся завжди.....</i>	116
<i>Кужим Т.Л. Викладач від Бога.....</i>	117
<i>Пляка Л.Б. Він не змарнував свій талант.....</i>	119
<i>Осінній Є.М. Юрій Миколайович... Юрчик.....</i>	120
<i>Бабяк В.М. Спогади однокласника.....</i>	122
<i>Трубін Ю.Ю. Спогади про Юру.....</i>	124
<i>Отамась І.Г. Юра буде жити з нами, доки будемо жити ми.....</i>	125
<i>Лазуренко Ю.М. Щира посмішка була його візитівкою.....</i>	127
<i>Худолей О.С. Він був скромною людиною.....</i>	129
Деякі копії документів Юрія Миколайовича Вовкотруба.....	130
Фотооб'єктив зафіксував миті життя Юрія Миколайовича Вовкотруба.....	142
Замість епілогу.....	172

Про автора:

ВАЛЕНТИН МИКОЛАЙОВИЧ ЛАЗУРЕНКО

Кандидат історичних наук (2001 р.), доцент (2005 р.), помічник ректора з гуманітарної освіти та виховання Черкаського державного технологічного університету.

Лауреат Черкаської обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича за 2005 р.

Лауреат Черкаської обласної журналістської премії “Прометей” за 2006 р.

Почесний журналіст України (2006 р.).

Почесний працівник туризму України (2010 р.).

Почесний краєзнавець України (2011 р.).

Лауреат Премії імені народного вчителя О.А.Захаренка (2011 р.).

Народився 13 вересня 1976 р. в с. Суботів Чигиринського району Черкаської області. Закінчив з відзнакою історичний факультет Черкаського державного університету імені Богдана Хмельницького в 1998 р. Стипендіат Кабінету Міністрів України (1999 – 2001 рр.).

Заступник голови правління Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (з 2003 р.), заступник голови Ради Наукового товариства істориків-аграрників (м. Черкаси) (з 2003 р.), член Національної спілки журналістів України (з 2003 р.).

Автор (співавтор) понад 200 наукових робіт (серед них – вісім монографій, два навчальні посібники, чотирнадцять науково-популярних книг).

Коло наукових інтересів: аграрна історія України, історичне краєзнавство, народознавство.

Біобібліографічне видання

**Валентин Миколайович
ЛАЗУРЕНКО**

ЛІГ КОЛОСКОМ НА ОТЧОМУ ПОРОЗІ

**ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ВОВКОТРУБ –
МОЛОДИЙ ДОСЛІДНИК
УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ**

Технічний редактор
Літературний редактор
Комп'ютерний набір,
складання
Оригінал-макет

Сергій Кандич
Тетяна Кужим
Валентин Лазуренко
Юрій Лазуренко

Здано до набору 07.07.2012. Підписано до друку 29.08.2012
Формат 60×84/16. Папір офс. Друк офсет.
Гарнітура Times New Roman Суг.
Умовн. друк. арк. 6,32. Обл. вид. арк.6,70.
Наклад 300 прим.

"Вертикаль"

Видавець і виготівник ПП Кандич С. Г.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №1335 від 23. 04. 2003 р.
18000, м. Черкаси, вул. Б. Вишневецького, 2, оф. 6
тел.: (0472) 50-07-63